

ROK ĽUDOVÍTA ŠTÚRA A OSVETA

**Zborník z kolokvia uskutočneného pri príležitosti
200. výročia narodenia Ľudovíta Štúra**

**Národné osvetové centrum
Bratislava
2015**

Rok Ľudovíta Štúra a osveta

Zborník z kolokvia uskutočneného pri príležitosti 200. výročia narodenia Ľudovíta Štúra

Zostavil: Miroslav Holečko

© Národné osvetové centrum, 2015

OBSAH

<i>Namiesto úvodu</i>	 5
PaedDr. Miroslav Holečko Národné osvetové centrum, Bratislava	
<i>Ľudovít Štúr v kontextoch národných a kresťanských tradícií</i>	 10
PhDr. Marián Kvasnička Výbor Národnej rady Slovenskej republiky pre kultúru a médiá, Bratislava	
<i>Osobnosť Ľudovíta Štúra vo svetle sporov a rozporov</i>	 26
Doc. PhDr. Augustín Maťovčík, DrSc. Slovenská národná knižnica, Martin	
<i>Otec a syn národa - k 230. a 200. výročiu narodenia Jána Hollého a Ľudovíta Štúra</i>	 34
Prof. PhDr. Eva Fordinálová, CSc. Univerzita Komenského, Bratislava	
<i>Slovanstvo a svet budúcnosti – k Štúrovým štátno-politickým koncepciám</i>	 44
Prof. PhDr. Vincent Šabík, DrSc. Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra	
<i>Ľudovít Štúr a jeho národohospodárske koncepcie</i>	 54
Ing. Marián Tkáč, PhD., Matica slovenská, Martin	
<i>Ľudovít Štúr a osveta</i>	 67
Doc. PhDr. Pavol Parenička, CSc. Žilinská univerzita, Žilina	
<i>Sloboda vo filozoficko-estetickej koncepcii Ľudovíta Štúra a v poézii štúrovských básnikov</i>	 76
PhDr. Ľubor Hallon, CSc. Národné osvetové centrum, Bratislava	
<i>Ľudovít Štúr a jeho odkaz dnešku</i>	 93
Prof. JUDr. Jaroslav Chovanec, CSc. Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava	

Osvetový program štúrovcov

.... 109

Doc. PhDr. Rozália Čornaničová, CSc.

Život a dielo Ľudovíta Štúra

.... 117

Namiesto úvodu

Nenahraditeľnosť hodnôt národného kultúrneho dedičstva a zároveň trvalé ohrozovanie týchto hodnôt si uvedomujú vecne a odborne príslušné zložky slovenskej exekutívy a zákonodarný orgán Slovenskej republiky. Preto rešpektujú požiadavky vrcholných vedeckých a odborných ustanovizní na ich záchranu, regeneráciu, primerané využívanie a prezentáciu, čo sa premietlo do konkrétnych právnych aktov ochrany hodnôt vytváraných predchádzajúcimi generáciami. Dominujú medzi nimi Ústava Slovenskej republiky, ktorá sa už v preambule odvoláva na „cyrilo-metodské duchovné dedičstvo“, celistvý dokument Deklarácia Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva (č. 91/2001 Z. z.). Ústava, deklarácia i ďalšie dokumenty implementujú princípy zakotvené v medzinárodných zmluvách, dohovoroch a odporúčaniach medzinárodných organizácií na ochranu kultúrneho dedičstva, najmä tých, ktoré prijali orgány UNESCO a Rady Európy.

Podľa prvého článku uvedenej deklarácie kultúrne dedičstvo Slovenskej republiky je nenahraditeľným bohatstvom štátu a jeho občanov, je dkladom vývoja spoločnosti, filozofie, náboženstva, vedy, techniky, umenia, dokumentom vzdelanostnej a kultúrnej úrovne slovenského národa, iných národov, národnostných menšín, etnických skupín a jednotlivcov, ktorí žijú alebo v minulosti žili na území Slovenska. Jednotlivé druhy a časti kultúrneho dedičstva sú rovnocenné a tvoria nedeliteľnú súčasť kultúrneho dedičstva Európy a celého ľudstva.

Toto dedičstvo otcov zároveň tvorí fenomenálny prameň našich národných, kultúrnych i kresťanských tradícií, vzdelávania a výchovy k vlastenectvu, štátnosti; je prameňom profilovania historického vedomia, formovania národného a kresťanského povedomia a patriotizmu, základov nášho hrdého slovenstva, slovanstva a zdravého európanstva.

Národné osvetové centrum ako vrcholná štátna inštitúcia na Slovensku, ktorá je v oblasti osvetu jedinou ústrednou inštitúciou a zo zákona zabezpečuje ochranu, zveľaďovanie, sprístupňovanie nehmotného kultúrneho dedičstva a zároveň sa podieľa na výchovno-vzdelávacom pôsobení v danej oblasti, sa pri profilovaní a rozvoji predmetnej činnosti cieľavedome inšpiruje dokumentmi UNESCO, predovšetkým Dohovorom UNESCO na ochranu nehmotného kultúrneho dedičstva.

Národné osvetové centrum v oblasti ochrany nehmotného kultúrneho dedičstva o. i. venuje pozornosť významným udalostiam a významným osobnostiam našej histórie. Zmysluplnosť a aktuálnosť odbornej starostlivosti tkvie v sprítomňovaní myšlienkového presahu a posolstiev uvedených udalostí a diel osobností v našej národnej, kultúrnej a kresťanskej

súčasnosti originálnymi projektmi od vedecko-aplikačného cez odborný-metodický až po edukačno-popularizačný charakter. Činí tak najčastejšie, keď ide o okrúhle výročia uvedených udalostí a osobností.

Jednou z dominánt činnosti Národného osvetového centra v oblasti ochrany nehmotného kultúrneho dedičstva na úseku národných a kresťanských tradícií v roku 2015 je pripomenutie slovenskej odbornej osvetovej i laickej verejnosti 200. výročie narodenia Ľudovíta Štúra, nášho významného národného dejateľa nevšedného významu. Prvou aktivitou NOC pri naplnení poslania takto zasväteného roka bolo kolokvium, ktoré sa v jeho sídle pod názvom Rok Ľudovíta Štúra a osveta uskutočnilo 28. apríla 2015. Rokovanie kolokvia otvorila PhDr. Jana Kresáková, generálna riaditeľka NOC. Vo svojom vystúpení pripomenula, že význam výročia narodenia tejto mimoriadnej osobnosti novodobých slovenských dejín zvyrazňujú dve skutočnosti – jeho zaradenie Generálnou konferenciou Organizácie Spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru do zoznamu výročí UNESCO na roky 2014 – 2015 a rozhodnutie vlády SR, ktorým v októbri 2014 vyhlásila rok 2015 za Rok Ľudovíta Štúra.

Kolokvium Rok Ľudovíta Štúra a osveta sprostredkovalo účastníkom najnovšie aktuálne poznatky i netradičné pohľady na osobnosť, život a dielo slovenského veľikána. Cieľom podujatia bolo priblížiť Štúra ako mysliteľa – tvorca a nositeľa národnej filozofie, ako duchovnú osobnosť, ako novinára a literáta, ako vedca – kodifikátora spisovnej slovenčiny – a jeho vzťah s predchodcami týchto snáh – bernolákovcami, predovšetkým s Jánom Hollým, ako politika – vodcu štúrovského hnutia a poslanca uhorského snemu, kde dominovali jeho požiadavky na zrušenie poddanstva, ako národovca a zároveň Európana, zápasiaceho za rovnoprávnosť všetkých národov Uhorska a Európy, teda ako mnohovýrovnostnú osobnosť reformátora slovenskej spoločnosti v prelomových rokoch národného obrodovania. Práve tieto zámery reflektovalo NOC ako odborný garant podujatia.

Autor nosného referátu kolokvia, teoretik umenia a pedagóg PhDr. Marián Kvasnička, poslanec, člen Výboru Národnej rady Slovenskej republiky pre kultúru a médiá a predseda poradného zboru NOC pre kresťanské a národné tradície, sa zaoberal osobnosťou a dielom Ľudovíta Štúra v kontexte národných a kresťanských tradícií. Poukázal na to, ako Štúra a jeho generáciu oduševnila cyrilo-metodská tradícia, pozornosť venoval aj ekumenickému charakteru diskusií o jazyku a národnej identite v národnoobrodenskom zápase bernolákovcov a štúrovcov (najmä intenzívny vzťah Štúra k medzigeneračnému mediátorovi Jánovi Hollému). Napokon pregnantne ozrejmil kresťanskú formáciu Ľudovíta Štúra a v jej kontexte svojškú interpretáciu Hegelovho a Herderovho učenia až po finále zápasu slovanských kmeňov s modernitou Západu (liberalizmus, relativizácia, sekulárne trendy, hedonizmus, strata zmyslu pre obeť, individualizmus).

Inými slovami, všímal si „výhodný vektor“ našej historickej situácie a geopolitickej pozície.

Osobné spory a rozpory Ľudovíta Štúra vo svetle biografického kalendária predstavil doc. PhDr. Augustín Maťovčík, DrSc., zo Slovenskej národnej knižnice, autor dvoch mimoriadnych publikačných opusov viazucich sa na Štúrovo jubileum. Prvým je Ľudovít Štúr. Kalendárium života a diela, druhou publikáciou je Ľudovít Štúr. Biografické kalendárium a Personálna bibliografia, ktorú Maťovčík spoluautorsky pripravil s Ľudmilou Šimkovou.

Otec a syn národa, Ján Hollý a Ľudovít Štúr – jubileá ich narodenia (230. výročie J. Hollý – 24. marec 1785 Borský Mikuláš, 200. výročie Ľ. Štúr – 28. október 1815 Uhrovec) a najmä vzťahy Jána Hollého a Ľudovíta Štúra, ktoré sa dominantne týkali kodifikácie spisovnej slovenčiny, toto všetko vo svojom referáte ozrejmla prof. PhDr. Eva Fordinálová, CSc., z Trnavskej univerzity.

Štúrovo dielo z posledného obdobia jeho života – Slovanstvo a svet budúcnosti, s akcentom na priblíženie jeho štátnopolitických koncepcií rozobral prof. PhDr. Vincent Šabík, DrSc., z nitrianskej Univerzity Konštantína Filozofa. Podľa neho Ľudovít Štúr jednoznačne pôsobil ako identifikčná osobnosť slovenského kultúrneho, literárneho, duchovného, a nie na poslednom mieste historicko-politického života, jeho vývinu a rozvoja v kľúčovej epoche Európy 19. storočia, keď sa formovali moderné európske národy. Štúra a jeho osobnosť predstavuje ako politického človeka – *homo politicus* – spisovateľa, vedca, ktorý prekračoval úzky rámec svojej profesie o sociálne dimenzie, aktívne dodnes participuje na formovaní novodobého slovenského národa, aktivizuje jeho emancipačné úsilia, vymaňovanie zo zajatia iba vitálneho bytia, vôľu stať sa subjektom vlastných dejín.

Ing. Marián Tkáč, PhD., predseda Matice slovenskej a člen poradného zboru NOC pre národné a kresťanské tradície, netradične predstavil Štúrovo národohospodárske koncepcie. Podľa autora príspevku Ľudovít Štúr a osveta doc. PhDr. Pavla Pareničku, CSc., zo Žilinskej univerzity Štúr venoval mimoriadnu pozornosť národnej osvete, a to predovšetkým prostredníctvom inštitucionálneho systémového prístupu, ktorý sa najvýraznejšie prejavil v činnosti slovenských študentských spoločností, spolku Tatrin a v Slovenských národných novinách. S týmto zámerom Štúr cieľavedome vytvoril projekt národnej ľudovýchovnej činnosti, aby sa prostredníctvom tzv. drobnej práce bojovalo všetkými prostriedkami proti analfabetizmu, nevzdelanosti a hlavne „pálenkovému moru“, pričom predovšetkým všadeprítomný alkoholizmus pospolitého ľudu chápal ako problém sociálny a etický.

Tajomník poradného zboru NOC pre národné a kresťanské tradície PhDr. Ľubor Hallon, CSc., priblížil jedinečnú Štúrovu filozoficko-estetickú

konceptiu, ktorá posunula význam poézie romantizmu v rámci ústrednej myšlienky dialektickej jednoty ducha s predmetnosťou do nového pozitívneho výkladu tvorby poézie v zmysle ľudovej slovesnosti, pričom centrálnou ideou sa stala myšlienka boja za národnú i sociálnu slobodu. Oživením kolokvia bol prednes ukážok „najbojovnejších“ básní básnikov štúrovskej generácie Sama Chalupku, Andreja Sládkoviča, Janka Kráľa a Jána Botta.

Aktuálnosť odkazu Ľudovíta Štúra dnešku, s akcentom na politickú a štátoprávnu dimenziu jeho diela, spracoval vo svojom referáte prof. JUDr. Jaroslav Chovanec, CSc., z Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

Účastníci kolokvia – zástupcovia Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, regionálnych osvetových stredísk, odborov kultúry samosprávnych krajov, akademickej obce a hostia – v jeho závere skonštatovali naplnenie cieľov tohto špecifického, tematicky výsostne aktuálneho podujatia, predovšetkým kreatívnymi prístupmi jednotlivých lektorov podujatia, tiež niektorými účastníkmi, najmä tými, ktorí vystúpili v diskusii k predneseným referátom. Za viacerých uvedme aspoň diskusný príspevok doc. PhDr. Rozálie Čornaničovej, CSc., na tému Osvetový program štúrovcov, v ktorom vyzdvihla kreativnosť vzdelávacieho pôsobenia Štúra a jeho spolupútnikov.

Dvesté výročie narodenia a Rok Ľudovíta Štúra 2015 sú dôvodom i príležitosťou pre všetky vecne a odborne zainteresované subjekty našej vedy, kultúry, umenia, školstva i zainteresované subjekty tretieho sektora vrátiť sa k dielu a odkazu tohto výnimočného zjavu našej modernej histórie. Vrátiť sa nielen spomínaním na neho, na jeho spolupútnikov štúrovcov a ich dielo, na dobu a mimoriadne dôležitú kapitolu kladenia moderných národných, kultúrnych a kresťanských základov nášho národa, ale aj a najmä načieraním do bohatej studnice myšlienok a posolstiev týchto základov pre našu národnú súčasnosť, v ktorej projektujeme, čerpajúc z našej minulosti, našu národnú budúcnosť. Lebo Štúr a jeho myšlienkové posolstvo je živým premostením medzi minulosťou, prítomnosťou a budúcnosťou nášho národa.

Aktuálnosť odkazu Ľudovíta Štúra dnešku, s akcentom na politickú a štátoprávnu dimenziu jeho diela, potvrdzuje skutočnosť, že sa k nemu hlási aj politická a štátna reprezentácia samostatnej Slovenskej republiky. Vyslovujeme presvedčenie, že „štúrovská“ aktivita Národného osvetového centra odbornými výstupmi prínosne doplní mozaiku podujatí (i ďalších subjektov) venovaných dvestoročnici narodenia slovenského národného génia a spolu s nimi prispeje k formovaniu historického vedomia, národného a kresťanského povedomia, k posilňovaniu národnej hrdosti obyvateľov Slovenska – základov ich zdravého patriotizmu, vlastenectva, národnej identity, uvedomelého vzťahu k štátnosti a európanstvu, vlastne k naplne-

niu Štúrovho duchovného, národného, kultúrneho, politického i štátneho programu a odkazu. Veríme, že prvé pozitívne ohlasy účastníkov kolokvia potvrdia aj čitatelia tohto zborníka.

PaedDr. Miroslav Holečko
manažér kultúry pre národné a kresťanské tradície
Národného osvetového centra

Ľudovít Štúr v kontextoch národných a kresťanských tradícií

PhDr. Marián Kvasnička

*„Objavilo sa vari od vzniku kresťanstva niečo lepšie,
dokonalejšie a čistejšie, ako je ľudský vzťah k Bohu
a ku všetkým svojim blíznym, alebo aspoň niečo,
čo by bolo v tejto súvislosti nové, a neusilovali sa skôr všetky
odvtedy žijúce pokolenia, národy a premýšľajúci muži preskúmať,
rozšíriť a uplatniť na všetky strany to, čo bolo vyslovené v kresťanstve?
Kto iný by aj mohol zlomiť moc silných, kto by uzákonil práva nenápad-
ných malých ľudí, krčiacich sa a ponížených,
kto by sa opovážil čo len si spomenúť na nich,
keby sa z kostolných lodí neustále neozývali prikázania kresťanstva
a postupne si nenachádzali cestu aj do vedy,
filozofie, teológie, práva a potom spracované a všestranne zdôvodnené
neobjavili a neuplatnili sa aj na politickom poli?
Jestvovala niekedy ľudská sloboda mimo kresťanstva?
Áno, v Grécku, v Ríme boli slobodní občania, ale nie slobodní ľudia.“*

*ĽUDOVÍT ŠTÚR (Slovanstvo a svet budúcnosti).
Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1993.
ISBN 80-901173-2-5. Str. 75*

Ak vo formulácii témy nášho príspevku kontextuálne vymedzujeme Ľudovíta Štúra v prieniku kresťanských a národných tradícií, nejde o špekulatívne rozhodnutie. Je pravda, že v doterajšej odbornej spisbe o mimoriadne významnom slovenskom dejateľovi, jazykovedcovi, politikovi a novinárovi Štúrovi sa oveľa viac akcentujú jeho národnoobrodenské a národnoemancipačné, lingvistické, kultúrno-osvetové a politicko-sociálne aktivity, súvisiace so zrodom moderného slovenského národa, s jeho vlastným jazykom, s jeho kmeňovou identitou v rodine slovanských národov. Vedecko-historická konferencia Ľudovít Štúr a jeho doba s podtitulom Prínos pre cirkev a národ, ktorú usporiadala ECAV 5. 11. 2014 na pôde svojej bohosloveckej fakulty UK, z mnohých vedeckých aspektov však potvrdzuje, že vnímať slovenské národné obrodenie a jeho kľúčo-

vé osobnosti len v etnicky emancipačnom kontexte jednoducho nestačí, lebo celá táto generácia zakladateľov reflektovala (a spätne aj inšpirovala) kvalitu a úroveň kresťanského života vo vtedajšej rakúsko-uhorskej monarchii. Nie všetci (aj keď zjavná väčšina vtedajších elit) boli katolíckymi či evanjelickými kňazmi, homiletikmi, biblistami či systematickými teológmi, napriek tomu je však ich kresťanská identita mimo diskusie, nech už akokoľvek reflektovali osvietenské forte svojej doby. Dokonca v najpriaznivejšom čase po tolerančnom patente Jozefa II. slovenskej i európskej histórii ponúkli – už bez bojových reformačno-rekatolizačných resentimentov a roztržiek – dovtedy nevidaný protoekumenický pátos, ktorý však prinášal skvelé plody – nech už išlo o jazyk, národné povedomie, kultúru, literatúru a tradície, alebo o stratégiu a logistiku národnooslobodzovacieho zápasu. Uvedomujeme si, že zdôrazňovanie kresťanskej a národnej komplementarity v našich moderných dejinách nikdy (a vždy z iných dôvodov) nebolo trendy, pravda je však taká, že tieto dva organické fundamenty našej identity nie je možné oddeliť, pokiaľ nechceme fragmentárnosť absolutizovať. Napokon, explicitne o tom hovorí aj Ľudovít Štúr v článku Neopúšťajme sa, ktorý bol uverejnený v Slovenských národných novinách: *„Mládenci naši slovenskí, nie je človek len z hlíny, ale vdúchol doňho Bôh ducha svojho, nedajteže sa podjarmiť telesnému životu, ale rozdúchajte v sebe tú istú iskru vyššiu a veríte, že človeka a národa vznešenosť len v živote vyššom, živote duchovnom záleží“* (citované podľa Osuský, S. Š.: Štúrova filozofia. Bratislava: Slovenská liga 1936).

Pre potreby tohto príspevku sme si zadanie rozdelili na niekoľko rámcových tematických okruhov, ktoré – podľa našej znalosti pôvodných aj interpretačných prameňov – korelujú so vzťahom Ľudovíta Štúra ku kresťanským a národným tradíciám.

Prvým okruhom je diskusia o tom, či odkaz Veľkej Moravy a cyrilo-metodskej úcty má v našom národnom povedomí kontinuálnu alebo diskontinuálnu historickú povahu. Ak totiž Štúr a jeho súčasníci (podobne ako bernolákovci a v ich jazyku najvýraznejšie Ján Hollý vo svojich eposoch Svätopluk, Cyrilo-Metodiáda, Sláv) hľadali najsilnejšiu tradíciu, viažucu sa k ľudu tohto územia, nemohli sa nijako vyhnúť najstaršej kultúre byzantskej misie, ktorá sa rovnako ako oni usilovala vytvoriť pre potreby liturgie, viery, vedy a tvorby logický a obyvateľstvu známy jazykový systém (tam staroslovienčina a hlaholika, tu bernolákovské povýšenie trnavsko-záhorského nárečia, neskôr štúrovska kodifikácia na báze stredoslovenského nárečia zemanov až po definitívnu hodžovsko-hattalovskú kodifikáciu, ktorá zjednodušila fonetické a fonologické pravidlá v prospech etylomologickej pravopisnej a lexikálnej logiky).

V druhom okruhu sa aspoň ľetmo chceme pozrieť na dovtedy nebývalú spoluprácu katolíckych a evanjelických intelektuálov, ktorých – ak to môžeme veľmi zjednodušiť – v desaťročiach zápasu o národnú svojbytnosť

spojili spoloční nepriatelia v podobe národnostného útlaku, zápasov o jazyk, o vlastné miesto v rodine iných jazykov, voči germánskemu a galskému svetu sa vymedzujúca slovanská vzájomnosť, globalizovaná podoba mnohonárodnostnej habsburskej ríše a neskôr aj maďarizačný útlak pod zástavou jednotného uhorského národa. Bez významu v tejto medzikonfesionalnej spolupráci nie sú ani indicie modernity Západu, odštartované osvietenstvom, Veľkou francúzskou revolúciou, materializmom a sekularizačnými pohybmi. Dnes sa môžeme sporiť a polemizovať, či ozaj táto spolupráca mala len úprimný charakter, či za ňou nebola aj diplomacia a sofistikovaná práca s emóciami márnivosti „protivníka“, je však neodškrípateľné, že priniesla plody dobré pre všetkých, pre celú národnú pospolitosť. Ani Ľudovít Štúr nestál mimo tohto protoekumenického dialógu, najmä nebolo možné ignorovať temer helénsky kolos tvorby a osobnosti Jána Hollého. Nemyslím si, že by obe dominantné konfesijné skupiny pestovali nejaký teologický diskurz či hádky o doktrínalnej povahe svojich učení, mali však povedomie, že životy národov sú súčasťou plánu veľkého Dizajnéra. Povedané azda trochu metaforicky, vedeli, že sa majú stať tými a takými, akými si ich Najvyšší vysníval jednak ako ľudské osobnostné originály, ale aj ako súčasti pevného národného organizmu.

Tretí okruh sa tematicky viaže na náboženskú formáciu Ľudovíta Štúra a na jeho kresťanský profil. Iné atribúty, charakteristiky a interpretácie jeho života a diela sa chronicky opakujú a ich kognitívne niveau sa už nijako výrazne nezvyšuje. Kresťanský profil Štúra ako politika, vizionára, filozofa národnej revolúcie má však dodnes rezervy, alebo prinajmenšom nepatrí medzi zásadné priority všeobecného výskumu. Tu však nemôžeme obísť ani geopolitické parametre Štúrových zreých a porážkou revolúcie aj značne determinovaných názorov na Slovensko a Slovanstvo, vyslovené najmä v štúdiu *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Nie náhodou táto Štúrova práca na Slovensku prvýkrát vyšla až v roku 1993, hoci predtým sa dočkala zahraničných vydaní (najmä v Rusku v rokoch 1867 a 1909 z iniciatívy slaviofilov). V slovenskej historiografii sa niekedy ako problém, inokedy ako požehnanie uvádza zvláštna zemepisná a duchovná pozícia Slovenska medzi Východom a Západom. Dnes sa aj vo svetle aktuálnych konfliktov znova otvára štúrovska dilema, aj keď má podobu zápasu o kresťanskú identitu, ba až jej prežitie v sekulárnom pásme relativizácie a konzumnej hedonistickej paradigmy. Akokoľvek, tento (ak môžem použiť termín Vladimíra Palka. In: IMPULZ 4/2010 – Mladý národ, starý štát) „východný vektor“ nášho jestvovania sa nedá podceňovať.

Ešte skôr ako sa budeme bližšie venovať uvedeným tematickým okruhom, chceme metodologicky definovať našu východiskovú pozíciu, pokiaľ ide o oblasť národných a kresťanských tradícií, aj keď vo veľkej časti našich dejín majú takmer synonymickú povahu. Štyridsaťročná komunistická cezúra ani súčasný trend sekularizácie (paradoxne v krajine s cyrilo-me-

todskou ústavnou preambulou!) na tomto prieniku nič nezmenili, aj keď v súčasnosti nejestvuje politická vôľa dať historickej a duchovnej pravde exekutívny a legislatívny rámec. Je to, podľa nás, škoda, veď neuznať túto synonymitu národa a viery je to isté, ako keby sme odmietali nielen zakonzervovanú minulosť, ale aj národnú a európsku budúcnosť, o ktorej sv. Ján Pavol II. povedal, že buď bude kresťanská, alebo nebude vôbec.

Okrem politickej korektnosti a rozširovania ľudských práv nad rámec prirodzeného zákona a zdravého rozumu je jedným z atribútov súčasnej doby eufemistické zahmlievanie pojmov. Je to vidieť aj v dikcii niektorých slovenských zákonov, čo má potom aj celkom logické exekutívne a organizačné konzekvencie. Mám na mysli legislatívne normy, ktoré vymedzujú a riadia formy kultúrneho, osvetového a duchovného života nášho národa. Práve pojmami „historického dedičstva“ a špecificky kultúrneho dedičstva sa zastiera základný a zásadný hodnotový invariant, ktorý presahuje ponad dejinné etapy a kultúrne prúdy s nimi spojené či nimi vyvolané. S výnimkou niekoľkých desaťročí totalitného monopolu sa zaiste zhodneme na skutočnosti, že takýmto invariantom je kresťanská identita, ktorá osvedčila svoju historickú, kultúrnu aj existenciálnu životnosť. Tradícia, dominantne kresťanská (ako par excellence dokladajú aj mnohé konotácie slovenského národného obrodzenia vrátane progresívnej katolícko-evanjelickej interakcie vôkol Štúrovho prorockého úsilia), je potom majákom i príkladom tejto vitality. Ak si to naplno uvedomíme (a potom aj adekvátne vpíšeme do zákonov), nemôže sa potom stať, aby ktokoľvek „kompetentný“ nekompetentne vytesňoval kresťanské tradície na okraj kultúrneho sekulárneho mainstreamu, ktorý stratil zmysel pre sacrum, pre posvätné a sväté. Pri tom rozsah skutočnej revitalizácie, neformálneho oživenia kresťanského kultúrneho dedičstva (teraz aktuálne výročie Ľudovíta Štúra, vyznačené aj v kalendári UNESCO, nedávne cyrilo-metodské aktivity, projekty spojené so zlatým žriedlom odkazu sv. Gorazda, muža z tejto národnej postate, oživenie pútnických miest – medzinárodné sympóziu Ora et Ars na Skalke pri Trenčíne, kultúrne a duchovno-spoločenské podujatia v aktívnych farnostiach, tradície zborového liturgického spevu a sakrálnnej hudby, umeleckého prednesu a vlastnej literárnej tvorby v jazyku, ktorý by bez lingvistickej verry Ľudovíta Štúra nejestvoval, medzinárodné akcie spoločenstiev kresťanskej mládeže Godzone, projekty škôl zriaďovaných cirkvami a kresťanskými denomináciami), to všetko svedčí o tom, že už nejde o malé ostrovčeky pozitívnej deviácie, ale o majoritnú potrebu pravdivých odpovedí na ťažké otázky súčasného chaotického pluralizmu a neprehľadnej globalizácie. Civilizácia zábavy, šoubiznisu, vyblýskaných celebrit a masovej hystérie dotovanej čoraz rýchlejšími reklamami potrebuje takúto, povedali by sme priam fyziologickú alternatívu kvôli vlastnej homeostáze, rovnováhe, ba priam prežitiu. Platí nielen v osobnom, ľudskom, ale aj v komunitnom, občianskom a obecnom zmysle (spomeňme si len na

Dominika Tatarku a jeho koncept kultúry ako obcovania, teda vytvárania obce, občiny, ak môžeme použiť Štúrov obľúbený termín), spoločenstva. Myslím, že takto vnímané a spoločensky aj saturované a docenené kresťanské tradície môžu aj nášmu národnému spoločenstvu vrátiť jeho zdravie, pokoj, rovnováhu, morálny étos a k tomu aj požehnanie z najvyšších miest antropickej Božej koalície. Vnímať generačný odkaz Ľudovíta Štúra, jeho druhov v zbrani, ale aj generácií predchodcov, počínajúc od misie solúnskych bratov, v takomto kontexte nám pomáha vidieť kresťanskú a národnú finalitu nie ako čosi rigidné, raz navždy zakonzervované a jubilejne okiadané, ale ako kontinuálny, ešte vždy neskončený proces, v ktorom sa minulosť projektuje ako nádej pre budúcnosť.

Tento exkurz sme považovali za dôležitý, lebo významovo determinuje aj spôsob nášho nazerania na misiu Ľudovíta Štúra v kontextoch národnej emancipácie a zároveň – aj keď sa to akcentuje len málo – kresťanského rastu.

Pri nedávnom jubileu príchodu solúnskych vierozvestov, svätých Cyrila a Metoda do oblasti Veľkej Moravy aj v odbornom prostredí historiografov prebiehala diskusia o kontinuálnej či naopak diskontinuitnej tradícii cyrilometodskej úcty. Historička Emília Hrabovec, profesorka Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulty UK, vo svetle archeologických a archívnych prameňov dokazuje, že táto tradícia pretrvala aj v storočiach spoločného uhorského štátu. Medzi inými uvádza stredoveké liturgické knihy a misály z 13. – 15. storočia, patrocíniá kostolov, ktoré vznikli pod vplyvom cyrilometodskej úcty (napríklad patrocíniá sv. Klementa), mariánsky kult, priamo napojený na veľkomoravskú liturgiu. Toto duchovné vyžarovanie neustalo ani v rokoch humanizmu, reformácie a rekatolizácie. Pekným dkladom je najmä historický úvod Benedikta Szollosiho k zbierke Cantus Catholici. O prehĺbenie tejto úcty sa zaslúžili jezuitskí učitelia z Trnavskej univerzity a po nich bernolákovci. Ich prirodzený rešpekt k cyrilometodskej tradícii „*oduševnene prebrali štúrovci*“, uzatvára E. Hrabovec (porovnaj rozhovor poskytnutý TASR dňa 5. júla 2013). Dušan Kováč na tom istom mieste konštatuje historické vákuum tejto tradície a artikuluje presvedčenie, že skoro mýticky sa cyrilometodská tradícia objavila až v procese formovania moderného slovenského národa v 19. storočí, keď nové elity hľadali nejakú použiteľnú „starú“ tradíciu. Akokoľvek si vyhodnotíme túto odbornú diskrepanciu, istou vecou zostáva, že po celé obdobie stredovekých a uhorských dejín sa dá doložiť synkretizmus byzantských a latinských liturgických vplyvov. (Per partes môžeme uviesť niektoré ďalšie dôkazy: pohrebná kázeň Halloti és koyorgés, zachovaná v Prayovom kódexe z 12. storočia, dokazujúca silnú afinitu k byzantsko-slovanskému trebniku; liturgické modlitby podľa byzantského rítu, dochované v pražských hlahol-

ských zlomkoch z 11. storočia; spišské zlomky staroslovenského evanjeliára v odpise z 13. storočia; rukopisy misálov zo 14. storočia s menami sv. Cyrila a Metoda, opatrované v bratislavskej kapitule; chrámy zasvätené vierozvestom – Milanovce, Močenok, Brehov, Čičva, ak máme spomenúť len tie najstaršie; tzv. cyrilské kódexy z prelomu 16. – 17. storočia, dosvedčujúce uplatňovanie slovanskej liturgie byzantského obradu najmä na východnom Slovensku; pápež Pius VI. v roku 1777 na základe žiadosti Márie Terézie úradne povolil uctievanie sv. Cyrila a Metoda vo všetkých kostoloch monarchie). Vo vzťahu k cyrilo-metodskej tradícii sa v ďalšom vývoji favorizujú odlišné akcenty, no jej inšpiratívny rádius trvá. U bernolákovcov bolo úsilie o zrod nového spisovného a jazykovedne kultivovaného jazyka zasvätené solúnskym bratom a v tomto hlbinnom geste bola zdôraznená religiózna, náboženská stránka veľkomoravského dedičstva. Štúrovci viac oceňovali národný aspekt starobylej tradície, no obe generácie vedeli, že bez tohto fundamentu sa nebudú dať vystavať aktuálne národné, kultúrne a politické plány, lebo ona tvorí primárny fundament slovenskej identity. A nešlo iba o dobovo podmienený jav, veď v roku 1861 sa v Memorande slovenského národa pripomína aj pôvod kresťanstva Slovákov priamo v nadväznosti na odkaz sv. Cyrila a Metoda. Matica slovenská ako spoločné dielo slovenských kresťanských konfesií a vzdelaneckých elít vznikla v roku 1863, teda vo väzbe na mileniálne oslavy príchodu vierozvestov na Veľkú Moravu. Ak by sme išli až do dnešných dní, museli by sme si všimnúť, že v roku 1963 pápež Ján XXIII. v Ríme posvätil základný kameň Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda. V roku 1980 pontifik Ján Pavol II. povolil slovenskú cyrilo-metodskú eparchiu v Toronte a v roku 1997 potvrdil založenie košického apoštolského exarchátu, zvereného pod ochranu vierozvestov. Napokon sa stali aj spolupatrónmi Európy. Aj keď sa to možno málo zdôrazňuje, vtedajšie filiácie na Veľkomoravskú ríšu a liturgiu vierozvestov mali navyše aj istý geopolitický potenciál, o čom svedčí jednak všeslovanská vízia Jána Kollára (s metaforou „dubiska“), no vari ešte výraznejšie Štúrovo finálne dejinné vizionárstvo v spise Slovanstvo a svet budúcnosti. Príkladov by sme však našli oveľa viac: za všetky uvedme aspoň pomerne málo známy román Jozefa Miloslava Hurbana Svätoplukovci či neprávom opomínanú smutnohru Jonáša Záborského Posledné dni Moravy. Otec kardinál Tomko v roku jubilea sv. Cyrila a Metoda uzatvára tento fascinujúci príbeh slovami: *„Cyrilo-metodská idea mala neuveriteľne údernú silu, veď pred 150 rokmi dokázala zjednotiť katolíkov latinského a byzantského obradu s evanjelickými bratmi.“*

V roku 1781 vydal cisár Jozef II. tolerančný patent, ktorým občiansky zrovnoprávnil kresťanské vyznania vo svojej monarchii (katolíci, evanjelici, kalvinisti a pravoslávni). Odstránenie dovtedajšej diskriminácie, aj keď katolíckej cirkvi naďalej zostalo výsadné monarchické postavenie, malo

zásadný vplyv na slovenské národné obrodenie tak v oblasti literárneho a kultúrneho zblíženia, ako aj v úsiliach o hľadanie väčšinového moderného jazyka. Venujme sa však najskôr jazyku a potom literárnej infúzii, ktorá sa odohrala najmä prostredníctvom kolosálneho literárneho diela Jána Hollého.

Katolícke duchovenstvo až do obrodenskej doby používalo latinčinu a iba v homiletickej tvorbe rôzne modifikované slovenské dialekty a marginálne nárečia. Evanjelici ako bohoslužobný jazyk používali biblickú češtinu, čoraz častejšie však kontaminovanú slovenskými lexikálnymi prvkami. Prvé snahy o zjednotenie a kodifikáciu slovenského spisovného jazyka vyšli z prostredia katolíckeho duchovenstva. Iniciatívy sa viažu k akademickému prostrediu Trnavskej univerzity, ktorá mala svoju vlastnú tlačiareň. Ešte pred vystúpením Bernoláka sa o vlastnú verziu spisovného jazyka pokúsil Jozef Ignác Bajza, avšak bez pevného gramatického základu, takže s výnimkou jeho literárnych prác sa tento pokus neujal (aj keď to nesúvisí s naším príspevkom, záujemcov odkazujeme na tragikomický príbeh o tomto prvenstve, ktorý vyústil do nepeknej bratskej kauzy medzi Bajzom a Jurajom Fándlym, keď Fándly publikoval svoju kritickú Dúvernú zmlúvu medzi mňíchom a diablom). Bernolákovo jazykovedné úsilie je všeobecne známe (hlavné kodifikačné dielo *Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum* z roku 1787) a vedecky dostatočne pertraktované vrátane nábožensko-vzdelávacej a kultúrno-osvetovej práce Slovenského učeného tovaríšstva, ktoré vzniklo na podporu a propagáciu bernolákovčiny v roku 1792. Čo ako ambiciózny pokus sa však nestal celonárodnou jazykovou doktrínou, pretože evanjelická strana naďalej zotrvala na pozíciách slovakizovanej biblickej češtiny. Pri 200. výročí narodenia Antona Bernoláka v roku 1962 usporiadala SAV vedeckú konferenciu, ktorá sa stala terčom ostrej polemiky (v roku 1965 na stránkach revue *Slovenská literatúra* č. 12 túto polemiku vyexponoval Daniel Rapant, ktorý si „podal“ dvoch hlavných bernolákovských rečníkov – Ľudovíta Holotíka a Jána Tibenského. Vášnivý text D. Rapanta presahuje možnosti a potreby nášho príspevku, no s miernym pobavením sme zaregistrovali aj jednu racionalizáciu neúspechu A. Bernoláka a jeho tovarišov, totiž „*zhubné následky celibátu na možnosť vzniku určitej národnej tradície, na akú sú ... príklady v rodinách evanjelických farárov*“. Ak sa Ľudovít Štúr dostal do ostrej názorovej konfrontácie s Jánom Kalinčiakom a čiastočne aj s Andrejom Sládkovičom kvôli osobnostnej a, áno, aj eroticky exponovanej literárnej téme a životným postojom oboch jeho súčasníkov, nemyslíme si, že to bolo akýmsi výrazom jeho prahunutia po bezženstve ako ideálnom statuse národného služobníka – akokoľvek, Štúr určite netúžil zopakovať časovo limitovaný osud bernolákovskej jazykovej normy).

Akýmsi medzistupňom konfesijného i jazykového zblížovania bol Spolok reči a literatúry slovenskej, založený v roku 1834 v Pešťbudíne. Jeho vydateľským fórom bol almanach Zora, v ktorom oficiálne spolupracovali katolíci s evanjelikmi, hoci každý používal svoj jazyk – bernolákovčinu, biblickú češtinu, češtinu i slovackizované formy týchto jazykov. Predsedom spolku bol Ján Kollár, najuznávanejšia autorita v obrodenskom tábore, pred ktorou mali rešpekt aj bernolákovci. To ich napokon pomklo k zjednoteniu konfesijného a jazykovo dovtedy viac divergentného, rozdeleného než spojného národného hnutia.

Štúrovci, prinajmenšom od roku 1827, keď bola na bratislavskom lýceu založená Spoločnosť česko-slovanská, na ktorej čele stál Ľudovít Štúr, správne tušili, že čeliť eskalujúcej maďarizácii bude možné len vtedy, ak sa jednotlivé sily v národnom zápase nebudú konfesijné triediť. Zjednocovanie oboch táborov však nebolo idylické, lebo konfesijné rozdiely boli zároveň aj hranicou rozdielného chápania jazykovej otázky. Životaschopnosť bernolákovskej slovenčiny najvýraznejšie osvedčoval Ján Hollý – aj preto boli kontakty práve s ním také dôležité. Obrat bernolákovcov k spisovnej češtine nebol dobrý ani ako hypotéza. Ak jestvuje čosi ako lingvistický egoizmus alebo jazykové predátorstvo, tak treba povedať, že táto emócia, našťastie, neprevládla, aj keď – videné vzťahovými očami konfesijných majorít a minorít – vzniknúť mohla. V súlade s historickou skutočnosťou treba konštatovať, že zjednotenie (nie v zmysle lacného rovnostárstva, ale skôr jednoty v kooperujúcich rozmanitostiach) sa formálne aj prakticky uskutočnilo v roku 1847 na 4. valnom zhromaždení spolku Tatrin. Aj keď nešlo o fúziu sensu stricto náboženskú, ale jazykovú, teda bazálne súvisiacu s profilom národnej identity a so zápasom o sebaurčenie, tvorí, povedané so Stefanom Zweigom, hviezdny okamih našich dejín. Ešte pred tým, ako sa po druhej svetovej vojne, v roku 1946 dokázali Slováci bez konfesijných predsudkov volebne vymedziť voči komunistickému nástupu v Demokratickej strane, sa aj na príklade kresťanskej a národnej spolupráce bernolákovcov a štúrovcov ukazuje, že ekumenizmus zblízuje nielen na úrovni náboženskej, ale aj po stránke kultúrnej, spoločenskej, literárnej, ba aj politicko-sociálnej.

Myslím, že patrí temer k didaktickému archetypu skoro až sentimentálny obrázok zo 17. júla 1843, teda len dva týždne po presťahovaní Jána Hollého na faru v Dobrej Vode, kde ho navštívili Štúr, Hurban a Hodža s prosbou o požehnanie ich riešenia jazykovej otázky a podporu z katolíckych kruhov. Tento až gýčovo prifarbovaný obraz má však aj pomerne zložitú vnútornú energiu a isté nuansy, ktoré ho nespochybňujú, ale vecne rámcujú a adjustujú. Treba povedať, že nešlo o prvé stretnutie Štúra s Hollým, aj keď medzi štúrovcami má zrejme prvenstvo v tomto smere Janko

Kráľ, ktorý viackrát navštívil Hollého na jeho fare v Maduniciach a zrejme bol aj iniciátorom širších komunikačných kontaktov. Ľudovít Štúr najskôr v roku 1835 „*velebnému Slovenska zvestu*“ venoval dve svoje selanky Jaromír a Květoň. Pri odchode na štúdiá do Halle v roku 1838 vyzýval svojich bratislavských priateľov, aby na tohto veľkého barda nezabúdali. „*Jděte ho navštívit o velkénoci a na každý pád nějako se pokuste, aby byl zkreslen. Umře-li prvé, než jej zkreslíme, hanba padne věčná na nás, že sme tak velikého, obrovského genia potomkum našim v podobě nepřechovali.*“

V digitalizovanom literárnom archíve sme našli Štúrovu cestopisnú črtu Cesta po Považí, ktorú v roku 1840 uverejnili pražské Květy (VII., str. 412-414). Štúr túto cestu vykonal na jeseň roku 1840, keď sa vracal z nemeckých štúdií v Halle a cestoval cez Prahu, Hradec Králové, Bratislavu, Trnavu a Trenčín do rodného Uhrovcu. Cestopisná črta, napísaná v češtine a digitalizovaná v slovenskom preklade, je dojímavým dokladom skutočnosti, že Štúr kontaktoval Hollého ešte v Maduniciach, a že nešlo len o stretnutie diplomatické. Štúr píše: „*Na spiatocnej ceste do Bratislavy navštívil som slovutného nášho pevcu na Považí pána Jána Hollého, nesúc mu knihy do daru od pána Vinařického a ‚Poslání z Čech‘. Práve pred niekoľkými dňami bol dostal od pána Vinařického list s mnohými výtlačkami ‚Poslání‘ a inými knihami, za čo bol veľmi povďačný. Ako vždy, aj teraz ma veľmi dojala obrovská a pritom nádherná postava jeho, na ktorej všetko prezrádza muža neobyčajného (...)* V rozpravách o živote slovenskom, z akéhokoľvek hľadiska, má najväčšiu záľubu. Nikdy predtým som ho nebol našiel takého ochotného na rozhovor ako teraz; príčina však bola aj tá, že teraz je úplne zdravý a predtým chorľavel. Nad terajším rozkvetom českej literatúry a príčinnivosťou Čechov sa veľmi tešil; vypytoval sa usilovne na pánov Šafárika, Palackého, Vinařického, Pešinu, Hanku, Čelakovského a všetkých ich dal vrúčne pozdraviť. Príduc v hovore na terajší stav Slovákov a odrodilstvo mnohých, vždy si velený stariec hlboko zavzdychne, a tento bôľ, prejavý na tvári a očiach, prenikne celú dušu (...) Jeho básne vyplynuli z najúprimnejšieho srdca, nuž nie div, že tak čarovne účinkujú na Slovensku. Ale už zanechal svetské básnenie, obrátiac sa k nábožnému. ‚Zavesil som už lutnu moju na dub a teraz len vetry do nej naprázdno hučia,‘ boli jeho vlastné, s akousi bolesťou prednesené slová; a keď som ho v mene všetkých úprimných Slovákov snažne žiadal, aby ju znova z duba sňal a ešte od srdca k srdcu nám z Považia na svojom čarovnom varyte zaspieval: on na môj žiaľ vonkoncom sa vzpíeral, že by sa ešte kedy mal v svetských básňach ozvať. Ale uľavil môjmu žiaľu, vytiahnuť zo svojej truhlice vypracované nábožné spevy, z ktorých už sedemdesiat bolo hotových, čítal som z nich asi polovicu a presvedčil som sa, že ten istý duch ich utvoril, ktorý stvoril Svätopluka, Sláva, Selanky a Žalospevy; on je aj tu majstrom. Piesne sú rozličného obsahu, ich väčší počet je zložený na

počesť svätých zo slovenského, českého, poľského a chorvátskeho rodu, čím pôvodca aj tu chcel svoju slovanskosť osvedčiť. Písané sú v nárečí slovenskom a budú vydané, ešte hojne rozmnožené, s jeho inými dielami, ktorých súborným vydaním sa teraz náš vysoko zaslúžilý pán Hamuljak zapodieva. Pre ten účel prezerá už aj pevec náš svoje spisy (...) Dávali mu oveľa výnosnejšie fary, než je madunická, ale on ich neprijal, ako povedal, pre milovanie pokoja. Na jednu by vraj bol prešiel, ale pretože tamojší kaplán bol maďaroman, zanechal aj tú, súc zanovitým nepriateľom všetkého odrodilstva. Ostatne nemá už nádej na dlhý život; čas, aký svojmu životu vymeral, je hodne krátky. Moje potešovanie nebolo schopné vzbudiť v ňom inú domnienku. Vidiac ma svojimi slovami zroneného po svojom boku stáť, naplnil čaše znamenitým uhorským a podajúc mi jednu, na zdravie Slovákov a nás pripíjal. Uchopiac podanú čašu, ohnivo som štrngol o jeho pohár s najúprimnejším želaním, aby sa jeho slová splnili.“

Dlhšia citácia z veľmi empatického textu Ľudovíta Štúra nechce nijako sugerovať skutočnosť, že obraz štúrovsko-hollovskej komunikácie bol len takýto farbotlačovo pekný a sentimentálny. Také napokon nebolo ani ono stretnutie na Dobrej Vode, keď zmienení štúrovci považovali za svoju morálnu povinnosť predniesť národnému bardovi svoju koncepciu moderného slovenského jazyka a zároveň v ňom videli významný spojovník medzi evanjelickými a katolíckymi kruhmi. Nie je ťažké si myslieť, že Hollý nijako nehorel nadšením pre rozchod s Bernolákom, ktorého kodifikáciu vo svojom diele povzniesol do antických literárnych výšin. Z listu, ktorý bezprostredne po návšteve napísal Martinovi Hamuljakovi, však nie je celkom zrejmé, ako si Hollý predstavoval obojstranne prijateľný kompromis: „P. Štúr, novinár ... keď tu boli, mali ma k tomu, aby som našim katolíkom písal, aby svoj úmysel o tom vyjadrili, ako by sa stránka naša s ich stránkou v slovenčine spojiť mohla? Riekli ďalej: aby sa nejaké miesto ustanovilo, na ktoré by sa i naši i ich spisovatelia zišli a v tomto spojení radu držali, aby sa to najlepšie vykonalo. Ja som na to stisol plecami: že som už slepý a našich spisovateľov, ak sú kde ktorí, viac nepoznám... Keby boli zostali pri našej slovenčine, mohlo byť bez všetkého. Medzitým som im nadhodil, aby každá stránka napoly popustila.“

Hollého súborné dielo v štyroch zväzkoch vychádzalo aj s jeho portrétom a po prvý raz publikovaným Chválospevom na Antona Bernoláka v rokoch 1841 – 1842 z iniciatívy Spolku milovníkov slovenskej reči a literatúry, ktorý vznikol o desať rokov skôr ako Tatrín, no tvorila ho len katolícka časť vzdelaneckých elít. V každom prípade, aj tento vydavateľský počín, labutia pieseň odumierajúceho spolku, akceleroval rozhodnutie kodifikovať spisovný jazyk, ako aj úmysel vytvoriť celoslovenské kultúrne združenie oboch konfesíí. V júni 1843 sa bratislavská mládež obrátila na Hollého

listom, ktorý má v záhlaví motto práve z uvádzaného Chválospevu: „*Zbud' sinov odrodených, abi už raz opustili Češku/ A spolu zjednotení, ke své sa navrátili matce.*“ Bratislavskí študenti okrem iného píšú aj toto: „*Zložte už aj Vi, prevelební Otče, to presvedčeňte o nás, že mi ešte d'alej našu drahú maťer Slovensku chceme hrdúsiť ... priviňte k sebe sinov, Vi Otče Slovákov, k Vám sa priznávame a chceme na základe, čo s'te Vi z verními Slováci rozložili, stavbu d'alej ťahať.*“ Spočiatku bol spolok Tatrín záležitosťou evanjelických národne citiacich vzdelancov. Avšak v roku 1846, pravdepodobne v máji, navštívili Ľ. Štúr, J. M. Hurban a Peter Kellner-Hostinský Jána Hollého na Dobrej Vode, aby ho požiadali o spoluprácu a podporu pri rozširovaní radov Tatrína o katolícku inteligenciu. Pramenným dokladom je aj v tomto prípade dochovaná epištolárna pozostalosť Jána Hollého a špecificky najmä jeho korešpondencia s Hamuljakom. Ďalší zápas o spoločnú podporu jazykovej (a kauzálna aj národnej) reformy sa už dial mimo rámca dobrovodskej farnosti. Ľudovít Štúr nadviazal starý kontakt s Jozefom Ščasným ešte v časoch jeho kaplánskeho pôsobenia na katolíckej fare v Uhrovci. Je evidentné, že Ščasný jeho ponuku na spoluprácu prijal, podobne ako aj ďalší predstavitelia druhej vlny generácie, pridŕžiavajúcej sa ešte vždy bernolákovčiny. V tomto kontexte sa stalo 4. valné zhromaždenie Tatrína v roku 1847 na čachtickej katolíckej fare u Jozefa Urbanovského memoriálnym, lebo na ňom dozrela jazyková konkordancia na báze štúrovskej slovenčiny. Spoločný nadkonfesionálny Tatrín sa pričínil okrem mnohých iných vecí o publikovanie Štúrovej práce *Náuka reči slovenskej* (1846) a vydanie *Hodžových diel*, najmä vynikajúcej štúdie *Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo* (1847).

V súvislosti s Ľudovítom Štúrom vo väzbe na Jána Hollého nemôžeme ešte nespomenúť, že 11. mája 1854, napriek pretrvávajúcemu policajnému dozoru, sa Štúr zúčastnil na odhalení pomníka na hrobe Jána Hollého v Dobrej Vode a bol pri tomto slávnostnom pietnom akte aj prvým rečníkom. Navyše Štúr je aj autorom epitafu, ktorý je napísaný až matematicky náročnou časomernou formou elegického distycha, teda žalospevného dvojveršia, aj keď už v novej jazykovej norme štúrovskej slovenčiny: „*Odpočinok v Dobrej samotách mám zas Vody chladný, rád z toho, že ležím v národa lône milom.*“ Na tomto mieste nemôžeme a ani nechceme preberať ďalšie konzekvencie Štúrovho jazykového a národného entuziazmu. Záujemcov však radi odkazujeme na dielo M. Hodžu: *Československý rozkol*, v ktorom bezchybne glosuje eróziu československej ideológie, ako aj fakt, že jazyková emancipácia bola len prvým krokom k ďalšej sebadefinícii suverénneho národa, ktorý – aj tým, že odmietol český materializmus, osvietenický racionalizmus a sekulárnu konštrukciu dejinného vývoja – na svoju stranu získal aj katolícke elity. Vzťah Jána Hollého a Ľudovíta Štúra, podľa nás, exkluzívne ilustruje význam tohto bratského spojenectva vo

viere a národnej nádeji. Presne v tom zmysle, aký Štúr vložil do listu Františkovi Strakovičovi, kde o svojom budúcom diele píše: „*Poznáte z ňeho tjež, že nám pri vistúpeňí Slovenčini ňeide o ňu samú, ale že nám ide o veľkí a noví princíp vzájemnosti Slovanskej, ktorá nebude záležať len v litjerkách a kňihách, ako ju Kollár pochopiu, ale bude zahrnutá vo viššom živote duchovnom*“ (L. Štúr: Listy II. Bratislava, SAV 1956, str. 119).

V korešpondencii s Pavlom Jozeffym z roku 1845 Štúr píše aj toto: „*Ľud náš sa navidomoči k životu duchovnému prebudzuje a tak bude si hľadieť zaopatriť aj to, čo život takýto napomáha, naša ale ako sme riekli, najsvätejšia povinnosť je ľudu nášmu v tomto usilovaní s celou dušou byť na pomoci, bo k čomuže sme to povolani, keď nie k tomu, aby sme opustenému, odhodenému, zanedbanému ľudu nášmu z jeho stavu terajšieho pomohli a ho ako ľud poriadny do radov iných národov pred tvár Boha a človečenstva postavili?*“ (c. d., str. 69). Sme presvedčení, že tieto myšlienky sú vhodným prológom k záverečnej časti nášho príspevku, kde sa chceme krátko venovať náboženskému profilu L. Štúra, ako aj jeho finálnej vízii civilizačných konfliktov medzi Západom a Východom, ktoré už v tom čase klopli na dvere histórie a ktoré sa dnes aktivujú azda nájstojčivejšie, ako by sme si mohli želať.

Ak chceme aspoň v hlavných kontúrach pochopiť náboženskú a kresťanskú formáciu Ľudovíta Štúra a jeho evanjelických súčasníkov v národnom aggiornamente, nemôžeme sa nevrátiť k učeniu Martina Luthera. Kresťanský postoj k sekularizačným trendom pozdneho stredoveku Luther načrtnol vo svojom učení o dvoch ríšach. Podľa tohto učenia je medzi Božou ríšou a svetským impériom vzťah analógie, korešpondencie a paralelizmu. V tomto významovom kontexte sú obe ríše ríšami Božími, preto aj svetská, profánna, sekulárna, materiálna ríša musí v sebe subsumovať kritériá Božej vôle. V evanjelickom prostredí malo toto učenie veľmi reálne praktické dôsledky. Keď po tolerančnom patente Jozefa II. opadla apologetická a obranná funkcia viery, došlo k aktivizácii v oblastiach kultúrnej, národnej a sociálnej sebarepresentácie. Tento aktivizmus bol napokon vpísaný do samotných zásad reformácie. Spomeňme z nich tie najdôležitejšie: účasť laikov na správe cirkvi, rozšírenie práv ľudu, materinská reč pri službách Božích, všeobecné vzdelanie mládeže, osveta starších. Ako hovorí Miloš Klátik, „*to všetko bolo zamerané na plnenie úloh v oboch ríšach*“ (M. Klátik: Osobnosť L. Štúra v kontexte Lutherovho učenia o dvoch ríšach. In: Ľudovít Štúr a jeho doba, ECAV – Transcius: Liptovský Mikuláš 2014, str. 11). Pri konkrétnej aplikácii kresťanských zásad v národnom živote mladých štúrovcov ovplyvnil aj Ján Kollár svojou kázňou z druhej adventnej nedele v roku 1844 pod názvom „*Nábožnosť a národnosť jako sestry*“. Išlo o exegezu na základe apoštolského listu sv. Pavla Rimanom (15, 4-31).

Na ďalšom formovaní svetonázoru Ľudovíta Štúra sa výrazne podpísala aj jeho hlboká akademická lektúra v národne sa prebúdzajúcom nemeckom prostredí – máme na mysli najmä vplyv Hegela (pokiaľ ide o evolúciu a historickú emanáciu všeobecného ducha) a neskôr Herdera (pokiaľ ide o predestináciu slovanských národov v Božom ľude a duchovnú radiáciu poézie a ľudovej tvorby). V Hegelovom špekulatívnom idealistickom systéme sa absolútny duch prejavoval triadicky – najskôr v umení, potom v náboženstve a napokon vo filozofii. Ľudovít Štúr (napríklad vo svojich hegelianskych prednáškach na evanjelickom lýceu v Bratislave) poradie tejto triády vymenil s tým, že prioritu dal náboženstvu a najmä kresťanskému utváraniu, čo sa nedá dosť dobre predstaviť bez pevného svetonázorového základu, získaného v rodine. Aj preto sa mu podarilo vyhnúť hegelovskému difúznemu panteizmu a ostať pevne ukotvený v teistickom vnímaní sveta. J. M. Hurban, ako uvádza Osuský v štúdiu o Štúrovej filozofii (1936), túto Štúrovu vernosť potvrdzuje aj slovami: *„Zachoval si v neskazenom srdci úctivosť k patriarchálnym tradíciám pobožnej starovekosti.“*

Po nemeckých štúdiách a silnej iniciácii obrodeneckými prúdmi v Európe pôsobil Štúr v rokoch 1840 – 1843 na pozícii námestníka profesora Juraja Palkoviča na Katedre reči a literatúry česko-slovenskej pri evanjelickom lýceu v Bratislave. Štúrova pedagogická práca sa zameriavala na podporu vedeckého záujmu študentov o dejiny, literatúru, jazyky a kultúru Slovanov. Hegeliánska lektúra ovplyvnila aj jeho prednáškovú činnosť, pokiaľ ide o náboženstvo. Dokladá to Ján Kalinčiak: *„Štúr hľadel spolu i náboženský cit a náboženský život u mládeže obživiť, vystúpil teda obzvlášť oproti racionalistickému smeru, a snažil sa v mládeži vzbudiť vedecké spytovanie a zošľachtenie srdca na poli náboženskom a teológie protestantskej, hľadel vzbudiť i obživiť vieru“* (cit. podľa Osuského). Jozef Miloslav Hurban zachytil intenzívny dojem, aký vo svojom auditórii vyvolal Ľ. Štúr počas výkladu Evanjelia podľa Matúša, najmä 5. kapitoly: *„Z verša na verš stupňoval sa jeho zápal a z nás asi päťdesiatich malicherných racionalistov počúvajúcich nové, neslýchané názory, ktoré priam vyvierali z ducha, nebolo nikoho, komu by neboli zaihrali slzy pokánia v očiach i slzy radosti nad úchvatnými pravdami. Nikdy tak hádam ešte nebol na týchto školách zvestovaný Kristus, tak hlásaná kresťanská idea, čo temer za dve hodiny k úžasu a k oduševneniu všetkých nás rozvádza nadšený Štúr. A my všetci ozaj znovuzrodení v myšlienkach svojich, vrátili sme sa domov. Z mojich úst nevyšlo od tých čias nerozvážne alebo nectené slovo o Písme svätom a o náboženstve kresťanskom.“*

Napriek Štúrovej neochvejnosti vo viere a celkom evidentnej teistickej a protestantskej identite sa našlo dosť pochybovačov aj v evan-

jelických kruhoch. Zvlášť citlivo sa to prejavilo pri kodifikácii novej slovenčiny, ktorú mnohí jeho konkonfesionálni kritici považovali za nebiblickú a protireformačnú. Štúrovi podsúvali aj podozrenie, že azda nechtiac chce prehliť úpadok evanjelickej religiozity. Renomovaný cirkevný historik J. Petřík však práve v uzákonení spisovnej slovenčiny vidí naplnenie apoštolských a reformačných zásad (porovnaj Petřík, J.: Kapitoly z domácich cirkevných dejín. Slovenská evanjelická bohoslovecká fakulta, Bratislava, 1969). Toto obdobie presadenia novej slovenčiny v protestantskom prostredí zvýrazňuje aj M. Klátik: „*Bibličtina síce naďalej ostávala v evanjelickej cirkvi bohoslužobným jazykom v spievanej liturgii, ale evanjelickí národne uvedomelí farári začali postupne kázať v slovenčine. Prvú slovenskú kázeň po kodifikovaní spisovnej slovenčiny mal v Liptovskom Svätom Mikuláši Michal Miloslav Hodža na Smrtnú nedeľu v roku 1845. V tom istom roku kázal po slovensky Karol Kuzmány, o rok neskôr Michal Šoltés vo Važcia Ján Lehotský v Liptovskom Trnenci. Horlivými zástancami zavádzania slovenčiny do kázní boli ďalší farári v Liptove, na Orave, v Turci a v ďalších seniorátoch na území Slovenska, napríklad Ctibor Zoch, Samuel Novák (svokor P. O. Hviezdoslava)*“ (cit. zborník ECAV).

Po porážke revolúcie 1848 – 49 nielen u Ľudovíta Štúra, ale aj u jeho druhov, najmä však básnikov a spisovateľov, prevládli pocity zmaru, rozčarovania, frustrácie a sklamaní. Okrem tohto mentálneho rozpoloženia sa zvýšila aj vonkajšia represia policajných kruhov rakúsko-uhorskej monarchie. Nie je preto náhodné, že v ostatných rokoch Štúrovho života sa reaktivovala myšlienka všeslovanskej vzájomnosti s utopickou konštrukciou emancipácie neslobodných slovanských národov pripojením k Rusku, prijatím pravoslávnia a ruského jazyka v literatúre. Tak to aspoň vyznieva z jeho finálneho opusu Slovanstvo a svet budúcnosti (1993). Na geopolitický východný vektor tohto romantického vizionárstva a rojčenia sme už upozornili, no v závere tohto príspevku by sme chceli podčiarknuť iný konflikt, ktorý neustal do dnešných dní: svár medzi konzervativizmom a modernitou so znakmi sekularizmu, konštitucionalizmu, individualizmu a industrializácie. Štúrovo videnie Západu má miestami apokalyptický charakter: „*Nieť tu pokoja, stálosti, všetko sa valí a tlačí vpred, rúti sa, a všetci tu vidia svoje konečné vytúžené šťastie – v záhube. Jedna revolúcia bude nasledovať za druhou a po každej na tom budú národy Západu horšie ako predtým. Nasledujúce generácie budú stále divšie a horšie... zmäčkosť, pôžitkárstvo a hojnosť čoraz väčšími vytláčajú bývalú zdržanlivosť, vážnosť...*“ Nechceme objavovať objavené, preto nech nám je dovolené v predmetnej problematike aspoň v parafrázach priblížiť výnimočnú štúdiu Tibora Pichlera z Filozofického ústavu SAV: „Západ“ a „Východ“ v etnicom romantizme Ľ. Štúra (Filozofia, 2006, č. 10, str. 794-803). V centre mravného úpadku Štúr identifikuje neschopnosť podriaadiť individuálne zá-

ujmy záujmom celku. Veľa pozornosti Štúr venuje zásadnej neschopnosti západnej civilizácie prinášať obete. Táto zbabelá nechota podľa Štúra súvisí s úpadkom náboženstva, ktoré vníma ako základnú formu duchovnej kultúry, ktorá má prekvasiť život spoločenstva a súčasnej civilizácie. Aj keď priznáva mnohé chyby a poklesky tak rímskeho katolicizmu, ako aj protestantských denominácií, varuje pred hodnotovým skepticizmom a zvlášť pred náboženskou indiferentnosťou. Pýta sa: *„Keď zničíte svoje cirkvi, vy, spoly upadnuté, spoly upadávajúce pokolenia Západu, čo postavíte na ich miesto, keď sa na vás zo všetkých strán valí záhuba?“* Podľa Štúra s defenzívou až ústupom náboženstva z verejného života a s postupujúcou sekularizáciou dochádza aj k dekadencii v štátnom a občianskom živote. Keďže Štúr mal osobnú skúsenosť s prácou poslanca uhorského snemu za Zvolenskú stolicu, pri svojej kritike nešetří ani parlamentarizmus. *„Denuncuje ho ako priestor politickej mánomyseľnosti poslancov, ktorí neriešia záležitosti štátu a spoločnosti,“* píše Pichler v citovanej štúdii. V súvislosti s legislatívnym bahnom a úradným zákonníctvom vtedajšej monarchie (ale hanebne jagavé podobnosti by sme našli aj v našom súčasnom zriadení!) Štúr píše: *„To, čo je výsledkom mravných pomerov, cení sa oveľa väčšími ako všetky vaše nariadenia a predpisy, vaše paragrafy a opatrenia, patenty a uznesenia vašich byrokratov.“* Ak je teda možné spochybňovať dominantné postavenie západnej Európy a jej dekadentnej civilizácie, Štúr chce byť aj konštruktívny a ponúka životaschopnú alternatívu vo forme slovanstva ako novej kultúrnej a duchovnej paradigmy, ktorá môže vybalansovať degeneratívne vychýlenie Západu. Akokoľvek by sme vnímali Štúrom exponovanú dichotómiu a dualizmus Západu a Východu, spojom, mostom, historickou nádejou a šancou je podľa Štúra pre obe časti ešte vždy vitálneho celku kresťanstvo, jeho konštruktívne, hlbinné tradície, jeho kultúra ako antropologická konštanta.

Čo povedať na záver: vo svojom príspevku sme sa snažili načrtnúť, pomenovať a definovať niektoré kľúčové okamihy slovenského národného obrodzenia, fokusované vókol Štúrovho génia, ale v ponornom napojení na kontínium kresťanských a národných tradícií od čias Veľkej Moravy až po prah európskej modernity. V tomto kontexte sme ukázali, ako sa národné a duchovné ambície Slovákov oboch kľúčových konfesií dokázali koncentrovať na odkaz cyrilo-metodskej úcty ako prvého východiska národného pokroku. Všimli sme si akceleráciu ekumenických názorových konvergencií zoči-voči národnostnému útlaku a principiálnej potrebe kreovať vlastný jazyk ako reč viery, vzdelania a kultúry. Napokon sme aspoň v náznaku priblížili dôležitú, aj keď v štúrovskom odbornom diskurze skôr marginalizovanú otázku jeho náboženskej formácie a slovenskej filozofie v tušenej zrážke vo vnútri európskej civilizácie. Sme presvedčení, že aj tento pohľad nám dovoľuje s hrdosťou vnímať naše dejiny ako Boží dar, aj keď niektoré

meandre zdanlivo a na obmedzený čas ukazujú aj inými smermi. Ľudovít Štúr, jeho odkaz, dielo jeho žiakov, rovesníkov a nasledovateľov vníma-
me ako pevnú súčasť zdravej a životaschopnej tradície, ktorá nepatrí iba
do muzeálnych vitrín a konzervovaného dedičstva, ktoré sa už skončilo.
V tomto zmysle je spomínanie na slávnu minulosť vlastne zdanlivo pa-
radoxne rozpaľtávaním na budúcnosť. Nech už stav vecí ľudských
vyzerá v súčasnej dobe akokoľvek hrozivo, bez renesancie morálneho
a kresťanského páťasu sa projekt európskeho šťastia uskutočniť nedá! Aj
za toto poznanie patrí vďaka Ľudovítovi Štúrovi.

Osobnosť Ľudovíta Štúra vo svetle sporov a rozporov (Na margo záznamov v biografickom kalendáriu)

Doc. PhDr. Augustín Maťovčík, DrSc.

Pri štúdiu a koncipovaní podrobnejšieho Kalendária života a diela Ľudovíta Štúra (Námestovo 2014), ktoré obsahuje chronologicky usporiadaný súbor overených dát a tvrdení, opierajúcich sa o dokumentárne a pramenné materiály, jasnejšie sa mi črtali osobnostné vzťahy, spory a rozpory tejto mnohorožernej osobnosti v kontexte našich literárnych a národno-kultúrnych dejín. Všeobecne a stručne by sa dalo konštatovať, že Štúrove vzťahy a spory vyplývali z hodnotenia zástoja jednotlivcov v súvislosti s angažovanosťou v národnej práci, z postojov k spisovnej slovenčine, so zápasom o slovenské požiadavky a s účasťou Slovákov v bojoch o vlastné národné práva v revolučných rokoch 1848 – 1849. V týchto súvislostiach sa žiada dotknúť aspoň vážnych Štúrových vzťahov a sporov, a to s Jánom Kollárom, s blízkymi generačnými druhmi a spolupracovníkmi Alexandrom Boleslavínom Vrchovským, Jankom Kráľom, Jánom Franciscim-Rimavským a Jánom Kalinčiakom, zauzlených peripetií v revolúcii 1848 – 49 s Michalom Miloslavom Hodžom, Jonášom Záborským, Samuelom Dobroslavom Štefanovičom a ďalšími, o ktorých sú záznamy aj v biografickom kalendáriu.

Hodnoverné doklady o týchto vzťahoch a neraz rozdielnych postojoch nachádzame v rozsiahlej Štúrovej korešpondencii¹, v Hurbanovom životopise Ľ. Štúra², ktoré osvetľujú aj zasvätení bádatelia v početných monografiách a vedeckých štúdiách, podávajúcich komplexný obraz o Štúrovej osobnosti vrátane jeho rozporov a sporov so súčasníkmi, ktorým sa vo svojej mnohostrannej aktivite a pri plnení vytýčeného národného programu nemohol vyhnúť. J. M. Hurban, dôverný svedok „pohnutí duše tejto vznešenej“, zaznamenal, že ak Štúra vedela do extázy priviesť dobrá správa zo slovanského sveta, na druhej strane „zronila v najhlbšiu priepasť žiaľu dušu jeho zradná, chabá duša, pobadaná v národe, alebo charakter neodhodlaný tých, čo povolani sú slúžiť k dobrému národu!“³

Ľudovít Štúr a Ján Kollár

V našej literatúre je všeobecne známy a dostatočne osvetlený vyhrotený Štúrov vzťah a spolupráca s básnikom a všeslovanom Jánom Kollárom. Literárne dielo a osobnosť autora Slávy dcéry a pôvodcu myšlienky slovanskej literárnej vzájomnosti malo mimoriadny ohlas v radoch študujúcej mládeže, formujúcej sa pod Štúrovým vedením na ev. lýceu v Bratislave. Na svojich stretnutiach často recitovali a interpretovali znelky zo Slávy dcéry, ako svedčia zápisy zo zasadaní Spoločnosti česko-slovanskej a iné doloženia. K zásadnému rozchodu Štúra s Kollárom ako stúpencom českoslovenčiny došlo v polovici 40. rokov 19. storočia po rozhodnutí o kodifikácii novej spisovnej slovenčiny, v ktorej vychádzali Štúrove Slovenské národné noviny a Orol tatranský. Kollárov kategoricky odmietavý postoj k štúrovej kodifikácii vyústil do vydania spisu Hlasové...⁴, zostaveného hlavne Kollárovým pričinením, ktorého široký ohlas polarizoval národnú spoločnosť na Slovensku i v Čechách. Vzťah Štúra s Kollárom sa v tom čase dramaticky zauzli a prerušil, a to až do výbuchu revolučnej situácie v európskych a rakúsko-uhorských súvislostiach, keď Kollár v marci 1849 musel odísť z Pešti do Viedne, kde sa stal dôverníkom ministerstva pre uhorsko-slovenské záležitosti a potom mimoriadnym profesorom archeológie na univerzite. V prvej polovici roku 1849 Štúr spolupracoval s Kollárom, ktorý dokonca vypracoval súpis najdôležitejších slovenských návrhov, keď Štúr rokoval s ministrami o požiadavkách Slovákov. Po revolúcii však Kollár zostal stále na stanovisku českoslovenčiny, ktorú v podobe tzv. staroslovenčiny na jeho návrh viedenskej vládne miesta schválili ako úradný jazyk Slovákov; v staroslovenčine potom od polovice roku 1849 vychádzali aj vládne Slovenské noviny a túto reč zaviedli aj do škôl a úradov. Štúrov pomer a vzťah ukončilo úmrtie Jána Kollára vo Viedni 24. januára 1852.

Ľudovít Štúr a Alexander Boleslavín Vrchovský

Štúrove kontakty s literárnymi druhmi a priateľmi v čase jeho štúdií a pôsobenia na ev. lýceu v Bratislave boli mimoriadne rozvetvené a pestré. Medzi nimi má osobitné miesto spolupráca s Alexandrom Boleslavínom Vrchovským, ktorý po štúdiu na bratislavskom ev. lýceu (1825 – 1830) a po absolvovaní práva na univerzite vo Viedni (1831 – 1836) krátko pôsobil ako advokátsky koncipient v Bratislave (1836 – 1837) a potom ako advokát v Pešti. Ľ. Štúr sa musel poznať s Vrchovským už počas jeho bratislavských lyceálnych štúdií a bol s ním v písomnom styku aj po odchode Vrchovského do Viedne, ako svedčí ich vzájomná korešpondencia. Vrchovskému veľmi záležalo na vzdelávaní mládeže v národnom duchu, a preto v listoch Štúrovi zdôrazňoval potrebu vytýčiť jasný cieľ pre bratislavskú Spoločnosť, ako to formuloval v liste z novembra 1834: „Známost a probuzení lásky národu nášého. Ked si tento cieľ zreteľne predstavíte,

uzrite, že on vznešený jest a jeho v skutek uvedení preblahé následky pro všech míti bude – a lahko poznáte, jaké prostředky a usporádání vaši společnosti Vás k němu přivede.“⁵ Vrchovský so svojimi spolupracovníkmi mal na aktivitu bratislavskej Spoločnosti v druhej polovici 30. rokov 19. storočia významný vplyv, i keď sa v názoroch na výchovu mládeže, na organizovanie podujatí a rozvíjanie národného hnutia, na riešenie kultúrnych i sociálnych problémov so Štúrom neraz rozchádzali, ako na to upozorňujú pramenné štúdie.⁶ Napriek protichodným stanoviskám a kritickým postojom Štúr si Vrchovského vážil ako opravdivého priateľa, čo vyjadril v liste 18. 10. 1837: „Bratře! Tys hluboce v duši mou vrytý, a od času, v němž si mi předešlého roku chyby vytýkal, ještě hlouběji: Tys opravdivým mým přítelem.“⁷ Aktivita bratislavskej Spoločnosti, v ktorej Štúr ako vedúci činiteľ Ústavu pri organizovaní národno-kultúrnej práce reprezentoval umiernené kridlo a Vrchovský radikálne stanoviská, po úradnom zákaze Spoločnosti v roku 1837 vyústila do založenia tajného spolku Vzájomnosť na čele s A. B. Vrchovským, bez účasti a vedomia Ľ. Štúra. Napriek tomu Štúr naďalej korešpondoval s Vrchovským pred svojou cestou na štúdiá do Halle v októbri 1838, ale to boli už posledné Štúrove listy adresované Vrchovskému. V peštianskom prostredí od 40. rokov národná aktivita Vrchovského ochabla a činnosť Vzájomnosti zanikla.

Ľudovít Štúr a Ján Francisci-Rimavský

Sledujúc Štúrove vzťahy a rozporné stanoviská s blízkymi spolupracovníkmi v predrevolučnom období, okrem kritického stanoviska básnika Janka Kráľa k Štúrovmu vedeniu a redakcii Slovenských národných novín z roku 1845, bližšie vysvetlenie si vyžadujú Štúrove nezhody a nedorozumenia s Jánom Franciscim-Rimavským a Jánom Kalinčiakom.

Napäté osobné a ideové vzťahy Ľ. Štúra s J. Franciscim-Rimavským, okrem iných, zhrnul J. Ambruš v príspevku na vedeckej konferencii v Levoči v roku 1977.⁸ Francisci patrili do kruhu národne zapálenej mládeže na ev. lýceu v Bratislave, kde študoval v rokoch 1839 – 1843 pod vedením Ľ. Štúra a bol jeho „činným učeníkom“ a oddaným stúpencom novej spisovnej slovenčiny. Avšak už v tom čase sa Francisci priklonil k stanovisku radikálnejšej mládeže, sústredenej okolo tajného spolku Vzájomnosť, a staval sa „proti Štúrovmu autoritatívnemu počínaniu a tento postoj si voči Štúrovi uchovával nielen v Levoči, ale vlastne po celý svoj život“ (J. Ambruš).

Otvorený konflikt medzi Štúrom a Franciscim sa vyhrotil v otázke redigovania Slovenských národných novín a Orla tatranského a s tým súvisiacich otázok národného a politického života, pertraktovaných v korešpondencii. Dokumentárnym svedectvom o tomto konflikte je obsiahly Francisciho list Ľ. Štúrovi z februára – marca 1847, ktorým odpovedal na Štúrov list z 5. 12. 1846. Žiaľ, tento Štúrov list sa nezachoval, ale z Francisciho od-

povede možno rekonštruovať jeho obsah. Štúr vyčítal Franciscimu, v tom čase poslucháčovi práva na kolégiu v Prešove, malú angažovanosť v práci s prešovskou mládežou i v širších slovenských reláciách, nedostatočnú propagáciu novín, ba spolčovanie s Maďarmi, dotýkajúc sa aj Francisciho zamerania a kritiky Slovenských národných novín. Francisci, reagujúc na tieto Štúrove výčitky, v obsiahlej odpovedi z februára – marca 1847 odmietol jeho tvrdenia a ostro kritizoval ním redigované noviny, vyčítajúc mu slabosť, autoritársky princíp v ich redigovaní, ale hlavne nedostatočný ohľad na położenie ľudu a absenciu jasného politického princípu v duchu demokratickom a liberálnom: „... novinami našimi sme dokázali, že sme slabosi... Noviny naše dosiaľ vychodili viacej preto, aby vychodili, ale nie preto, aby dač, čo by sa na ne ako na orgán národný politicky svedčilo, vykonali.“⁹ Hoci nepoznáme priamu Štúrovu odpoveď na tento Francisciho list, vieme si predstaviť, ako sa ho dotkli jeho neraz nevyberane formulované výčitky a mimoriadne ostrá kritika, prichádzajúca v ovzduší tušených revolučných pohybov v širších európskych súvislostiach. A práve v týchto pohyboch, keď sa Slováci v revolúcii 1848/49 hlásili k životu, Štúr ako ideový vodca a Francisci ako kapitán slovenských dobrovoľníkov stáli v jednom rade, bojujúc so zbraňou v ruke za národné práva Slovákov.

V dusivom ovzduší bachovského absolutizmu v 50. rokoch 19. storočia i v ďalšom období J. Francisci vo svojom postavení podporoval slovenské úradovanie v stolicách a po Štúrovej smrti stal sa pokračovateľom a strážcom národného odkazu Ľ. Štúra, ako konštatuje František Bokes: „Po smrti Ľudovíta Štúra za danej situácie v slovenskom národnom živote pripadla práve Franciscimu úloha pokračovateľa v diele, ktoré začal Štúr, ale ktoré následkom revolúcie v rokoch 1848 – 1849 a po nej utvárajúcich sa pomeroch a najmä pre predčasnú svoju smrť nemohol doviesť k ďalším fázam. Francisci sa ujal Štúrovho dedičstva...“¹⁰ Keď sa J. Francisci na sklonku života rozpomínal na staré názorové rozpory so Štúrom, vo svojom životopise ho charakterizoval: „Štúr bol abstraktný idealista, sangvinický optimista, ale i pesimistický melancholik, k výrazu prichádzali pri ňom tieto dve posledné povahy zakaždým, keď mu na národnom poli prajný alebo nepravý chýr, či ako skutočný fakt, a či len ako nezaručený chýr, prišiel do uší.“¹¹

Ľudovít Štúr a Ján Kalinčiak

So Slovenskými národnými novinami súviseli aj Štúrove nedorozumenia a konflikty s Jánom Kalinčiakom, ktoré podrobne osvetlil vo svojej monografii Andrej Mráz (Ján Kalinčiak. Martin 1936). J. Kalinčiak sa formoval v kruhu vlasteneckej mládeže počas štúdia na ev. lýceu v Bratislave (1839 – 1843), kde sa angažoval v národnej a literárnej práci v Štúrovom

duchu. Prvé vážnejšie nedorozumenie Kalinčiaka so Štúrom nastalo po Kalinčiakovom návrate zo štúdií v Halle v roku 1845, keď sa mal stať redaktorom práve založených Slovenských národných novín. Štúr ho však do redakcie neprijal údajne preto, že ho „ohladi zemské začali od veci našej odťahovať...“ a že „k našej národnej veci ochladol“, ako písal Štúr S. B. Hroboňovi v júli a v októbri 1845.¹² Kalinčiak veľmi ťažko znášal toto Štúrovo stanovisko a roztržku, čo sa snažil prekonávať počas svojho pôsobenia vo Vindšachte pri Banskej Štiavnici intenzívnou literárnou prácou, usilujúc sa získať Štúrovo dôveru. Vzájomné vzťahy a spolupráca Štúra s Kalinčiakom mali potom rozličné peripetie. Pravdepodobne aj Štúrovou zásluhou dostal Kalinčiak v roku 1846 miesto profesora na ev. gymnáziu v Modre, kde sa po smrti Štúrovho brata Karola v roku 1851 stal riaditeľom. O ich pomere v predrevolučnom období niet veľa dokladov, do Štúrovej nemilosti sa Kalinčiak dostal v revolúcii 1848, keď údajne nešiel „za národ bojovať“. Po prehraní revolučných búrok a po Štúrovom príchode za vychovávateľa bratových sirôt do Modry v roku 1851 sa stali blízkymi priateľmi a literárnymi spolupracovníkmi. Po nešťastnom Štúrovom postrelení sa Kalinčiak stal jeho starostlivým opatrovníkom v chorobe a Štúr skonal v jeho prítomnosti.

Dalšie názorové strety Ľudovíta Štúra (s M. M. Hodžom a B. Nosákom, J. Záborským a S. D. Štefanovičom)

V revolučných udalostiach rokov 1848 – 1849 na Slovensku, spojených s nebyvalými občianskymi a vojenskými pohybmi, zákonite museli vzniknúť rozdielne názorové strety a nedorozumenia medzi organizátormi, veliteľmi a povstalcami, ktorým sa nevyhol ani Ľ. Štúr. Známy je Štúrov rozchod s blízkym spolupracovníkom a členom Slovenskej národnej rady M. M. Hodžom, ktorý po neúspešnej výprave pri Senici 26. 9. 1848 spolu s B. Nosákom opustil bojové pole, za čo ich Štúr chcel postaviť pred vojenský súd. To sa však neudialo a zásluhou J. M. Hurbana došlo napokon k zmiereniu.

Názorové a osobné rozpory mal Štúr aj s Jonášom Záborským, dokumentované okrem literárnych polemík aj dramatickým stretnutím so Záborským počas Štúrovho povstaleckého pobytu v Košiciach vo februári 1849.

Veľmi kritické stanovisko voči Štúrovi zaujal povstalecký kapitán Samuel Dobroslav Štefanovič, ktorý po nedorozumeniach odoprel v septembri 1848 zložiť prisahu Slovenskej národnej rade. Po uverejnení Hurbanovho životopisu Ľ. Štúra v Slovenských pohľadoch (od roku 1881) svoj názor na Ľ. Štúra formuloval prísnyim hodnotením, vyčítajúc mu slávybažnosť a ľahkovernosť: „Zásluhy jeho o národ náš sú dozaista nielen úcty, ale aj nasledovania hodné; no koríť sa otrockým spôsobom a bezvýnimečne

osobnosti jeho – bolo by práve to najohavnejšie zneuctenie opravdových zásluh jeho! On bol takže len človek, nasledovne popri pekných vlastnostiach podrobený i slabosťami ľudskými, a žiaľbohu slabosti tej najneblaženejšej, že opanovala ním slávybažnosť!¹³

Sledujúc osobnostné vzťahy Ľ. Štúra, zvláštnu kapitolu by si vyžadovalo priblíženie a osvetlenie jeho rozvetvených kontaktov, písomných a priateľských stykov s poprednými slovenskými literárnymi, kultúrnymi a cirkevnými dejateľmi (J. Hollý, M. Hamuljak, P. Jozeffy, P. J. Šafárik, blízki členovia štúrovskej družiny atď.), s českými a slovanskými osobnosťami (J. V. Frič, V. Hanka, F. Palacký, J. Pospíšil, J. V. Staněk, K. B. Štorch, V. S. Karadžič, I. I. Sreznevskij, S. Vraz a ďalší), o ktorých podávajú výrazné svedectvo Štúrove listy. Tu sa žiada poznamenať, že Ľ. Štúr a jeho druhovia mali v mimoriadne veľkej úcte bernolákovského básnika Jána Hollého, ktorého básnickými dielami sa oduševňovali a často ho navštevovali, ako svedčia doklady v jeho korešpondencii.¹⁴ Je známe, že Ľ. Štúr pri odhalení pomníka básnikovi na Dobrej Vode v roku 1856 zložil báseň a predniesol príhovor, čo bolo jeho posledné verejné vystúpenie pred slovenskými národovcami.

Ľudovít Štúr a ženy

Pri sledovaní životných osudov Ľudovíta Štúra medzi zvlášť zaujímavé patrí osvetlenie jeho vzťahov a názorov na mládické ľúbosti i na úlohu ženy v rodine a v národe, čo dokumentujeme aj v biografickom kalendáriu. Je všeobecne známy Štúrov názor na angažovanie v národnej práci, bytostné sebaobetovanie službe národu, ktoré vyžadoval od svojich druhov a spolupracovníkov už od študentských čias. Z toho vyplýval aj jeho názor na úlohu devy – vlastenky i matky – v občianskom živote, ako aj prísne rigorózný postoj k mládeneckým ľúbostným vzťahom i k trvalým manželským zväzkom. V literárnej diskusii o eroticky ladených básňach Karola Ľudovíta Černu na zasadaní Ústavu reči a literatúry česko-slovenskej v Bratislave 11. 11. 1843 vo svojej kritike formuloval názor na úlohu vlasteneckej devy Slovenky takto: „My vôbec ani nežadáme, ba ani nechceme, aby z dčv našich byly vlastenky kategzochén; nýbrž to chceme, aby byly dobré hospodárkyně, matky a vychovavatelkyne budoucího potomstva našeho.“¹⁵ Ľúbostné a manželské vzťahy a zväzky podľa Štúra boli prekážkou v oddanej národnej práci. Z tohto hľadiska sa pozeral aj na manželstvá svojich najbližších spolupracovníkov a priateľov Sama Chalupku i Jozefa Mišoslava Hurbana.

Keď sa veľmi nádejný básnik a horlivý národovec Samo Chalupka ako ev. kaplán v Jelšavskej Teplici v roku 1836 oženil s Eufrozínou Turanskou, Ľ. Štúr v liste C. Zochovi 14. 10. 1836 napísal: „Sam. Chalupkovi po Všeslávi zazvonili; mne již docházejí pohřební verše. Vzornou tuto horlivost, lichotící žena zakopala. Pokoj prachu!“ A českého redaktora Karola Boleslava Štorcha 21. 4. 1837 informoval, že „Chalupka, ten někdy nejučinlivější nejza-

palenější Chalupka v loně jedné ženy usnul...¹⁶ Chalupkov sobáš s „lichotící ženou“ podľa Štúra teda zahatal jeho sľubný tvorivý rozlet, čo sa, žiaľ, akoby potvrdilo, lebo básnik sa načas odmlčal.

Celkom odchodné názory a oveľa častejšie hádky o ľúbosti, manželstve a rodinnom živote mal Štúr s oddaným priateľom Jozefom Miloslavom Hurbanom. Ako vieme, Ľ. Štúr sa bránil ľúbostnému a manželskému zväzku, aby sa mohol celkom venovať práci pre národ, čo žiadal aj od svojich druhov. O týchto zásadných otázkach si Ľ. Štúr s Hurbanom často vymieňali názory, ktoré neraz prepukli do hádok, ako po rokoch zaznamenal J. M. Hurban: „Hádky teoretické o predmete tomto trvali za dlhý čas medzi nami dvoma. Ja poukazoval na priepasť hniloby nízkych natúr v panictve žijúcich, on na masu hnilú, bezvýznamnú plytkého rodinkárstva...“ A ako tento spor rozriešil J. M. Hurban? „Spor mal vybuchnúť do verejnosti v tú dobu, keď ja prakticky odvetil som Ľudovítovi, pozvúc ho na svadbu svoju. Ľudovít prišiel – ako písal priateľom – ‚Miloslavovi na pohrab!‘ A príduc troma dňami pred svadbou (4. októbra 1845), ešte snažil sa odvieť ma od úmyslu zakladania rodiny v týchto osudných časoch pre národ náš. Darmo! Vec bola medzi nami riešená nadhlo prakticky.“¹⁷ Ako vieme, Štúr sa s ťažkým srdcom preniesol ponad Hurbanovu ženu, ale ostali naďalej najbližšími priateľmi a spolupracovníkmi.

V týchto súvislostiach si vieme predstaviť, aký vnútorný boj, koľko sebazaprenia musel obetovať tento „prvý mládenec slovenský“, ako ho charakterizoval J. M. Hurban, aby sa zriekol lásky k žene kvôli láske a práci pre vlastný národ. Tak potlačil v sebe ľúbostné vzplanutie k očarujúcej deve Márii Pospíšilovej, ku ktorej zahorel láskou počas krátkého pobytu v rodine Pospíšilovcov v Hradci Králové v septembri 1840. Doklady o tomto vzťahu máme v Štúrových listoch, v básnických textoch i v Hurbanovom životopise Ľ. Štúra, zachytenom aj v biografickom kalendáriu.

Čo sa týka vzťahu k ženám, veľký vnútorný žiaľ a bôľ zastihol Štúra v zložitom osobnom rozpoložení v porevolučnom období modranského pôsobenia, keď sa rozvíjal jeho ľúbostný vzťah k mladej deve Adele Ostrolúckej, ktorá zomrela 18. marca 1853. V ťažkých chvíľach si Štúr uvedomoval, že na zemskom bytí si nemožno veľa zakladať, lebo tu „klame a hynie všetko!“, ako napísal v liste J. M. Hurbanovi 18. 4. 1853, formulujúc známu myšlienku: „My chytili sme sa do služby ducha, a preto prejsť musíme cestu života trnistú!“¹⁸ O tejto vskutku neraz trnistej ceste podávajú svedectvo aj Štúrove osobnostné vzťahy a spory.

Poznámky

- ¹ Listy Ľudovíta Štúra, zv. I. – III. (editor Jozef Ambruš). Bratislava 1954 – 1960; zv. IV. (editor Vladimír Matula). Bratislava 1999.
- ² Jozef Miloslav Hurban: Ľudovít Štúr – Rozpomienky. Bratislava 1959.
- ³ J. M. Hurban: Ľudovít Štúr, s. 24.
- ⁴ Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky. Praha 1846.
- ⁵ Listy Ľ. Štúra, IV, s. 61.
- ⁶ Ján Béder: Spoločnosť česko-slovenská a Slovenský ústav v Bratislave v rokoch 1835 – 1840. In: Sborník štúdií a prác Vysokej školy pedagogickej v Bratislave, zv. I, zošit 1. Bratislava 1957, s. 1 – 80.
- ⁷ Listy Ľ. Štúra I, s. 121.
- ⁸ Jozef Ambruš: Ján Francisci a Ľudovít Štúr. In: Literárne postavy Gemera 3. Martin 1980, s. 54 – 59.
- ⁹ Listy Ján Francisciho 1. (Editor M. Eliáš). Martin 1990, s. 179.
- ¹⁰ František Bokes (úvodná štúdiá k edícii) Ján Francisci: Vlastný životopis. Črty z doby moysesovskej. Bratislava 1956, s. 20.
- ¹¹ J. Francisci: Vlastný životopis. Bratislava 1956, s. 132.
- ¹² Listy Ľ. Štúra II, s. 88 a 100 – 101.
- ¹³ S. D. Štefanovič: Slovenské povstanie z roku 1848/49. Trnava 1886, s. 40 – 41.
- ¹⁴ Korešpondencia Jána Hollého (editor J. Ambruš). Martin 1967.
- ¹⁵ R. Brtáň: Život básnika Janka Kráľa. Martin 1972, s. 61.
- ¹⁶ Listy Ľ. Štúra I, s. 84, 107.
- ¹⁷ J. M. Hurban: Ľudovít Štúr, 1959, s. 194 – 195.
- ¹⁸ Listy Ľ. Štúra II, s. 280 – 281.

Otec a syn národa

K 230. a 200. výročiu narodenia Jána Hollého a Ľudovíta Štúra

Prof. PhDr. Eva Fordinálová, CSc.

Vzťah Jána Hollého a Ľudovíta Štúra v úplnosti opodstatňuje známe Štúrovo vyznanie: „My dali sme sa do služieb ducha, a preto prejsť musíme života cestu trnistú.“ Áno, prešli ňou obaja – a je to základná, zjednocujúca idea, „živý nerv“, prechádzajúci celou našou vývinovou kultúrno-duchovnou líniou v národnej histórii. Ide o jej základnú ideu svojbytnosti, jedinečnosti domáceho vkladu do rôznorodosti svetového kultúrneho dedičstva. O jej vlastný národný motív v polyfónii sveta.

Ide o pohyb, ktorý pomáha objasniť a pochopiť viaceré problémy a východiská z nich v súčasnom období. Je to základný pohyb od „slovan-skosti“ k „slovenskosti“ ako vedomému novému programu národného hnutia. A zároveň spoznávame aj rozhodujúci a určujúci vzťah Jána Hollého a Ľudovíta Štúra pri jeho formovaní so základným podielom na vytvorení národnozjednocovacieho hnutia v časoch najvyššieho ohrozenia národnej existencie kulminujúcim maďarizačným tlakom.

„Pripustili sme si hlboko kmeň náš a povýšenie jeho duchovné a rozvažovali všetky sem spadajúce okolnosti,“ píše Ľudovít Štúr vo svojom základnom diele *Nárečja slovenskuo alebo potreba písania v tomto nárečí* (1846) a dodáva: *„... rozvážili sme pekné následky samostatného jeho duchovného rozvitia a posúdili sme pilne aj ťažkosti kroku podobného.“* Vzápätí Štúr naznačuje, odkiaľ čerpali energiu na zápas s týmito prekážkami – a predovšetkým neochvejnú dôveru v správnosť – a teda aj nevyhnutnosť tohto kroku: *„V pohnutí našom nad drahým kmeňom a ľudom slovenským navštívili sme toho pevcu tam, čo sa duchom i postavou svojou pochodiť zdá tam z tých starých našich veľkých časov, ako keby sám bol veľkosť a slávu ich zažil.“*

Tým Ľudovít Štúr naznačil základnú problematiku vzťahu romantickej generácie k Jánovi Hollému, čím ju zaujal, k akým snahám ju inšpiroval a čo pre ňu reprezentoval. Nastupujúca „evanjelická“ generácia predovšetkým zásluhou objavenia a prisvojenia si Hollého národných ideí prostredníctvom eposu *Svatopluk* (1833) a neskôr *Chválospevu na Antoňa*

Bernoláka (1841) porozumela úsiliu staršej „katolíckej“ generácie bernolákovcov, pochopila „potrebu písania v tomto nárečí“ a dala jej celonárodne prijateľnejšiu formu s prevzatím a sledovaním rovnakého cieľa. Sledujme vývin tohto vzťahu a jeho dozrievanie do finálneho súzvuku! Ide o neopakovateľné dejinné medzigeneračné dueto.

Pri skúmaní prameňov a vzťahov na podklade literárnych produktov vzhľadom na náš národný vývin dejinne kľúčového obdobia 30. a 40. rokov 19. storočia vysvitá, že rozhodujúci podiel pri formovaní národného programu – a najmä pri národnozjednocovacom hnutí z neho vyplývajúcom – má predovšetkým Ján Hollý a vzájomný medzigeneračný vzťah s Ľudovítom Štúrom ako jeho čelným predstaviteľom. Ján Kollár a Pavol Jozef Šafárik nadchli romantickú generáciu pre *slovanskú* vzájomnosť, ale Ján Hollý jej umelecky silným spôsobom pripomenul, že sú Slovanmi preto, lebo sú *Slováci*.

Vzťah Ľudovíta Štúra k Jánovi Hollému sa však nevyvíjal bez problémov, hoci ihneď pochopil (ako aj jeho súčasníci), že epos *Svatopluk* prináša pre nich priam „prevratné“ idey. Lenže tu bola bariéra jazyková, ktorá vyvolávala váhanie: prijať idey napriek bernolákovskej slovenčine? Prvé osobné kontakty medzi tvoriacim sa centrom v bratislavskej Spoločnosti československej s vedúcou osobnosťou Ľudovítom Štúrom a Jánom Hollým možno overiteľne datovať až od druhej polovice roku 1835 (teda až o dva roky po vydaní eposu *Svatopluk*). Výbor učenců reči česko-slovenské (už nie „slovanskej“ ako znel názov Spoločnosti) Ľudovít Štúr (prednosta), Ctiboh Zoch, Daniel Bórik (tajomníci) a Daniel Krnůch (knihovník) poslal Hollému písomnú prosbu o získavanie predplatiteľov pre pripravovaný almanach *Plody* (vyšla v roku 1836). List však s najväčšou pravdepodobnosťou napísal „prednosta“ Ľudovít Štúr.

Z listu je evidentné, že už prvé pokusy o kontakt s Hollým boli v znamení *slovenského* národného uvedomovania, že v nich vzbudil silný záujem a stal sa pre nich milovanou a uznávanou autoritou: „*Srdce naše radostů sa naplňuje, keď sa misel v domiselních spisoch Jejich Velebností kochá. Vrelé citi a žádostí srdca našeho viléváme, ó bi ich dobré řebo vislišař chcelo, abi nam svetlo to, kerím nás Jejich Velebnost' ako dennica osvecuje, čím najdlkší svjetit' mohlo.*“

Úprimnosť vzťahu zvyrazňuje zreteľné úsilie o aplikáciu bernolákovčiny v texte, takže aj záver listu možno chápať ako skutočne precítený vzťah, nie iba zdvorilostnú úctu: „*Trikrát šťastní sme mi mladí siní Slávi, že sme si Jejich Velebnost' srdečně zamilovat' a za příklad hodnú k nasledovaňů vivolit' mohli*“ (*Korešpondencia Jána Hollého* – editor Jozef Ambruš. Martin, MS 1967, s. 107). Teda Hollého plamenná výzva „zhodiť cudzie jarmo a užívať vlastnú národnú slobodu“ z 5. spevu eposu *Svatopluk* už „*zapalovala*“. Ale aj samotná Hollého osobnosť, jeho pôsobivá charizma. Nie

je zrejme náhodné, že doklady prvých pokusov o nadviazanie kontaktov s ním pochádzajú z roku 1835, keď sa Ľudovít Štúr stal podpredsedom Spoločnosti na školský rok 1835/36, de facto však vedúcou osobnosťou („predseda“ Matej Schewerlay mal ako profesor v lýceu nad Spoločnosťou iba patronát). Ale predtým v tom roku Štúr spoznal Hollého osobne.

Možno dokumentovať, že išlo o „životný“ zážitok. (Karol Viktorin v životopise *Ján Hollý* uvádza: „Štúr o tejto návšteve vždy, kedykoľvek bola zmienka o Hollom, s najväčším vytržením rozprával.“) Ale nechajme prehovoriť Ľudovíta Štúra priamo. V selanke (nesporná inšpirácia Hollého selankami v almanachu Zora) *Jaromír a Květoň*, venovanej *Panu Janu Hollému, velebnému Slovenska zvěstu* (1835), sa zjavne umelecky vyrovnáva so svojím ohromujúcim zážitkom zo stretnutia, na ktoré nezabudol po celý svoj život. Jaromír (= Ľudovít Štúr) hovorí:

*V houštině nezbadaný sem se skryl, v háji velebný
Jak se Otec usadil, pozor upře na Otce dobrého,
A všechněm se přihlédal pilně konáním.
Než nezavedla sama zvědavost mně do huštiny tajemné,
Však že si též libuji v jeho vážné postavě, velkých
V blesku očí, kadeřech zbělých a tváři milostné.
Kdož na takovouto velebu v stavu byl by se nedívat!*

Štúr začal Hollému preukazovať veľkú úctu, v najväčšej miere sa zaslužil o vytvorenie Hollého kultu u členov Spoločnosti v nasledujúcich rokoch a bol prvý, kto začal Hollého nazývať Otcom (toto označenie sa stalo generačným pojmom).

Avšak v Štúrovej počiatkovej básnickej produkcii nachádzame prvky naznačujúce, že na svoje „životné“ stretnutie bol už pripravený, a to o rok skôr. V jeho *Znělkách*, ktoré predložil na posúdenie členom Spoločnosti 22. októbra 1834, sa objavujú odkazy na slávu Veľkej Moravy a Svätopľuka, resp. národnej samostatnosti, a veľmi zreteľne sa Hollého „svatopľukovské“ výzvy na čin odzrkadľujú v básni tiež z toho roku *Smlůva Slováků* (podľa Hurbana sa recitovala aj na devínskom národnom výstupe v roku 1836), napríklad:

*Aj, jak Tatra se otřásá ode polnic jeku,
Zvuk jich v boje jíti hlásá každému Slováků:
V boj, v boj, Slováci, volných otců potomci, /
Pášte meče k boku mužně do útoku!*

Kde však hľadať príčinu, že bratislavská mládež si nachádzala cestu k Hollému až v týchto rokoch, hoci sa začala aktivizovať už v roku 1827?

Hollý zapôsobil ako ideológ. Ešte prv ako sa odvážili k Hollému ako slovenskému básnikovi verejne priznať, nastala vnútri Spoločnosti kryštalizácia na spôsob – „... *my nepíšeme v reči Slovenské ale České, a nejsme Čechové ale Slováci*“. Priamou politickou hrozbou sa stala silnejšia maďarizácia – nové maďarizačné plány, prerokované na sneme v rokoch 1832 – 1836. Do napätej sociosféry, plnej obáv a dezilúzie, zazneli Hollého verše:

***Večne-l'i odsúden k tomu náš je tu na svet'e národ,
Pod cudzím abi len sme zapráhl'i dýchali jármom
A vlastnú slobodu, vlastnú ňeužíval'i volnosť?
Čož na to utlačen'í povedá nám ňekdi potomci?
Radšej smrť slavnú a hrd'inskí zvolme si úmor;
Dajme sa rozťat' a krv do poslednej kapki viľejme,
Kľeslú ňež slobodú v otrockém járme naríkat'!***

Pravé slová v pravý čas. Ján Hollý svojím *Svatoplukom* revolučne nalojenej mladej generácii doslova vyrazil dych. Cítila, že Hollý vyslovil aj jej myšlienky, ale prijatie brzdila jazyková forma – bernolákovská slovenčina. Lenže Hollý sa jej páčil – aj keď nie jazykom, ale rozhodne svojimi ideami, aj keď tradícia používania češtiny ešte stále prevažovala. A usilovala sa ich vsunúť, ako v Štúrovom prípade, do vlastnej literárnej produkcie v češtine. Dokladom je aj Štúrova báseň (pieseň – na nápev „Nitra milá, Nitra“), ktorú spievali účastníci aprílovej schôdzky v roku 1836 na Devíne:

*Děvín, milý Děvín, hrade osíralý,
kdyže tu otcové naši sněmy mali?
Vaši otcové tu sněmy drživali,
když si Slavimíra za ochránce vzali...*

(Text potvrdzuje „nenáhodnosť“ výberu Devína podľa Hollého eposu, veď tam prijímali pre „národný krst“ mená podľa jeho hrdinov.)

Jediné „neprijateľné“ z Hollého už zostávalo len aplikovanie bernolákovčiny, ale odstraňovanie tejto bariéry nám odhaľuje almanach *Plody*, ktorý vyšiel tlačou takmer tesne pred devínskym zhromaždením a jeho hlavný editor Ľudovít Štúr v úvode nezabudol vysloviť poďakovanie okrem Kollára aj Jánovi Hollému – za národné prebudenie. Slovakizmov v textoch pribúdalo, kryštalizačný proces pokračoval a pojem „vlast“ sa začal výrazne lokalizovať (na rozdiel od predchádzajúcich prác „od Tater k Šumavě“) v slovenskej prírodnej scenérii a fakt, že ešte pred Štúrovým odchodom do Halle skladali Hollému hold aj iní autori spomedzi členov Spoločnosti, svedčí o jeho silnom kulte: ide o zreteľné uvedomovanie si svojho **slovenstva** jeho zásluhou, ich pozornosť sa presúvala zo slovan-

ského „celku“ na jeho slovenskú „časť“ – začínali túto „časť“ pociťovať ako svoj „celok“.

Popri Štúrovi bol nadšeným propagátorom Hollého najmä August Horislav Škultéty – a práve jemu Štúr píše 17. októbra 1838 z Prahy (na ceste do Halle), aby študenti Spoločnosti navštívili na Veľkú noc Hollého (zrejme v súvislosti s jeho narodeninami), aby sa postarali o jeho sportrétovanie. Z listu vyplýva, že pred odchodom sa bol v Maduniciach s Hollým rozlúčiť: *„Na loučivý večer zapomenouti nemohu, ani kdy zabudnu. Ó, Hollý, výtečný Hollý! Ty Představiteli věrný národnosti naší. Na každý pád nějak se o to pokuste, aby byl zkreslen! Umře-li prve, hanba věčná padne na nás, že sme tak velikého genia potomkům naším v podobě nepřechovali!“* (Neviedno, či sa o to pokúsili, ale vieme, aké problémy mal Jozef Petrovič, keď ho priam tvrdo donútil, aby sa dal portrétovať pre pripravované súborné dielo *Básne Jána Hollého* – projekt sa práve preto odkladal.)

Pod pretrvávajúcim dojmom z tejto návštevy sa Štúra o to bolestnejšie dotklo zreteľné nadoceňovanie Hollého diela v pražskej kultúrnej komunite. A. B. Vrchovskému píše: „Hollého se všemi jeho znamenitými básněmi dle jména sotva znají, i to jen poněkterí, protože naše nářečí je jim urážlivé. Jeho spisy, třeba je nečetli, mají předse za darebné a málo ceněné.“

Nečudo, že Štúra tento ignorantský postoj k Hollému v Prahe priam osobne urazil – a urazil ho aj národne. Veľkú výpovednú hodnotu má označenie Hollého bernolákovčiny za „naše“ nárečie.

Po dvojročnom štúdiu na ceste z Halle cez Prahu domov a do Bratislavy Štúr na jeseň 1840 opäť v prvom rade navštívil Madunice, ako uvádza vo svojej cestopisnej črte *Ze Slovenska* (Květy, 24. 12. 1840). V nej dosť obsírne informoval o svojej návšteve u Hollého (na žiadosť pražských vlastencov s nádejou, že sa mu ho podarí na základe dobrých vzťahov odhovoriť, aby v pripravovanom súbornom diele upustil aspoň od publikovania *Chválospevu na Antoňa Bernoláka*, z ktorého mali veľké obavy), ale hlavnej téme rozhovoru sa vyhol, iba naznačil: *„Strávil jsem s ním jednu noc v hovorach a hned za svitem bolestně s milovaným pěvcem jsem se rozloučil.“*

Avšak od Štúra sa zrejme v Prahe očakávalo jasnejšie vyjadrenie, lebo v liste Jaroslavovi Pospíšilovi (bratovi jeho veľkej lásky Márie) píše: *„O Hollého oumyslu se já schválně nezmínil, avšak jste tomu porozuměti mohli ze zprávy mé, co ste čekali! Já rokoval s ním jednu noc téměř. Nikdy na tu noc nezapomenu.“* Zrejme išlo pre Štúra o zásadnú noc – noc „slovenskej národnej výchovy“. A na margo vtedajších českých literátov poznamenáva, čo cítili aj oni sami, a prečo chceli Hollého získať pre češtinu: *„Ostatně dle mého a všech mych rodáků soudu nemohou s Hollým porovnání býti.“* A v našom národnom živote vytryskol nový prúd „živej vody“ z *Chválospevu na Antoňa Bernoláka*.

Po skončení zasadania uhorského snemu v roku 1840, na ktorom sa slabý a neschopný panovník Ferdinand V. zmieril s uhorskou šľachtou, zdvihla sa ďalšia mohutná vlna maďarizácie. Nová situácia mobilizovala slovenských vlastencov do intenzívnej činnosti. Dôležitú úlohu zohral bratislavský Ústav slovenský (1837), kde sa po návrate z Halle dostal opäť do popredia Ľudovít Štúr. Hurban v *Životopise Ľudovíta Štúra* (Slovenské pohľady, 1881) zachytil mnohé Štúrove myšlienky po návrate – najmä z jeho prvej zastávky v Maduniciach, kde priamo z Hollého úst získal definitívne presvedčenie o slovenskej národnej **svojbytnosti**. Zásadná bola myšlienka: „*K životu nášmu a k dokonalému sa rozvinutiu i vysloveniu mysle našej nevyhnutne nám je potrebná naša svieža, domáca slovenčina.*“ A z tohto základného poznania vyplývajú Štúrove generačné závery: „*Štúr celou silou nádejí svojich na tom pracoval, aby sa kmeň náš na vlastné nohy postavil, od nikoho na pomoc nečakal, ako od svojej vlastnej sily, ktorú nám Boh tak štedro udelil.*“ A priam ako dobový alarm zaznieva Štúrova rečnícka otázka: „*Kto nám pomôže inší, keď nie my sami?*“ (Narážka na skutočnosť, že zo strany českých vlastencov sa neozval ani jediný hlas na podporu slovenského zápasu s maďarizáciou, opačne, očakávali, že reakcia na tento proces prinesie utuženie češtiny na Slovensku.) Bolo treba rozvinúť národnosjednocovacie hnutie. A zjednotenie spisovného jazyka ako jeho základ. Preto v tejto atmosfére nezostali bez ohlasu verše z Hollého *Žalospevov* (najmä *Plač matky Slávy nad odrodilými sinami*, ale aj viaceré z jeho *Pesní /Ód/*, napríklad *Hlas Tatry*).

Vydávanie súborného diela *Básne Jána Hollého* v roku 1841 – 1842 Spolkom milovníkov slovenskej reči a literatúry sa ukázalo ako mimoriadne významný čin. Na mladú generáciu hlboko zapôsobil najmä (v Čechách obávaný) *Chválospev na Antoňa Bernoláka*, ktorý je oslavou slovenčiny ako hlavného znaku národa. (V Čechách sa toto zásadné dielo okomentovalo stroho, iba ako zmienka v správach *Nové knihy české Časopisu Českého muzea: Básně Jana Hollého. Ve čtyřech svazcích.*)

Ľudovít Štúr toto vydanie horlivo propagoval v *Tatranke* (1841) ako pomocný redaktor Juraja Palkoviča (bratislavského): „*Vzněšenost' básní našeho slovutného slovenského pěvce se všeobecně na Slovensku uznává,*“ nasleduje výzva na predplatné a v závere poznamenáva: „*Toto znamenité vydání jistě ku cti slouží celému našemu národu.*“

Pri zblížovaní mladej evanjelickej a katolíckej inteligencie skutočne zohral na pozadí postupujúceho maďarizačného tlaku významnú úlohu všeobecne uznávaný a obdivovaný Ján Hollý so zásadným podielom taktiež uznávaného a obdivovaného Ľudovíta Štúra. Úlohu takú významnú, že jej zásluhou padla posledná bariéra – zavrhovanie bernolákovskej slovenčiny – a dospelo sa k pochopeniu jej významu v historickom kultúrnom formovaní slovenského národa. Dovŕšenie kompletného prijatia Hollého

diela aj s pochopením významu jeho literárneho jazyka vyjadruje zdravica Hollému, ktorú mu poslali študenti bratislavského Ústavu pri príležitosti menín v júni 1843 (jej Štúrovo autorstvo Hollý potvrdzuje v korešpondencii s Martinom Hamuljakom, editorom vydania *Básní Jána Hollého*).

Zdravica svedčí o silnom ohlase *Chválospevu na Antoňa Bernoláka*, o definitívnom prelome, ktorý spôsobil, a dvojveršie z neho sa stalo jej mottom, teda leitmotívom celej zdravice:

*Zbud' sinov odroděních, abi už ráz opustili Čěšku
A spolu zjednotěni ke své sa navrátili matce.*

Pocit viny z „odrodnosti“ znie aj v ďalšom texte zdravice: „*Zložte už aj Vi, prevelební Otče, to presvedčeňte o nás, že mi ešte ďalej našu drahú maťer Slovenku chceme hrdúšiť. Priviňte k sebe sinov, Vi Otče Slovákov, k Vám sa priznávame, a chceme na základe, čo ste Vi z vernými Slováci rozložili, stavbu ďalej ťahať.*“ (Zdravica je už napísaná štúrovskou slovenčinou, ešte pred júlovým rozhodujúcim stretnutím v Hlbokom a návštevou Hollého na Dobrej Vode, zrejme ako výsledok schôdzky 14. februára 1843 na pôde bratislavského Ústavu, na ktorej sa predbežne rokovalo o použití kultúrnej stredoslovenčiny ako spisovného jazyka.)

Okrem zdravice vytvorili viacerí mladí romantici na počesť Hollého menín básne (vyniká najmä Kalinčiakova, účastníka februárovej schôdzky, *Velebnému Otcovi Slovákov Jánovi Hollému*, už v štúrovskej slovenčine) a táto spontánna oslava Hollého menín svedčí o pripravenosti prijať Hollého celého, aj s bernolákovčinou, ktorou „otváral cestu z národného zakliatia“ (J. Kalinčiak). Stal sa uznávaným otcom celej generácie a prostredníctvom Ľudovíta Štúra – jeho autoritou a vplyvom na evanjelickú časť inteligencie – symbolom národnozdjednocovacieho hnutia. Preto po *rozhodujúcej schôdzke 17. júla 1843* v Hlbokom bolo priam zákonité, že Štúr, Hurban a Hodža išli cez Osuské a Hradište pod Vrátnom po „požehnanie“ k Hollému na Dobrú Vodu. Priebeh je zaujímavý a výsledok prispel k prijímaniu štúrovskej slovenčiny aj zo strany katolíckej inteligencie. Autorita Hollého bola štítom aj pri zakladaní nadkonfesionálneho spolku Tatrin v roku 1844, so zavŕšením v roku 1845 v Čachticiach, preto si táto priam „národne osudová“ návšteva zaslúži osobitnú pozornosť.

Téma „dobrovodského požehnania“ je v našom národnom vedomí obostretá ľahkým oparom tajomstva. Ako to vlastne bolo, keďže priamych dokumentov je primálo na takúto historickú udalosť? Že našu „národnú trojicu“ privítal na fare aj pán dekan Lackovič, aj Ján Hollý s láskavou vládňosťou a že boli „zľúbaní“, ako sa neskôr rozpomína J. M. Hurban v už citovanom *Životopise Ľudovíta Štúra*, nepochybuje nikto. Ale ako to bolo s požehnaním, ktoré sa stalo mimoriadne dôležitým pre dovŕšenie

národnozjednocovacieho hnutia v „hodine dvanástej“ a v rámci celého procesu sebauvedomovania mladej romantickej generácie od „slovanskosti“ k „**slovenskosti**“ má osobitný význam? A čo vlastne vyvolalo ten „opar tajomstva“? V podstate ho zapríčinil lakonický záznam v korešpondencii Jána Hollého s Martinom Hamuljakom o návšteve 17. júla 1843 (po „kodifikačnej“ schôdzke 11. – 16. júla na hlbockej fare). List zo 16. augusta 1843: „*Učenci prešporskí luteranskí ešče v Madunicach mi prislúbili, že už čisto slovenskí napozatím písavať budu* (vysvetlivka editora *Korešpondencie Jána Hollého* Jozefa Ambruša: „Narážka sa iste vzťahuje na Jána Gábora, Jána Francisciho a Samuela Vozára, bratislavských študentov, ktorí navštívili Hollého v Maduniciach krátko po požiari 3. mája 1843), *jako to s pripojeného listu lepšej virosuma. To mi opakovali Štúr, Hurban, Hodža. Tu už mňa naščivil.*“ (List, na ktorý sa Ján Hollý vo vsuvke odvoláva, zrejme obsahoval aj priloženú zdravicu, a Hamuljak ju komentoval svojím spôsobom: „*List, který Jim učenci prešporskí luteránskí písali, vďační mi je preto, že sa od češtini odlúčiť slubuju... Ostatně, jestli ráčá dovolit, list tenže učencov, **vlastnú rukú pána Štúra podpísaní***“ (zdôr. E. F.) – *u seba zadržím jako záloh daného slubu, že sa k opravdivej matce navrátili, a to skutkem dokážú*“ (*Korešpondencia Jána Hollého*, s. 353).

Návšteva „synov“ u „Otca Slovákov“ na Dobrej Vode bola definitívnym potvrdením, že „slová“ zo zdravice sa splnili, že kodifikácia spĺňa „*zo slov pošle skutki*“. Prišli mu povedať, že „*zazreli tú pravú cestu k cjelu, Slovensťo, pre ktoré sa im rozpálilo srdce aj rozum*“. A to Hollý pochopil. Pozorne, s láskou ich vypočul, nadchli ho svojím nadšením. Zrejme vyslovene nepovedal **áno**, rozhodujúce však bolo, že **nepovedal „nie“!** (Hollého názor možno vyčítať z listu Martinovi Hamuljakovi z 25. augusta 1844, teda o rok, v súvislosti s Hurbanovým druhým ročníkom almanachu Nitra, ktorý skutočne potvrdil, že „*svoje slovo dodržali a teŕ už slovensku rečú píšu*“. Ale dodáva: „*A tak už dvoje slovenske nárečí do písma prichádza: hornoslovenské anebo hornácke a dolnoslovenské. Ja ale abich si bol stálí, dolnoslovenského bich sa do konca držal.*“ (*Korešpondencia Jána Hollého*, s. 183).

Proti štúrovskej slovenčine sa však Hollý nikdy verejne nevyslovil. A tak vzhľadom na predchádzajúce okolnosti možno „zrekonštruovať“ akt „dobrovodského požehnania“ – s kladným výsledkom: Ján Hollý „*svojim slovenským synom*“ dal na rozlúčku svoje **kňazské požehnanie**, ktoré J. M. Hurban pochopil, prijal a povýšil pred celou slovenskou societou ako **národné** požehnanie aj štúrovskej slovenčiny. Neklamal. Požehnanie dostali. Ale toto požehnanie sa skutočne stalo požehnaním pre celý náš ďalší národný vývin, nadkonfesionálne spojilo slovenskú inteligenciu do národnozjednocovacieho bloku v najvyššom čase, vnieslo doň silu, energiu a neotrasiteľnú dôveru, že slovenská pravda má prostredníctvom Hollého aj „požehnanie Božie“, ako naznačil vo svojom Chválospeve na An-

toňa Bernoláka, že „*taká je poňeváč Mocnára* (roz. Boha) *vóla*“, rozvíjaná aj prostredníctvom bohatej literárnej produkcie v „*požehnannej*“ štúrovskej slovenčine.

Celý proces kontinuity Ľudovít Štúr odkryl v roku 1845 v *Hlase rodákom* (Orol tatránski). V podstate ide priam o chválospev na prednosti slovenčiny ako literárneho jazyka, Hollého považuje za „*hviezdu prvej veľkosti na nebi poézie slovenskej*“ a zdôrazňuje jeho úlohu pri národnom sebauvedomovaní – i nadväzovanie na prácu bernolákovcov. V rade tých, ktorým „*patrí utešená zásluha, že nás samých seba pozornými urobili a o samostatnom živote slovenskom pomysleli i na ňom s celou vrúcnosťou pracovať počali*“, nemohol chýbať „*naposledok náš spevný, hlbokodojímavý Ján Hollý*“ so svojimi národnými ideami: „*On, on to citom svojím slovenským nás zaujal, on to svojím prenikavým slovenským spevom nás nadchol, on v nás lásku k nášmu životu, našej reči rozohrial, on nám svoju lásku, svoju vrúcnosť k Slovákom necháva.*“

O rok neskôr v *Nárečí slovenskom* Štúr opäť potvrdil generačné priznávanie k bernolákovským základom, pochopenie ich aktivity: „*... povýšenie nárečia nášho slovenského za reč spisovnú od Bernoláka a požehnaných jeho nástupcov vykonané nevyšlo zo sebavoľnosti, ale z pridržania sa domáceho a z poznania, že Slováci len v svojom vlastnom nárečí dačo vykonať môžu*“ – a opäť záverečné poďakovanie prináleží predovšetkým Jánovi Hollému.

V roku 1846 zároveň vznikla zaujímavá paradoxná situácia, dokresľujúca Štúrov vzťah k Jánovi Hollému. Z Hollého listov Martinovi Hamuljakovi sa dozvedáme, že opäť pomáhal pri odpredaji Hollého diela – tentoraz *Katolíckeho spevníka* (!), že bol vlastne jeho najúspešnejším kolportérom. Že spevník sa stretol s väčším záujmom u evanjelikov ako u katolíkov, zrejme súvisí s chápaním jeho poslania. Pod vplyvom Štúrovej propagácie ho evanjelická inteligencia chápala ako súčasť, ucelenie Hollého diela, a tým zároveň ako súčasť pokladu národnej kultúry, u katolíkov prevládali rozpa-ky, ako uviesť spevník v bernolákovčine do kostolov, do praktického života.

Od roku 1846 sa hlavné ťažisko činnosti presúva do politickej oblasti, kulminujúcej v revolučných rokoch 1848 – 1849. Nové návraty k starým istotám, poznamenané spoločenskou skepsou, nastávajú až po zlikvidovaní revolúcie, v čase Bachovho absolutizmu.

V roku 1849 Ján Hollý zo slovenského národného života odišiel a jeho tichý odchod v čase revolučných vírov sa Štúra veľmi bolestivo dotkol, a tiež ostatných slovenských vlastencov. Aj preto, že sa s ním nemohli rozlúčiť, lebo sa v neistých bojových časoch ani o tejto udalosti nedozvedeli. No jeho list J. M. Hurbanovi (23. apríl 1850) je svedectvom, že jeho cesty na Dobrú Vodu sa ešte neskončili: „*Nechže povievajú tie lipy a žalostia nad*

hrobom pevcu miesto duší slovenských. Ja som tam bol dnes celý deň, tam nad hrobom tým.“ A hoci sa nemohol podieľať na práci pri príprave Hollého pomníka (rozlúčková slávnosť sa konala 11. mája 1854), vďaka prijal ponuku na vytvorenie básnických nápisov. Pre nás stále zostávajú aktuálne najmä verše (nielen pre „synov“, ale aj pre „dcéry“ slovenské):

*Údolím berieš kto sá Dobrovodským,
A z našich si strán, a synom Slovákov,
K vršku sem sá zblíž, tu ležím, pobudni
Chvílu tu so mnou.*

Ľudovít Štúr vzdal Hollému poslednú poctu aj iným, menej známym spôsobom: pri odhalení dobrovodského pomníka dostali prítomní (podľa opisu J. K. Viktorina „nespočetné množstvo národa“) text Štúrovej piesne *Na pamiatku Jána Hollého, zvečnelého pevcu Slovákov*. Za najdôležitejšie možno označiť posolstvo: „*Leží v lone mojom (roz. mohyle) / ten vás všetkým milý, / spevy jeho sladké / všetkých vás spojili.*“ A: „*Neskrývaš, mohyla, / len ostaky jeho; / tie spevy sa nesú / i z hrobu nemého.*“

A 11. mája 1854 Ľudovít Štúr zrejme vykonal svoju poslednú (dokázateľnú) cestu k Jánovi Hollému. Za necelé dva roky sa na ňom naplnila predestinácia vyslovená v jeho „nápise“ z roku 1835, teda v čase, keď písal aj prvé básne inšpirované Hollým:

*„Bílá snad si byla, když Modrou teď se nazýváš,
Černou, zdá se mi, ještě budeš.“*

Prepletanie dvoch veľkých životných osudov prostredníctvom pôsobenia ideí sa skončilo, ale nie ich posolstvo. Ak dal Ján Kollár Slovákom zázemie v slovanskom živle, P. J. Šafárik vydobyl Slovanom čestné miesto v Európe, Ján Hollý získal pre Slovákov čestné miesto medzi Slovanmi, a tým aj medzi národmi Európy. Takto ho pochopil Ľudovít Štúr a sprostredkoval ho nielen svojim generačným druhom, ale všetkým ďalším generáciám až doteraz.

Slovanstvo a svet budúcnosti – k Štúrovým štátnopolitickým koncepciám

Prof. PhDr. Vincent Šabík, DrSc.

*Európa má dve tváre: Mýtus Európy, idea a realita.
Aby sme pochopili fenomén Európy, musíme zostúpiť
až na dno jej dejín.*

Vychádzam z tézy, ktorá sa mi nanucuje v osobnej konfrontácii s historicko-politickými osudmi slovenského národa a ich personifikovanými činiteľmi, že Ľudovít Štúr pôsobil ako identifikačná osobnosť slovenského kultúrneho, literárneho, duchovného a nie na poslednom mieste historicko-politického života, jeho vývinu a rozvoja v kľúčovej epoche Európy 19. storočia, keď sa formovali moderné európske národy. Tento aspekt jeho osobnosti som si uvedomoval najmä koncom 80. rokov minulého storočia, keď sme koncipovali spisovateľské noviny *Literárny týždenník* s oficiálne určenou záväznou limitáciou na literatúru (ako to programovo naznačuje už sám názov tohto periodika). Vtedy som v rámci svojej všeobecnej intelektuálnej zvedavosti natrafil na tézu nemeckého historika, podľa ktorého Slováci nemajú vlastné politické a štátnotvorné myslenie. V knihe *Politická spravodlivosť* (Politische Gerechtigkeit, Frankfurt, Suhrkamp Verlag, 1987) autor Otto Hoffe túto charakteristiku starého stredoeurópskeho národa (etnika?) zdôvodňuje tisícročným pohlcovaním v Uhorskom kráľovstve a takmer storočnou anonymizáciou v Československu; pravda, špecializovať podiel Germánov na mnohých politických nespravodlivostiach tu nepripadá do úvahy). Prekérna pozícia Slovákov medzi západnými Germánmi a východnými Slovanmi sa ani v modernej historiografii neeviduje: napríklad kompendium *Die Germanen – Das grosse Sachbuch zur Frühgeschichte Europas* (Mníchov, Bertelsmann, 1992) eviduje iba Lužických Srbov. Ale ani múdry kancelár Helmut Schmidt počas završovania emancipácie začiatkom 90. rokov večným federalistom nevedel prísť na meno. Vieme, že Štúr dodnes neprestáva byť identifikačnou postavou moderných slovenských dejín, neprestáva byť ani kameňom úrazu, historických sporov a nových rodiaciach sa stratégií v strednej Európe, paradoxne ako žiak a dedič nemeckého fenomenológa ducha G. W. F. Hegela a J. G. Herdera, filozofa rehabilitujúceho Slovanov. Nepochybne majú vlastný podiel na kryštalizácii a formovaní štátnopolitického myslenia Štúra, jeho osobnosti

ako politického človeka – *homo politicus* – spisovateľa, vedca, ktorý prekračoval úzky rámec svojej profesie o sociálne dimenzie, aktívne dodnes participuje na formovaní novodobého slovenského národa, aktivizuje jeho emancipačné úsilie, vymaňovanie zo zajatia iba vitálneho bytia, vôľu stať sa subjektom vlastných dejín. V tom je univerzálny charakter Štúrovho myslenia, ktoré vychádza z jazyka, literatúry, filozofie a smeruje k účasti na formovaní sociálno-politického spolunažívania ľudí, obce – Platónovej „polis“, novodobého štátu. Štúr ako vzdelanec, pedagóg, spisovateľ, jazykovedec, etnograf, autor početných politických vystúpení, poslanec parlamentu, aktívny organizátor a účastník politických aktivít i ozbrojeného hnutia predstavuje aktívny typ intelektuála ako „*homo politicus*“, ktorý sleduje celkom určité politické a štátoporné ciele a programy (už tým vyvracia predsudok nemeckého historika, jeho predpoklady však, naopak, skôr potvrdzuje, a to aj svojimi vlastnými životnými osudmi).

Štúrovo politologické myslenie a pragmatické konanie korešpondujú s historickým pohybom rakúsko-uhorskej monarchie pod vplyvom západného osvietenstva, Francúzskej revolúcie (nadväzujúcej na americkú revolúciu, na filozofiu štátu a práva iniciátorov Machiavelliho, Hobbesa, Rousseaua, Kanta, Herdera a najmä Hegela), ale aj s konkrétnymi politickými udalosťami súvisiacimi najmä s pokusmi našich maďarských spojencov využiť demokratizačné procesy Európy na svoje hegemonistické ciele. Štúr a jeho spoločníci ich sledovali takpovediac pod lupou a dokonale evidovali všetky ich zjavné i skryté intencie. Preto treba rozlišovať dve hlavné etapy jeho strategických cieľov: Štúrovo strategické myslenie pred revolúciou 1848, ktoré sa nesie v duchu oslobodzovania od útlaku feudalizmu, aristokratizmu (ktorý v monarchii pretrvával a upevňoval sa najdlhšie v celej Európe), a obdobie porevolučné, ktoré sa nesie v znamení hľadania nových východísk z prekérnej situácie, keď Slováci bojujúci po boku víťazov nedosiahli nič a porazení utláčateľa jeho národa dostali všetko, dokonca právo na bezbrehý útlak v mene liberálneho údajne hegemóna (podľa stratégie *Tót nem ember*). Zlomovým predelom v zápasoch o miesto Slovákov v monarchii, o elementárne prežitie po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, historicky bezprecedentnej kamufláži viedenského cisárskeho dvora v postoji k slovenským požiadavkám, k maďarskej národnostnej politike drasticky presadzujúcej asimiláciu Slovákov a Slovanov, je Štúrova koncepčná filozoficko-historická kniha *Slovanstvo a svet budúcnosti*, ktorú koncipoval na prelome štyridsiatych a päťdesiatych rokov predminulého storočia. Ak do revolučného roku 1848 riešenie slovenskej otázky, hegelovsky hovoriac *akceptácie*, Štúr hľadal dôsledne na báze rakúsko-uhorskej štátnosti a reformovaného práva v rámci uhorskej vlasti viacerých národov, ktorú však odmietol identifikovať výlučne s maďarskou, zmenu vyvolala neochota šovinistickej Budapešti, ktorá sa paradoxne nacionalisticky taktiež enormne aktivizovala pod vplyvom prognózy Štúrovho učiteľa Herdera. Herder

vo svojom monumentálnom diele *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* z rokov 1784 – 1791 (Idey k filozofii dejín ľudstva) predstavuje univerzálny projekt rozvoja národov, na báze antropologických daností Slovanom pripisujúci nečakane skvelú budúcnosť, ale Maďarom, žiaľ – v germánsko-slovanskom obklúčení – skôr zánik než rozkvet. (Maďarský historik György Dalos, žijúci v emigrácii, ktorý aj nedávno vydal knihu o nemeckej menšine v Rusku, opisuje zrod panických stratégií vládnucich vrstiev Maďarska voči Slovákom pod vplyvom prognózy nemeckého filozofa, hoci ho najsamprv odbili nelichotivým „*der deutsche Esei*“ – nemecký somár – dodnes ich máta vízia zániku, ale aj veľkého Uhorska.)

Protislovanské mobilizácie Budapešti, nihilizácia Slovákov „*liberálnym*“ maďarónom Košútom, neschopnosť Viedne, reprezentanta Západu a jeho civilizácie, riešiť otázku rovnoprávnosti všetkých národov ríše a osobitne najohrozenejších Slovákov, donútili Štúra hľadať zabezpečenie prežitia a budúcnosti ohrozeného národa, ktorému išlo o holú existenciu – ako to potvrdzujú dejiny do roku 1918 – v strategickej integrácii s ostatnými Slovanmi pod egidou najsilnejšieho (ale demokraticky reformovaného) Ruska. Štúrov traktát *Slovanstvo a svet budúcnosti* ponúka slovanským národom (kmeňom) diskurz o spoločnom riešení vlastnej budúcnosti, ako aj program jej pragmatickej realizácie v konkrétnych historických podmienkach. Je to plod jeho kontinuitnej reflexie pozície vlastného národa a ostatných Slovanov v kontextoch s ostatnými. Štúr takto stelesňuje príklad nového typu vzdelanca, jednotlivca, ktorý nežije iba pre seba, ale celkom v zmysle antického filozofa Platóna, prvého teoretika *polis*, štátnosti ako formy spolunažívania ľudí, zo štvrtého storočia pred Kristom, teda z epochy začiatkov formovania európskej civilizácie a kulturalizácie, myslí na celok, na hľadanie optimálnych foriem spolunažívania ľudí, Slovákov a Slovanov medzi sebou a s inými na princípe rovný s rovným, ktorý sa presadzoval už aj v Uhorsku v rámci formovania slovenského meštianstva. Ako poslanec stavovského uhorského snemu v Bratislave (za mesto Zvolen), svojou publicistikou (najmä po nemecky publikovanými obranami slovenského národa proti krivdám, útlaku, sociálnej diskriminácii poddaných), ale aj koncepčno-teoretickou esejistikou, novinárskymi článkami, nie na poslednom mieste politickou aktivitou stal sa iniciátorom slovenského kultúrneho, literárneho a najmä politického poľa (ktoré dodnes zápasí s nemalými tortúrami). Štúra dnes aj vďaka tejto knihe vidíme ostrejšie než doteraz ako slovenského intelektuála pôsobiaceho nielen na obmedzenom priestore anonymizovaného etnika, ale aj ako intelektuála schopného osloviť širšiu nadlokálnu verejnosť, *homo politicus* uprostred zrodu nového veku, ako sa nepriamo sám aj definuje v dielku *Starý a nový vek Slovákov*, v ktorom opisuje svoje pôsobenie na prešporskom sneme. Nájdeme tu vetu, ktorá v slovenskom preklade znie (spis vyšiel pôvodne v češtine, v materinskom jazyku sme mu na svet pomohli až nedávno): „*Moje oči na-*

zreli do dávnych čias a stoja pred nimi časy prítomné, myseľ moja sa vznáša nad časmi minulými a pohrúža sa aj do dnešných,“ uprostred zápasov medzi starým a novým svetom, ktorých bol nielen aktívnym účastníkom, ale aj iniciátorom. Nejde mu iba o zápas s národnými utláčateľmi, ale aj a najmä (v spise *Slovanstvo a svet budúcnosti* najmä) s feudálnymi zotročovateľmi a oligarchiou, zápas o práva pre všetkých občanov. Jeho ciele sú jednoznačne demokratizačné. V demokracii je budúcnosť Slovanov.

Azda nikde sa tak fatálne nepotvrďuje platnosť skúsenosti s knihami a ich osudmi (*Habent sua fata libelli*) ako pri Štúrovom knižnom spise *Slovanstvo a svet budúcnosti*, ktorý sa slovenskému čitateľovi dostal do rúk v jazyku so skrytými a zjavnými stopami jeho autora Štúra (kodifikátora) takmer až po poldruha storočí. Analogicky ako *Dejiny Uhorského kráľovstva* od Záborského. Aj literárnohistorické kompendiá ho v najlepšom prípade iba evidujú (zväčša prvé vydanie z roku 1931 v nemčine, renomovaný literárny historik S. Šmatlák vo svojich *Dejinách slovenskej literatúry II*, 1999, iba bibliograficky na s. 121). Nevdojak sa nám v tejto súvislosti vybavuje postreh nemecko-židovského literáta a filozofa Waltera Benjamina, obete nacizmu, podľa ktorého „*nejestvuje dokument kultúry, ktorý by zároveň nebol svedectvom barbarstva*“. Už sama tragická smrť autora filozoficko-politickej rozpravy vyvoláva rôzne asociácie, ktoré nemusia byť iba fikciami, tobôž zjavné manipulácie s jej publikovaním.

Ak by sme mali čo najobjektívnejšie – s odstupom – pochopiť a explikovať genézu, štruktúru, funkciu a nie na poslednom mieste adresáta protirečivého textu filozoficko-historicko-politického traktátu (rozpravy) *Slovanstvo a sveta budúcnosti*, mali by sme si azda pripomenúť najmä okolnosti a kontexty jeho vzniku, ale aj filozoficko-duchovné východiská, ktoré sú západoeurópske: Hegelovu fenomenológiu ducha, svetového ducha vývinu dejín a dialektiku (časť a celku), Herderovu morfológickú prognózu vývinu národov, idey francúzskeho socializmu, Rousseauovu demokraciu, ak by sme uviedli najdôležitejšie mená. Treba ešte azda pripomenúť ruské konfrontácie so západnou Európou, jej civilizáciou (orientácia Petra Veľkého, ale aj neskôr na jeho fascináciu nadväzujúceho Dostojevského). Spájajúcim momentom je dialektická protirečivosť časť a celku.

Tieto filozofické vplyvy akiste netreba zveličovať, ale ani umenšovať – ako ukázal svojho času ruský filozof Dimitrij Čiževskij v monografii *Štúrova filozofia života* (SUS, Bratislava, 1941), Štúr si zachováva vlastný prístup k otázkam a problémom, ktoré sa pokúša osvetľovať a interpretovať, ale aj vlastnú víziu suverénneho subjektu myslenia a konania – naopak, až nadmerne svojskú, čo vysvetľuje všetky prednosti, ale aj limity jeho filozofie a pragmatiky dejín, vývinu Európy na rozhraní integrácie a diferenciácie medzi Západom a Východom, najmä Germánmi a Slovanmi. Tu sa azda skrýva aj kľúč k „osudom“ jeho knihy *Slovanstvo a svet budúcnosti*, ktorej intencie, myslím, že skôr intencie než programové aplikácie, dodnes ne-

prestávajú vyvolávať adorácie, ale aj nihilizácie, prinajmenšom polemické stanoviská k Ľudovítovi Štúrovi. Je to však azda aj preto, že priam gurážne prekonal typicky slovenský provincializmus, pretože jeho intelekt, „*duch*“ je slovenský, teda európsky – univerzálny, kritický, dialektický v hegelovskom zmysle „*jednoty v protikladoch*“. Pravda, z dejín myslenia, ale aj realizácií jeho konceptov, ako sa to ukazuje aj dnes, vieme, že človek ako „*homo sapiens*“ je zo všetkého azda najmenej schopný myslieť „*dialekticky*“ komplexne, vždy upadá do lineárnosti účelov, jednostrannosti záujmov, čo má priam osudové konzekvencie, ako sa to opakovane prejavuje v dejinách Európy, alias Západu. Ľudovít Štúr si tieto súvislosti živo uvedomoval, vychádzajúc z pozitívnych postulátov európskej kultúry, ktoré chápal ako výsledky kresťanstva, a to západoeurópskeho, ako i slovanského (ako spomínaný Čiževskij, ktorého naši štúrológovia akoby ignorovali, pripomína na základe Štúrovho listu J. Pospíšilovi jeho stratený spis *Zásluhy Slovanov o európsku civilizáciu*, c. d., s. 107), v ktorých mene nastavuje Európe celej, ale aj západnej kritické zrkadlo.

Jeho vnímanie sveta má už dimenzie priam globálne – planetárne (ako to potvrdzuje napríklad úvaha *Ázie a Európa čili určení Ruska v ohľadu na Áziu*, 1842, kde vzťah Európy a Ázie tvorí kľúčový rámec). Štúr nie je kritický iba k maďarizačnej politike voči Slovákom, politike habsburského impéria voči národom, ktoré malo zveľaďovať, nie ožobračovať, politike ako „*múmií*“ bez perspektívy, nie menej kritický je voči Slovanom, ich nesvornosti, pasivite. V Rusku vidí silný štát, a to jediný schopný ochrániť Slovanov, ale mu kladie podmienky, aby zosúladiť monarchiu s demokratickými inštitúciami, iba tak, v súlade s duchom slovanstva a európanstva, môže ochrániť jeho „*holé životy*“ a rozvíjať kultúru, ktorou môže obohacovať Európu a svet.

Herderovo vyzdvihnutie Slovanstva v kontextoch celoeurópskych (o jeho vedeckú špecifikáciu sa zaslúžil Pavol Jozef Šafárik, do sféry „*slávy*“ ju povýšil Ján Kollár, aj keď ju podmieňuje „*humanizmom*“, „*človečnosťou*“) dostáva už aj negatívne politické dimenzie „*panславizmu*“, ktorý sa postupne stáva aj ideológiou a akčným či strategickým programom, a ten dodnes neprestáva byť mobilizačnou šifrou hungarológie, ale aj germanológie (ako to potvrdzuje špeciálne takto zameraný opulentný zborník *Osteuropa – Panславismus*, december 2009). Aj tieto súvislosti nepochybne prispievajú k osvetleniu súčasného konfliktu medzi Ukrajinou a Ruskom. „*Ost und West*“ späť na scéne!

V takomto európskom kontexte sa „*konečne*“ zjavuje aj slovenské vydanie Štúrovho „*panславistického*“ projektu *Slovanstvo a svet budúcnosti* (v preklade Adama Bžocha, Bratislava, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1993). Inštitút vydal preklad v edícii *Kontakt* ako prvý zväzok, ktorý mal participovať na zahraničnopolitickej orientácii štátu – samostatnej Slovenskej republiky, čo priamo i nepriamo poukazuje na širšie národné

a nadnárodné kontexty historických premien Československa, Slovenska, celého východného a západného bloku od roku 1989 po 1993 a ďalej. Signifikantne to potvrdzuje rozsiala úvodná stať Svetoslava Bombíka *Das Slawenthum... ako odmietnutie Západu*, už názvom sa pokúša navigovať chápanie a explikáciu Štúrovho textu, výklad jeho intencií. Tento edičný počín ako elementárne zavŕšenie jeho publicity – zverejnenie knihy potvrdzuje nielen tézu o jej zamotaných osudoch, ale v mnohom poukazuje aj na jej genézu a podmienky jej vzniku, predpoklady, motívy, ktoré viedli jej autora. Ako komunikačný fenomén nastoľuje nie na poslednom mieste otázku jej adresáta (ako ju *expresis verbis* formuloval už pred rokmi ruský vedec S. A. Nikitin na medzinárodnej konferencii *Ludovít Štúr a slovanská vzájomnosť*, Bratislava, SAV, 1969, s. 417). Bombíkov účelovo motivovaný edičný zámer sleduje zjavné politické stratégie, má však aj vrcholne pozitívny efekt jednak už tým, že sprístupnil kľúčové a často omieľané koncepcné dielo mnohostranného historického iniciátora slovenskej kultúry a politiky, ale aj tým, že vydanie vyvolalo ohlas, a to aj kritický, ktorý svedčí o živej recepcii; o nových osloveniach Štúrovho odkazu a posolstva.

Autor úvodu definuje *Slovanstvo a svet budúcnosti* ako „*duchovný testament slovenskému spoločenstvu*“, ktorý Štúr napísal počas núteného pobytu v Modre po revolúcii 1848 (v prvej polovici 50. rokov 19. storočia), „*po nemecky*“. Predstavuje syntézu Štúrovej filozofie dejín, historického poznania a spoločensko-politickej skúsenosti. Jeho celistvé uchopovanie dejín a ich zmyslu hodnotí ako „*ojedinelý pokus*“. Už prvé Bombíkovo konštatovanie prezentujúce Štúrovo zásadné dielo, ktoré chápe ako testament adresovaný národu, za ktorého akceptáciu a svojbytnosť bojoval s nasadením života, primárne aj jazykovú, a to dokonca v diferenciácii s najbližším jazykom českým, napísané po nemecky, aby vyšlo po rusky, poukazuje na kontradikcie kontradikcií, ako to sám explikátor Bombík demonštruje, na osudový „*prekariát*“ postavenia národa pod Tatrami (používam toto slovo odvodené od Štúrovho „*prekérny*“, ako ho dnes používa nemčina a francúzština, pretože vystihuje pozíciu Štúra a hurbanovcov počas revolúcie 1848 a po nej), účinky Marxovho preklatia slovanských/slovenských kontrarevolucionárov, ako ho z nich sníma davista Laco Novomeský, pozadie štúrovskej filozofie štátnosti Slovákov medzi Západom a Slovanmi, ktorá sa až protirečivo doslova zmieta v bipolarite autonómnosti a integrácie častí a celku. Nemožno ju však lineárne vyhocovať, ako to robí autor úvodu, ale interpretovať v duchu hegelovskej dialektiky zjednocovania protirečení, v ktorej Štúr hľadal riešenie po zlyhaní revolúcie 1848, po sklamaní a – treba ho formulovať tak, ako ho pociťoval a prežíval – ako „*zradu*“. Keď „*márne hľadal pomoc na Západe*“, ako hovorí, pokúšal sa ju hľadať na (slovenskom) Východe.

Intencie editorského komentára Štúrovho konceptu riešenia „*slovenskej otázky*“ podliehajú na obidvoch póloch celkom konkrétnym podmien-

kam „*hic et nunc*“, ktoré nijako nemožno simplifikovať, ako sa to účelovo pokúša Svetoslav Bombík. Hneď po uverejnení *Slovanstva a sveta budúcnosti* (1993) si editorove manipulácie všimol Michal Gáfrik (*Štúr ako textologický problém*, Literárny týždenník, 1994, č. 18, s. 4-5). Na korekcie literárneho vedca nadväzuje vzápätí štúrológ Vladimír Matula (*Predsmrtné posolstvo – O Štúrovom spise Slovanstvo a svet budúcnosti*, Literárny týždenník, 1994, č.23, s.12-13), ktorý otázku integrácie Slovanov v Štúrovom projekte na rozdiel od Bombíka chápe ako otvorenú; sám historik sa k téme vracia v príspevku *Ako vzniklo Štúrovo Slovanstvo a svet budúcnosti* (Literárny týždenník, 1996, č. 25 s. 3). Skúma jeho historické predpoklady a odmieta všetky účelové dezinterpretácie.

O objektívny a komplexný výklad Štúrovho nadliterárneho účinkovania ako vzdelanca sa pokúša monografia J. Chovanca a F. Červeňanského: *Názory Ľudovíta Štúra na štát a právo* (Bratislava, Procom, 2005) – je to prvý pokus o syntetický obraz slovenského intelektuála ako „*homo politicus*“. Reaguje už aj na širšie pokusy dezinterpretácie ideológie Štúrovho panslavizmu, napríklad prof. T. Žilku, ktorý ho spája s utópiou komunizmu (*Štúrova koncepcia slovanskej vzájomnosti z hľadiska postmoderny*, in: *Kontinuita romantizmu*, Bratislava, 2001; *Utópia z hľadiska postmoderny*, Nitra, UFK, 2000).

Aktuálny výklad Štúrovho „*politického testamentu*“ ponúka Mgr. Peter Úll z Teologickej fakulty Trnavskej univerzity v príspevku *Západný a slovanský svet v politickom myslení Ľudovíta Štúra* (in: *Nové kontexty života a diela Ľ. Štúra*. Zborník z vedeckého seminára, Modranská muzeálna spoločnosť, 2012, s. 51-64). Ideu slovanstva sa pokúša zaradiť do kontextu súčasnej politickej filozofie, ale aj politických reálií, nie okrajovo, ale hlbkovo aj do teologických, náboženských dimenzií, ktoré sú Štúrovi vlastné (ako si to napokon uvedomuje aj Bombík, ale využíva ich iba polemicky proti Štúrovi, keď mu vyčíta absenciu cyrilo-metodskej tradície, pripomína odklon Svätopluka od „*Byzancie*“, chváli ho za vyhnanie Metodových žiakov – kňazov slovanského obradu, pretože takto vytvoril „*predpoklady pre neskoršie napojenie slovenského a stredoeurópskeho priestoru na západnú latinskú kultúru a civilizáciu*“. Toto hodnotovo kultúrne zakotvenie v kultúrno-civilizačných archetypoch „*latinskej*“ európskej kultúry Bombíkovi azda najväčšími a neodpušiteľne chýba v Štúrovom *Slovanstve a svete budúcnosti*. Mgr. Peter Úll, naopak, vyzdvihuje hlbkové dimenzie prepájania politiky a morálky u Štúra, jeho „*transcendentný panslavizmus*“ a „*metafyzickú geopolitiku*“, ktorú síce eviduje aj kritik Bombík, ale mu akosi nepasuje strategicky. Kľúčovú pasáž Štúrovho spisu akosi všetci prehliadame. Akoby si ju autor *Slovanstva* nechával až na záver, keď ako epilóg priamo oslovuje „*svätú Cirkev našich otcov*“, prerušuje svoj prevažne intelektuálne argumentatívny-analyticko-reflexívny štýl a prechádza do výzvy, modlitby: „*Ó, svätá cirkev našich otcov, ktorá si prvá*

požehnala naše kmene z výšky Nitry, Velehradu a Vyšehradu a raz si už aj bola pripravená duchovne spojiť a zjednotiť celú rodinu našich národov, vráť sa k nám! Pozdvihni naše srdcia k Večnému a posilni nášho ducha, aby mohol uskutočniť svoje veľkolepé poslanie“ (s. 172). (Nie náhodou Štúr organizoval návštevy hradiska Devín, kde boli aj chrámy tejto prvej, „slovanskej – slovenskej“ Cirkvi.)

Transcendentný panslavizmus podľa teológa Úlla znamená predovšetkým doslovne „*presahovanie*“ budovania politiky v zmysle mocenských záujmov („*raison d'état*“, ako hovorí), ale sleduje súlad politiky a morálky. V ich nesúlade, ktorý Štúr analyticky dokumentuje, pramení jeho kritika Západu. Najmä v jeho zahraničnej politike identifikuje stratégie ako lož a lešť, „*lešť a klamstvo*“, materializmus, prospechárstvo, chamtivosť, imperiálne ciele, pôžitkárstvo, úpadok náboženstva, forsírovanie priemyslu, sociálnu nespravodlivosť a pauperizáciu. Štúr však neodmietať Západ a priori, jeho kritika vychádza z kritérií kresťansko-civilizačných, ktoré tvoria hlavný pilier západnej a celej kresťanskej Európy. „*Aby sme pochopili fenomén Európy, musíme zostúpiť až na dno dejín Európy,*“ hovorí súčasný západný filozof dejín. Európa je dvojtvárna, má vznešené progresívne dejiny, ale aj kriminálne. Štúrov obraz európskej histórie, jej kmeňov, národov, štátov, akiste nemusí byť nesporný a netreba ho absolutizovať, ale v podstatných aspektoch je priam neuveriteľne jasnozrivý – až prorocky anticipujúci. Štúrova reč je aj tu jasná: „*Od západu sme sa naučili veľa, veľmi veľa, ale nemôžeme začať tým, čím sa sám privádza k úpadku, ale tým, čím sa stal veľkým a mocným...*“ (s. 151). Štúr teda vonkoncom „*neodmieta*“ Západ, iba nechce napodobňovať jeho zlyhania. Pripomeňme si západných kritikov Západu: Oswald Spengler (*Zánik Západu*, *Untergang des Abendlandes*, 1918, 1922) nám pripomína iracionálny ošiaľ násilia prvej a druhej svetovej vojny vo vzťahu k Slovanom a Rusku, import komunizmu – západného projektu do Ruska, po druhej darček Slovanov Stalinovi; filozof a estetik George Steiner hovorí o „*mýte Európy*“, jeho duchovným fenoménom sú *výbuchy barbarizmov, kultúry, technizácie – militantné prejav, babylonský mýtus jazykových expanzií* (pozri *The Death of Tragedy*, 1960). Prednosťou západnej – európskej – kultúry podľa tohto židovského kritika je intelektuálna schopnosť sebaspytovania človeka. Nepochybné ňou disponoval aj Ľudovít Štúr. Jeho integrácia slovanských národov a ducha nie je protizápadná, ale kompenzačná: mala kompenzovať vyčerpaný Západ (vypálený, sterilný, mŕtvy). Na tento fenomén upozorňuje najnovšie aj u nás vydaná kniha amerického kulturológa Richarda Tarnasa: *Vášeň západnej mysle, premeny myšlienok, ktoré vytvorili náš svet* (Bratislava, SSS, 2014). Podáva syntetizujúci pohľad na epistemologickú cestu západného myslenia, v zmysle jeho logiky by sme tu mohli nájsť aj miesto myslenia nášho Štúra, aj keď by sme ho tu márne hľadali. Okrem zmienky o Tolstojovi, Dostojevskom a Husovi tu slovanské myslenie chýba: odve-

ká dominancia a expanzia Západu si tu postavila pomník. V mene a pod zástavou západných hodnôt, ako autor priznáva, však bolo spáchaných až priveľa zločinov, ničenia kultúr na celom svete. Dnes prevláda chaos, zmätok naďalej pokračuje, západnej civilizácii podľa diagnózy Tarnasa hrozí zrútenie, kataklizma. Je to potvrdenie Štúrovej diagnózy o „vyprázdňovaní“ kultúry Západu. Riešením by azda, čo len utopicky, bola metafora „spoločného domu Európy“, s ktorou koketoval likvidátor „socialistického panslavizmu“ Gorbačov (ako ho identifikuje spomínaný prof. T. Žilka, koncipient „hungarológie“). Je tu však aj idea pápeža Jána Pavla II., dnes už svätého Poliaka, „O dvoch plúcach Európy“, dnes si však na ňu nikto nespomenie.

Podľa nášho štúrológa Vladimíra Matulu Štúrov spis *Slovanstvo a svet budúcnosti* nie je nijaký testament, ale, ako bádateľ dokazuje, ponuka na živý diskurz slovanským i západným národom (pôvodne ho mali uverejniť chorvátske noviny *Südslawische Zeitung*), je to skôr „*labutia pieseň veľkého Slováka*“ (ako zaznamenal posolstvo od Rusov Matula).

Bez ohľadu na tieto a podobné vonkajšie okolnosti a súvislosti sa mi aj dnes vidí aktuálny jeho duchovný výkon intelektuála v službách Ducha, ako formuloval nielen formálne program Štúrovcov: „*My dali sme sa do služieb Ducha...*“ Fenomenológia ducha, ktorú Štúr prevzal od veľkého Hegela, na ňu nadväzovali filozofi ako Husserl, Heidegger a Sartre (existencialisti). Jean-Paul Sartre vo svojom kľúčovom obsažnom diele *Bytie a ničota* (L'Être et le Néant, Paríž 1948) rozvíja fenomenológiu bytia, ontológiu existencie, ktorá bazíruje na dimenzii vedomia. (*Človek ako existencia sa prejavuje ako bytie, teda substancia, keď sa rozhoduje, koná ako slobodná bytosť.*) Sartrovo chápanie slobody je teda radikálne, má ontologický rozmer substancie, ak *prekonáva determinácie situácií* slobodne. *Existencia qua ničota* vnucuje človeku nevyhnutnosť konať. Preto filozof, ktorý nás povzbudzoval počas návštevy v Kultúrnom živote 60. rokov, hovorí, že človek ako bytosť je odsúdený konať, teda byť slobodný, aj keď ho obmedzujú okolnosti, spája slobodu so zodpovednosťou, s bytím druhých a pre druhých. Zodpovednosť však nesie vždy duch. Ak sa duch dáva určovať, determinovať, podrobovať svetú – redne, napokon abdikuje – je to demisia humanity, prestáva oživovať život, naplňovať sa ním, duch stráca všeobsahujúce energie.

Štúr takto pôsobil až do konca v službách ducha, ktoré, ako si uvedomoval, nie sú iba radostné. Aktívne pôsobil proti pasivite iba vegetatívneho života, ktorá nás často ovláda, mobilizoval schopnosť byť subjektom vlastných dejín. Aj národnosť je podľa neho iba forma, ktorá musí dostávať všeludský duchovný obsah, náplň: „*Neopúšťajme sa...*“ – nabáda nás, aby sme sa zjednocovali, ale aj vymedzovali, aby sme neboli iba „*prilepenkami*“ Západu, ale ani Východu. (Na ceste od feudalizmu ku kapitalizmu Európa podľa kritika Štúra stráca ducha, my by sme mali dodať, že aj na

ceste od komunizmu k neokapitalizmu. Preto Štúr zostáva *TÉMOU* (davis-
ta Šefránek „*Štúr ako téma*“, Clementis hovorí o „*neoštúrovizme*“): pri prí-
ležitosti trenčianskoteplického stretnutia slovenských spisovateľov Daniel
Okáli povedal: „*Štúrovci nielen po ideologickej stránke, ale aj po stránke*
sociálnych potrieb boli Európanmi, stáli na svojom mieste, boli modernis-
tami, aktivistami v najlepšom zmysle slova“ (antológia Š. Drug: Štúrov
program na našich zástavách, Bratislava, Smena, 1990).

Ľudovít Štúr a jeho národohospodárske koncepcie

Ing. Marián Tkáč, PhD.

*Najznamenitejšie a obecnej núdzi najviac
odolávajúce sú sporiteľnice.
Podstata ich záležití v tom, že prijímajú od ľudu obecného,
robotného peniaze, sumy drobné po grajciaroch,
grošoch naskladané a platia im od nich úroky
a takto príležitosť podávajú chudobným naodkladať
a pri šanobe nahospodáriť si majetnosť.*

Ľudovít Štúr

Slovenské osobnosti venujúce sa hospodárskej vede

Veľké osobnosti sa prejavujú vo viacerých oblastiach spoločenského života, a keďže sú „veľké“, obyčajne zanechajú „veľké stopy“ vo všetkom, čomu sa venujú. Ľudovít Štúr z Uhrovca (29. 10. 1815 – 12. 1. 1856 Modra) patrí medzi veľké osobnosti nášho národa, šírka jeho angažovanosti je neuveriteľne veľká, určite by nebolo správne, keby sme ho priradili len k niektorej vyhranenej oblasti jeho aktivít. Vedecké, odborné a lexikografické diela ho charakterizujú ako čelného prominenta slovenskej národnej histórie, hlavnú postavu nášho národného hnutia i slovanských koncepcií polovice 19. storočia, schopného politika, jazykovedca, spisovateľa, básnika, novinára a publicistu, vieme, že bol členom prvej Slovenskej národnej rady. Ľudovít Štúr sa početne vyskytuje ako symbol na bankovkách prvej Slovenskej republiky, česko-slovenskej federácie, aj druhej Slovenskej republiky, rovnako ako na viacerých minciach, napríklad pamätnej päťstokorunovej minci, na minci sa objavil spolu s Hurbanom a Hodžom, toho roku bude ozdobou dvojeurovej mince. Málo sa však vie, resp. takmer sa obchádza mlčaním angažovanosť Ľudovíta Štúra v národohospodárskej agende. Významný predstaviteľ slovenského bankovníctva na prelome 19. a 20. storočia MUDr. Július Markovič (1860 – 1913), lekár, novinár, politik a zakladateľ Ľudovej banky v Novom Meste nad Váhom (v roku 1896), zrejme nemal na mysli Štúra, keď napísal: „Naši politickí predchodcovia a prví národní buditelia stavali stánky národného uvedomenia v mnohom

ohľade nie od základu, ale od strechy, nakoľko vo svojej prílišnej ideálnosti a ináče úctyhodnej horlivosti zabudli na potreby každodenného života.“

Na Slovensku žili osobnosti, ktoré sa už pred Štúrom venovali hospodárskej „náuke“, nepísali však po slovensky, ale po latinsky či po nemecky.

Známy je napríklad **Gregor Berzevici** (1763 – 1822), vzdelaním právnik, osvietený ekonóm šľachtického pôvodu, inšpektor evanjelického cirkevného obvodu Potisia a okrem iného aj propagátor turistiky vo Vysokých Tatrách (žil vo Veľkej Lomnici), ktorý na základe študijných ciest po Anglicku, Belgicku a Francúzsku stal sa pozoruhodným predstaviteľom ekonomického myslenia z prelomu 18. a 19. storočia. Bol fascinovaný Anglickom, ktoré bolo v tom období centrom svetovej ekonomiky a obchodu, zoznámil sa s dielom Adama Smitha (autor prvej národohospodárskej knihy *O bohatstve národov* z roku 1776) a v istom zmysle sa stal jeho žiakom. Na miestodržiteľskom úrade v Budíne sa stretol s myšlienkami uhorských jakobínov, vedených Ignácom Martinovičom, a ako slobodomurár, výrazne ovplyvnený ideami Francúzskej revolúcie, po tvrdom zásahu úradov proti jakobínom vzdal sa štátnej služby a vrátil sa na rodové majetky vo Veľkej Lomnici, kde napísal svoje základné dielo *De commercio et industria Hungariae* (O obchode a priemysle Uhorska; vyšlo v latinčine roku 1797). Jeho podstatou je presadzovanie Smithovej „neviditeľnej ruky trhu“ namiesto merkantilistickej politiky viedenského dvora: „Vláda sa nemôže zachovať lepšie, ako keď čím menej zasahuje, zdržiava sa násilných nariadení, sleduje prirodzený vývoj, odstraňuje prekážky. Tak podporuje sám od seba sa rozvíjajúci obchod a jeho chod.“ Píše o vybudovaní moderného štátu, v ktorom nebudú triedne diferencie, majetkové ani spoločenské privilégia šľachty a nastolí sa vláda humanistických osvietených a učených filozofov. Majetok a zámožnosť má preniknúť i do najnižších vrstiev národa, lebo štát nemá v chudobných žiadnej opory, sústredenie kapitálu v niekoľko málo rukách nielenže prestáva byť užitočným, ale dokonca štátu škodí.

Berzevici spolupracoval s iným Slovákom, **Samuelom Tešedíkom** (1742 – 1820), farárom slovenských vystaňovalcov v Maďarsku (podobne ako jeho otec, rodák z Púchova), pedagógom, národohospodárom, zakladateľom poľnohospodárskeho školstva v Uhorsku, ktorý vyhlásil: „Chcel som odhaliť pramene ľudskej biedy. Poukázal som na ne a pokiaľ sa to dalo, usiloval som sa ich odstrániť.“ V roku 1784 vyšla v nemčine jeho práca *Der Landmann in Ungarn, was er ist und was er sein könnte* (Uhorský roľník, čo je a čím by mohol byť), v ktorej uvádza: „Majú roľníci svoju aristokraciu. Bohatší sedliak rýchlejšie bohatne z chudoby iných, ktorí privedení do tiesne, dávajú mu polia, lúky do zálohy za polovičnú cenu, dane a povinnosti im však rastú ďalej, a tak stále do väčších dlhov a biedy upadajú.“ Poukázal na ťažké postavenie poddaných, keďže „má zemepán v ruke tisíc prostriedkov, ktorými môže svojich poddaných gniaviť“. Napríklad pán mohol pripraviť poddaných o úrodu tým, že poslal vyberačov desiatkov ne-

skoro, keď obilie už ležalo dlho pokosené. Poddaný nesmel odviezť úrodu z poľa, kým vyberač neoznačil kríže (snopov), určené pre vrchnosť. A tak obilie často zhnilo na poli.“

Hospodárstvu – skôr však „drobnej“ praxi ako teórii – venovali sa aj bernolákovci, aj keď v zásade ich dominantným „poslaním“ bolo rozvíjať jazyk, literatúru, a písať „poučné“ knihy. Ako príklad uveďme **Juraja Fándlyho** (1750 – 1811), osvietenského spisovateľa, kňaza a entomológa (včelára), ktorý bol od roku 1792 „dohlídačom Kassi tovarišskej“, teda pokladníkom Slovenského učeného tovarišstva, najstaršieho nášho národného spolku. Napísal niekoľko poučných „hospodárskych“ kníh: *Pilní domagší a poľní hospodár*, ktorá mala ďalšie tri pokračovania (číslované ako „Stránki“), a *Zelínkár*.

Ľudovít Štúr bol však prvým Slovákom, ktorý formuloval program národného obrodzenia a jeho súčasťou bola aj národohospodárska koncepcia s výsostne sociálnym pozadím. Svojou širokou publicistickou činnosťou, ale aj rečami na uhorskom sneme neohrozene bojoval proti prežívajúcim zvyškom feudalizmu, osobitne proti poddanstvu, za zrovnoprávnenie v oblasti zdaňovania, ale pozoruhodný je aj jeho spis, ktorý v podobe úvodníkov na pokračovanie vyšiel v ním redigovaných Slovenských národných novinách. Možno konštatovať, že sa tým zaradil medzi osobnosti venujúce sa v teoretickej i praktickej podobe národohospodárskej problematike, pričom ako prvý uvažoval a písal o nej po slovensky.

Ľudovít Štúr na uhorskom sneme

K hospodárskym otázkam sa vyjadroval Ľudovít Štúr na sneme zasadajúcom v pôvodnom paláci Uhorskej kráľovskej komory v Bratislave (uhorský snem tu zasadal od roku 1802). Štúr v tejto budove zastupoval mesto Zvolen v rokoch 1847 – 1848 a hneď na úvod treba povedať, že Štúrovo účinkovanie na sneme sa neobmedzovalo len na úlohy, ktoré mu určovalo mesto Zvolen. Svoj poslanecký mandát dokázal umne a na úrovni využiť aj na to, aby fundovane a otvorene analyzoval problémy, o ktorých vtedy nebolo jednoduché čo i len sa zmieniť. Takou tabuizovanou témou bolo napríklad zdanenie uhorskej šľachty.

Zo šiestich vystúpení Ľudovíta Štúra na poslednom stavovskom sneme štyri uverejnili Slovenské národné noviny.

Ešte pred zasadnutím snemu uverejnil v nich článok *Naše nádeje a žiadosť k nastávajúcemu snemu*. Podal v ňom politický program slovenského národného hnutia, ktoré bolo tvrdo potláčané. Zvýraznil nutnosť zrušenia poddanstva a ďalej pripomínal to, čo slovenský národ potrebuje k svojmu životu a rozvoju – slovenské školstvo, uznanie slovenčiny za úradný jazyk na Slovensku a slovenské kultúrne ustanovizne. Ale evidoval aj problémy sociálne, veď v jeho časoch, teda ešte v 19. storočí poznali Slováci

povinnú robotu na panskom, drábov a dereše, veľkú biedu a hlad, negramotnosť a vyšťahovalectvo, úžerníctvo a alkoholizmus. Štúrova kritika sa upriamovala na neudržateľnosť týchto pomerov a vyúsťovala do návrhov, ako ich zmeniť. Vzniesol teda požiadavku industrializačnej politiky a ako prvý načrtol koncepciu slovenského peňažníctva a bankovníctva.

Dňa 17. novembra 1847 hovoril o zastúpení miest na sneme: „Politické práva miest i ja z tej pohnútky ďalej zastávam, že s politickými právami sú i meštianske práva a prisluhovania spravodlivosti v tuhom spojení.“ V obmedzení týchto práv videl veľkú krivdu voči mestám a ich obyvateľom.

Zhruba o mesiac, 21. decembra 1847 predniesol Štúr na sneme svoju známu reč a vstúpil ňou do našich dejín ako bojovník za zrušenie poddanstva, pričom nástojil na takom jeho zrušení, ktoré by poddaných finančne zaťažilo čo najmenej. Dnes by sme povedali, že sa prihovárал za to, aby privatizácia „spod feudálnej totality“ bola „pre zamestnancov“ čo najlacnejšia. Štúr žiadal aj rovnomernejšie rozdelenie daňových povinností, dovolil si dokonca požadovať zdanenie šľachty i miest, čo bola v Uhorsku stáročia odmietaná požiadavka. Túto reč, v ktorej sa postavil na stranu utláčaných a dožadoval sa naliehavo základných ľudských práv, označujú historici za najpamätnejšiu a najbojovnejšiu. Okrem iného v nej povedal: „A nechže sa vyslovím o stave chudobného ľudu nášho a o potrebe poľahčenia a polepšenia jeho lósu. To požadujú čím najsúrnejšie záujmy a budúcnosť našej vlasti, to požaduje poslúženie spravodlivosti a svätá vec človečenstva. Všetko toto hlasíte k nám volá, aby sa už raz a naposledy chudobného ľudu lós polepšil. Žiadame v krajine našej slobodu rozširovať a dobre máme, lebo bez tejto postati v zlom stave sa krajina nachádza a není opravdivej bezpečnosti. Ale požadovaním slobody celkom na prieky sú roboty urbárske.“

Pritom vedel, že nejde len o otázku vnútroštátnu, ale plne pochopil aj jej medzinárodný dosah, keď uviedol: „V západných štátoch nie sú tieto vzťahy feudálne viac v obyčaji, ani sa ony s terajším duchom stolaťia nezrovnávajú. Podľa môjho náhľadu stojíme na hraničnej čiare dvoch vekov, a síce jedného zapadajúceho, v ktorom sa práva len jednotlivým osobám a kastám dávali, druhého svitajúceho, v ktorom sa ony každému, v opravdivom zmysle vzatému človeku povolia a nasúdia.“

Zrušenie poddanstva ohlasoval snem v roku 1848.

Pravdaže, okrem toho na sneme bojoval za slovenčinu. Naliehavo si uvedomoval, že útlým deťom treba nielen v rodine, ale aj v škole vštepovať slovenčinu, aby si na ňu ako na samozrejmosť zvykli. Keď sa materinská reč vyučuje aj v škole, človek sa len tak ľahko s ňou nerozhádza. Často zdôrazňoval: „Pri svojom duchovnom rozvoji chceme používať len svoju materčinu ako po svojich predkoch zdedenú posvätnú relikviu a nikdy sa jej nezriekneme v tom pevnom presvedčení, že národ náš nezhyne a zhytnúť nemôže.“

Ľudovít Štúr vo svojich smelých vystúpeniach na sneme brojil proti prijatiu jednoznačne pomadžarčovacieho zákona nemaďarských národností v Uhorsku. Zákaz používania materinského jazyka aj na najnižších školách spájal s pojmom slobody: „Za slobodou ide vek náš, za slobodou ide vlast' naša, ale k uskutočneniu opravdivej slobody prísne sa vyhľadáva vzdelanosť, bez ktorej sa tamtá vonkoncom uskutočniť nedá.“ Potrebu vzdelávania ľudu v materinskom jazyku umne spájal so sociálnym postavením národa. Aby sa uplatňovala vzdelanosť ľudu, musí mládež v školách vnímať a učiť sa vo svojom rodnom jazyku. Ľud gniavený feudalizmom, schudobnelý, ťarchami zavalený, je už aj tak dosť postihnutý. „Keby pri tomto nešťastí ešte ho potkať malo, že by ani vyučovanie so svojej materinskej reči nedostal, teda by sa naozaj do sprostoty celkom pohrúžil a do hrozného duchovného a tiež materiálneho zanedbania upadol.“ Na základe toho žiadal, aby sa v návrhu slov: „Kde sa maďarská reč z povinnosti vyučovať má,“ vynechali a nahradili slovami: „Ale ich rečou vyučovania ostane v obciach reč materinská.“

Zákon, ktorý určil na národných školách za vyučovací jazyk maďarčinu, snem schválil. Vrátiť tam späť slovenčinu bola ťažká úloha a na svoje naplnenie čakala dlhé roky.

Národohospodárska problematika v Štúrovej publicistike

Pri hľadaní východísk z neutešeného postavenia národa, skladajúceho sa zväčša z chudobných ľudí, ale aj pomoci rozvoju „priemyslu“ (kam radil remeslá – manufaktúry, ním pomenované „rukodielne“, ale aj obchod) venoval Ľudovít Štúr osobitnú pozornosť zakladaniu peňažných ústavov (sporiteľní). V úvodníkoch Slovenských národných novín, nazvaných *Dobročinnje ústavi v šiestich pokračovaniach* od 17. do 22. čísla z 26. a 30. septembra a z 3., 7., 10. a 14. októbra (veľkého rujna) 1845, uverejnil rozsiahlu štúdiu na túto tému. Jej obsahom však nie je praktický návod, ako „sporiteľnice“ (sporiteľne) zakladať, ale na základe širokej analýzy takpovediac hospodárskych dejín sveta a stavu hospodárstva v Uhorsku načrtnutie koncepcie rozvoja slovenského peňažníctva ako určitého východiska na podporu „priemyslu“. Doslova uvádza, že „len tam, kde priemysel a obchod kvitol, rástla i sloboda politická a naopak zasa v zemiach nepriemyselných, v zemiach orbou sa zapodievajúcich býva vždy len chudoba, služobnosť, poddanstvo a otroctvo“.

Už začiatok štúdie svedčí o Štúrovom rozhlade a sociálnom zástoji v hospodárskych otázkach, keď píše, že „v starých obciach (štátoch) bolo lepšie zrovnávanie sa plodnej zeme s ľudstvom na nej žijúcim jako v obciach (štátoch) novších alebo práve terajších, t. j. obrábanie zeme plodnej v krajinách a obciach zaneprázdňovalo, vychovávalo a bolo vstave celkom vydržať ľudstvo svoje, v novších ale časoch vidíme, že obrábanie zeme

plodnej ľudstvo vydržať a vychovať nie je vstave, (pretože) čím ľudstva viac a viac pribývalo, tým menej stačilo obrábanie zeme k jeho zaneprázdňovaniu a výchove. Prvým následkom z ohľadu hospodárstva pri množení sa ľudstva bolo to, že sa zem plodná (...) vždy viac a viac delila, týmto ale delením sa na krátky čas len spomohlo a samo toto delenie bolo zase príčinou väčšieho sa rozmáhania ľudstva, bo vždy nové a nové a početnejšie rodiny, majúc samy hospodárstvo svoje, povstávali a novým zase základ dávali. (V takýchto podmienkach) údovia rodín vidiac, že nové hospodárstva pozakladať a tak sa živiť nemôžu, boli prinútení inam sa obrátiť a na inakší spôsob živnosti pomyslieť. (To viedlo k vzniku a rozvoju) remesiel a stavu remeselníkov, čo na rozvitie sa národov a pokroky ich v každom ohľade náramne pôsobilo. (...) S remeslami zajedno vystúpil obchod a kúpeľstvo, ktoré je prostredníkom medzi remeselníkmi a ľudom orbe oddaným. Obchod berie z ruky remeselníkov ich výrobky, dorobky a dáva ich hospodárom a naopak, nielen v tej istej krajine, ale aj medzi rozličnými národmi a krajinami. (Priemysel) začal teda zaneprázdňovať mnoho ľudstva a dával mu živnosť, ktorú im už hospodárstvo dať nemohlo.“ Tak sa začína – v Štúrovej slovenčine – prvý úvodník z piatka 26. septembra 1845.

Štúr ďalej konštatuje, že priemysel (t. j. remeslá a obchod), sa „náramne zdokonalil hlavne vynalezením strojov (v dôsledku čoho) pribudlo chudoby, (pretože podnikanie stalo sa náročné a) veľké istiny (kapitály) požadovalo a požaduje.“ Pokračuje, že „ľudstva v krajinách európskych pribýva, pritom ale aj núdza a chudoba sa množí“ a môže to v konečnom dôsledku viesť k nepokojom. „Ukázala sa teda potreba na inakší spôsob ľudu biednemu pomáhať, a tu prišli daktori na tú myšlienku, aby bohatí jednotlivci alebo vlády ľud chudobný dávaním mu práce zaneprázdňovali a tak mu k výžive dopomáhali (čo viedlo k zakladaniu) ústavov pre chudobných, pracovných, sirotčích domov, domov nálezcov, tovarišstiev vzájomnej pomoci, sporiteľníc atď.“ Prikláňa sa k myšlienke, že namiesto almužny treba zakladať drobné ľudové peňažné ústavy, „sporiteľnice“, pretože „medzi týmito ústavmi najznamenitejšie a obecnej núdzi najviac odolávajúce sú *sporiteľnice*. Podstata ich záleží v tom, že prijímajú od ľudu obecného, robotného peniaze, sumy drobné, po grajciaroch, grošoch naskladané, a platia im od nich úroky a takto príležitosť podávajú chudobným naodkladat' a pri šanobe nahospodáriť si majetnosť. Aby činnosť sporiteľníc vzrástla i ony vstave boli úroky náležité z peňazí chudobných skladať, prijímajú sporiteľnice aj väčšie sumy hotových peňazí od majetnejších, ktoré alebo ony samy na väčšie úroky pod dostatočnou bezpečnosťou (zábezpekou) vypožičiavajú.“

Funkciu sporiteľní vidí v tom, že „ľud chudobný to, čo si horko-ťažko vyrobí, má si kde na bezpečné miesto odložiť“ a nielenže sú mu horko-ťažko vyrobené peniaze ubezpečené, pred stratením, orabovaním zachránené, ale mu ešte donášajú aj úroky, a tak chudobným ľuďom na zlé staré časy

hotovia majetnosť, s ktorou sa proti biedam života brániť budú môcť. Tieto peniaze, keď nádenníkom, robotníkom v rukách ostávajú, ak sú ľudia títo prostopašní, ľahko sa zmámia, prepijú, na karty prehrávajú, alebo na inakší spôsob zle spotrebujú a z toho potom čo nasleduje? Bieda, z biedy tuláctvo, žobráctvo, krádež a iné zločiny a všelijaké výstupy v rodinách a v obciach. Sporiteľnice teda aj mravnosť ľudu podstatne napomáhajú, blaho rodín podporujú, spokojnosť v krajine rozširujú a rozmnožujú.“ Pokračuje, že „sporiteľnice u nás môžu teraz najväčším stať sa dobrodením a sú veľmi na čase práve, keď sa spolky miernosti zakladať začínajú. Tisíce a tisíce usporí ľud obecný, jestliže od svojho špatného výstupu, pitia pálenky, odstane a do spolkov miernosti, založených od horlivých vlastencov a priateľov ľudu, povstúpuje. Z týchto tisícov môže ísť veľká čiastka do sporiteľníc a tam môže k dobrému obecného ľudu rásť a aj inakšie dobro krajiny napomáhať. Takto budú sporiteľnice ústavom spolky miernosti napomáhajúcim. Peniaze obecného ľudu v sporiteľniciach zložené a zväčšené môžu potom slúžiť k napraveniu jeho domáceho hospodárstva a k vykúpeniu od poddanstva, lebo prišiel i u nás už čas, že sa ľudu poddanému od poddanstva svojho vykúpiť slobodno. (...) A krem toho môžu sporiteľnice požičiavať peniaze k dosiahnutiu tohoto cieľa celým majetnejším obciam a stať sa takto opravdivým požehnaním pre krajinu.“

Teda popri „mravnom“ poslaní sporiteľní vidí Štúr aj ich hospodársky význam, „a to síce ten, že peniaze, ktoré by v rukách mnohých boli ležať ostali, do behu privodia, a tak činnosť i majetnosť napomáhajú. Veľké nešťastie je pre krajinu, keď v nej mnoho peňazí schovaných bez potrebovania leží, a to všade tam sa stáva, kde niet dostatočného úverku a kde príležitosť chýba vynaložiť ich s úžitkom; tam peniaze sa odkladajú a po kútoch, po stranách schovávajú. O schovaných pokladoch z časov priemyselných, bezpečných v žiadnej krajine nieto ani chýru, ani slychu, poklady sa vykopávajú zo zeme, zo zrúcanín, zakopané do nej len v časoch nebezpečných, nepriemyselných.“

Zaujímavé je jeho hodnotenie peňazí v čase, keď ešte zďaleka neboli takým fenoménom, akým sú dnes: „Peniaze všetko hýbu, hýbu ruky, hýbu umy, tvoria tovary a tovary do behu privodia, čím teda viac alebo čím chytřejšie peniaze obiehajú, tým bude aj viac umov, viac rúk pracovitých, tým bude aj viac tovaru a tým viacej žiadostí a potrieb sa uspokojí. V krajine dajednej môže byť málo skutočne obehujúcich peňazí a predsa môže byť majetnosť pospolitá veľká, musia ale peniaze chytro obiehať, čo aby sa stalo, musí byť bezpečnosť a priemyselnosť v krajine dostatočná a v krajine dajednej môže byť veľa peňazí a predsa mnoho chudoby a biedy, lebo nieto tam bezpečnosti a podnikavosti (tú Štúr pomenúva „predsebabravosť“). Sporiteľnice sú také ústavy, peniaze do behu privádzajúce, a preto by sme priali, ohľadom najmä na naše horné kraje, aby nielen od chudobnejších, ale aj od zámožnejších peniaze prijímali a dobre vynakladali.“

V sporiteľniach vidí Štúr aj ten „úžitok pre krajinu, že úžerníctvo pri peniazoch na uzde držia, požičiavajúc svoje peniaze pod zákonnými alebo ešte od týchto menšími úrokmi. V našich horných krajocho, kde peňazí málo, veľké úžerníctvo sa s peniazmi robí a náramné popredku úroky vyberajú, peniaze si požičiava ten, kto nevyhnutne musí a od skazy sa obrátiť chce, popredku teda je už podnikavosť znivočená, lebo často ráz k pomysleniu niet, aby sa pri veľkej pilnosti a podnikavosti vynaložené požičané peniaze s úrokom pre ich vynakladateľa vrátili, nikto teda sa do ničoho nepúšťa, iba ten, kto sám dačo má. Nič je nie nového, keď úžerníci v našich krajocho päťdesiat od sto popredku berú. Koľká to skaza, koľká nehoda pre pospolitost! Z takýchto dlhov sa dlžníci obyčajne len predaním svojej majetnosti vykúpia.“

Pozornosť venuje zakladaniu sporiteľní, ktoré považuje za dobročinné ústavy s úlohou „pomáhať obecnému ľudu v jeho chudobe, v jeho bezmajetnosti“. Venuje sa aj úrokovej politike – úroky sporiteľní by nemali byť vysoké a ani marža medzi nimi, vie, že „čím väčšia by bola suma peňazí do sporiteľnice vložených, tým menšie od väčšej a väčšej sumy platili by sa úroky, lebo úžitok vkladateľov vždy je väčší a väčší, že veľká suma peňazí na bezpečnom leží mieste“.

V súvislosti s porovnávaním sporiteľní a bánk preukazuje Štúr, že sa dobre vyzná v problematike bankovníctva, hotovostných peňazí a zmeniek. „Zmenky sú písomné odkazy, ktorými kupci rozličných krajín, miest, čo jedni od druhých peniaze požadovať majú a sú si dlžní, iných kupcov miesto seba žiadajú a postavajú, aby títo, čo oni medzi sebou majú, vyrovnali a dlhy sa zaplatili. (Aby sa) vystavené zmenky mohli kúpiť a vyplatiť, preto museli sa inakšie prostriedky vynájsť, aby zmenky vystavené zaraz sa vyplatiť mohli a tento prostriedok podali *banky*. Banky prijímajú zmenky, vyplatia ich svojimi nótami zaraz s odtiahnutím úroku, ktorý na peniaze v zmenke vyložené od času podania zmenky bankám až po termín, v ktorom sa vyplatiť musia, t. j. takrečené ich prepadnutie, prichodí, čo sa diskontovaním alebo eskomptovaním zmeniek nazýva. (...) Banky, tieto zmenky vyplácajúce, volajú sa bankami diskontujúcimi a zmenky tieto vyplácajú banky svojimi nótami, banknótami volanými, ktoré sa miesto peňazí k uľahčeniu obchodu do nich vydávajú, a keď banky úverok majú v krajine, všade ako peniaze prijímajú. Samo od seba sa rozumie, že nóty tieto len tak holo nemôžu sa od bánk vydávať, nemajú žiadnej skutočnej ceny ako prosté papiere, ale len cenu predstavovanú, musia teda byť tieto nóty ubezpečené a to sa stáva tak, že banky majú na hotove ležať peniaze alebo ešte nevybité zlato a striebro a týmto za svoje nóty ručia“.

Pokračuje vysvetľovaním emisie bankoviek a ich krytia zlatom a striebrom s tým, že pri „vydávaní banknót sú banky obmedzené, a to tým, že keď by veľmi veľa banknót vydali, banknóty by z ceny stratili a padli by, ako sa hovorí, nižšie *pari*, t. j. nedávalo by sa za nóty toľko hotových peňazí,

jako je na nóte napísané, a tohoto by len následok bol, že by sa banknóty do banky k vymeneniu za hotové peniaze hrnuli, a keď by banka nebola vstave všetky zameniť, musela by za istý čas zamieňanie odložiť a to by jej úverok u pospolitosti náramne oslabilo, alebo by sa musel vyhlásiť bankrot a z tohoto by i pre ňu záhuba i pre pospolitosť náramná škoda pošla.“ Vystriha vlastne pred infláciou spôsobenou nadmernou emisiou peňazí. Opisuje aj činnosť girobánk a depozitných bánk, „prvé prijímajú hotovizne v zlate a v striebre od kupcov, ktorí medzi sebou v obchode stoja, značia to, čo kto dal, do hlavných kníh a potom podľa toho, jak sú si kupci dlžní, jednému odratujú a druhému pripisujú; druhé prijímajú peniaze, štátne papiere, drahé kamene atď. a za istú odmenu ochraňujú ich“.

Nechce, aby sa zo sporiteľní stali „celkovité banky“, pričom sa opiera o európsku (konkrétne francúzsku) legislatívu: „Komory francúzske v prítomnom roku rozhodli, že keď sumy, do sporiteľnice prijaté, skrze úroky, od nich prichádzajúce a k nim priložené, istú veľkosť dosiahli, aby sa potom viac od nich úroky neplatili, (z čoho) vidno, že komory francúzske vzali sporiteľnice vo zmysle čistých, dobročinných ústavov a že nechcú mať zo sporiteľní banky, len na zmnoženie peňazí a na svoj zisk usilujúce.“ Zároveň však konštatuje, že Francúzi nechcú, aby sporiteľne prerástli do bánk, lebo „tam je bánk iných dosť a tieto každému priemyselnému predsvaztú, rozumie sa, pod dostatočným zabezpečením, nápomocné sú. U nás ale bánk nieto. Je síce jedna v Pešti, ale veľmi obmedzená; dobre teda sa stane, keď na inakší spôsob to, čo nemáme, nahradzovať sa bude. Niet síce u nás priemyslu veľkého, on sa ešte len teraz pomaly zmáhať začína, niet teda ani príležitostí toľkých priemysel tento, menovite rukodelnícky (manufaktúry) a obchodný, napomáhať, ale máme dosť zeme, táto ešte mnoho istín (kapitálov) žiada a potrebuje a niet u nás poŕižného ústavu (myslel asi na investičnú banku), ktorý by zem a jej obrábanie napomáhal, sem teda na obrábanie zeme a zdokonaľovanie mnoho, veľmi mnoho kapitálov treba, aby sme z tohoto ohľadu ďalej priviedli a stav našich majiteľov zemských statkov zámožnejším sa stal.“ Hovorí však aj o rizikách vzhľadom na nedostatočne zákonne chránené „peňažné istiny“.

Isteže, Štúr „nezakazuje“ zakladať banky, podľa vtedy platných noriem bolo na to potrebných najmenej 30-tisíc zlatých, čo bolo vyše vtedajších možností rodiacej sa a preto chudobnej slovenskej buržoázie. Trinásť rokov po Štúrovej smrti, v roku 1868 však jeho žiak Viliam Pauliny Tóth založil v Martine Turčiansko-sväto-martinskú sporiteľňu ako prvú etnicky slovenskú banku na účastinnom základe.

Štúr na jeseň 1845 konštatoval, že „v krajine našej je už asi 14 sporiteľníc, z ktorých najnovšia je bystrická (poznámka: volala sa Zvolenská sporiteľňa, sídlila však v sídle stolice v Banskej Bystrici), založená v ostatných týždňoch. Tešíme sa najsrdečnejšie zo založenia tejto sporiteľnice; s ňou krásna naša Bystrica zase mesto znamenitejšie pre horné naše kraje sa

stala. Priali by sme srdečne, aby bystrická sporiteľnica, dobre rozumejúc položenie a povolanie svoje, okres svojej činnosti rozšírila a menovite, aby v našich chudobných horných krajoch, v stolicích susedných, komandity (odbočky) založila a takto požehnaným ústavom pre horné naše kraje bola. V Liptove, v Turci, v Orave sotva teraz môžu ešte povstať sporiteľnice, bo nieto tam ešte k tomu príhodných okolností, v týchto teda stolicích mohla by všade sporiteľnica bystrická držať svoje komandity (odbočky); obchod medzi týmito stolicami a Bystricou je živý a priestor diaľky nevelký. A keď kedy, teda by teraz sporiteľnica takto rozšírená blahodarne pôsobila“ a dovetok: „Práve jako toto končíme, dostávame tú potešiteľnú zprávu, že sa už aj vo Spiši a Šariši sporiteľne zakladajú. Či by sa v meste Trenčíne sporiteľnica založiť nemohla?“

My však už dnes vieme, že vo Zvolenskej sporiteľni (teda sporiteľni Zvolenskej župy so sídlom v Banskej Bystrici), v ktorej orgánoch spočiatku boli popri maďarských a nemeckých zástupcoch mestskej správy aj richtári slovenských obcí a tiež Karol Kuzmány (1806 – 1866) a Samo Chalupka (1812 – 1883) a prevaha Slovákov sa prejavila v zápise vo firemnom registri, ktorý mal maďarsko-nemecko-slovenské znenie, postupne nadobudol prevahu maďarský kapitál a maďarský jazyk. Významný slovenský bankovník a ekonóm Viliam Pauliny (1877 – 1945) v roku 1911 už len konštatoval, že Zvolenská sporiteľňa je „dnes jedna z najväčších a najsoľidnejších sporiteľní v Hornom Uhorsku, no dedením a predajom dostali sa účastiny, a tým aj ústav sám do maďarónskych rúk“.

Štúrove slová a skutky

Napokon nie sme prví, ktorí radíme Štúra na prvé miesto v slovenskom peňažníctve. „A predseda Štúr bol veľký dejateľ slovenského národa i na poli hospodárskom,“ čítame v Sporiteľničných besiedkach č. 7 – 8 z roku 1935. S podobným hodnotením predstúpil v auguste 1965 pred čitateľov Kultúrneho života aj Hvezdoň Kočtúch, ktorý označil Štúra za našu prvú „ekonomickú“ osobnosť. Tvrdil, že bez akéhokoľvek zveličovania ho treba zaradiť k prvým vzdelaným a široko orientovaným Slovákom v ekonomickej literatúre i v hospodárskej praxi. Isté je, že Štúr poznal vtedajšiu základnú ekonomickú literatúru západoeurópskej i stredoeurópskej, predovšetkým nemeckej proveniencie. Áno, Ľudovít Štúr podľa toho, čo sám napísal a o čo sa usiloval, bol naším prvým národohospodárom. Možno to právom povedať. Pred ním nebol nikto (ak obídeme už spomenutého Gregora Berzeviciho, a niektorých ďalších, ktorí však málokoho zo súčasníkov zaujali, získali, ovplyvnili) a po ňom všetci.

Ľudovít Štúr dokázal meniť slová v skutky. Revolučné meruô sme roky 19. storočia, v ktorých vyvrcholili Štúrove zápasy, našli našich predkov s pluhmi (boli sme „zem orbou sa zapodievajúca“), ale bez peňazí. A práve

Štúr a jeho spolupracovníci vtedy po prvý raz vytýčili ciele vedúce k slovenskej politickej nezávislosti, bez ktorej nemohlo byť hospodárskej prosperity – aj keď priamo o slovenských peniazoch vtedy ešte reč nebola, zodvihli za svoje ideály zbraň a dokonca preliali krv (napríklad Vilko Šulek, Karol Holuby či Ďurko Langsfeld).

Jeho najväčšou a neprekonateľnou zásluhou však je, že dokázal dať Slovákom zmysel a cieľ ich národného života. A to v čase, keď slovenský národ de iure neexistoval, nemal v rámci Uhorska osobitné štátoprávne postavenie ako napríklad Chorváti, keď tento ľud málo chápal svojich kriesiteľov, svojich politikov, ktorí ho akosi nechceli nechať na pokoji, vyrušovali ho zo sna ako spiacu Šípkovú Ruženku.

Vladimír Mináč vo svojich Zobraných sporoch J. M. Hurbana napísal: „(Štúr) v tomto boji prichádza s myšlienkou, ktorá je na tie časy, nebojme sa to povedať, geniálna. Treba zmeniť majetkové pomery, potom sa zmenia aj pomery politické. Tu predbehol nielen snem a Kossutha, ale aj ospalé Uhorsko o dobré polstoročie.“ Napokon sa toto všetko (zmena majetkových pomerov a následne pomerov politických) v rokoch 1848 – 1849 nestihlo, chýbali peniaze (a aj banky), aby sme boli vo svojom prvom politickom a vojenskom vystúpení úspešní. Štúr však ako prvý spomedzi našich osobností prišiel na to, že bez materiálnej základne nemožno zachovať národ, a toto zistenie bolo osudové. Štúr, jeho prívrženci a generácie po nich už vedeli, že bez peňazí a štátu (ktorý peniaze vydáva) nemôžu byť úspešní. Pokúšali sa teda stále znova riešiť postavenie Slovákov a Slovenska vo všetkých sférach hospodárskeho, politického a spoločenského života. A tak vlastne akosi úplne samozrejme sa ocitol Štúr pri kolíske slovenského peňažníctva a usiloval sa urobiť z neho zbraň proti politickému, hospodárskemu i národnostnému útlaku.

Napokon slovenským bankám a drobným peňažným ústavom sa darilo nahrádzať aj pôsobenie poslancov a udržiavať pri živote národné hnutie po likvidácii našich kultúrnych ústavov. Po tom, čo roku 1875 zavreli slovenské gymnáziá a Maticu slovenskú, naozaj slovenskými ostali len banky: Turčiansko-sväto-martinská sporiteľňa v Martine, Ružomerský úverkový účastinársky spolok (neskoršia Slovenská banka), Hornouhorská banka Tatry a ďalšie.

Štúrovou zásluhou je, že v našich peňažných ústavoch našli odvahu pôsobiť slovenskí vzdelanci, politici, spisovatelia neraz ako dobrovoľní pomocníci, čím dávali „nášmu“ peňažníctvu novú kvalitu. Pomáhali na svet peňažníctvu „nášho typu“, keď považovali bankovú prácu za doplnok vlastnej inej aktivity, a bankovníci naopak bankovou činnosťou a výnosmi z nej napomáhali národné a kultúrne snahy. V slovenskom peňažníctve pracovalo veľa redaktorov bankovníkov a viaceré redakcie mali sídlo priamo v priestoroch bánk. Bez zainteresovanosti bánk by napríklad nevychádzali dva humoristické časopisy: *Černokňažník* (redigoval ho Viliam Pauliny

Tóth) a *Rarášek* (redigoval ho Andrej Černiansky), ktoré sídlili v martinskej Tatra banke. Novinármi boli Valér Kubány, ktorý vydával *Veselé noviny*, ale od roku 1909 aj jediný odborný peňažný a hospodársky mesačník *Slovenský peňažník*, Viliam Pauliny a celý rad ďalších. Nebyť bánk, nebolo by slovenskej tlače ani slovenskej literatúry, nebolo by prostriedkov na vydávanie slovenskej literatúry.

Bankovník Ján Cablk v knihe *Služba národu* charakterizoval činnosť slovenských peňažných ústavov takto: „Kultúrne pohyby vychodili neraz zo slovenských peňažných ústavov. Zriaďovali divadlá a národopisné výskumy v prírode. V nich sa predplácali a sprostredkovali dodávky slovenských časopisov, ak tak odmietla urobiť maďarská pošta. Nejedna verejná knižnica sa uskutočnila alebo aspoň začala pomocou slovenského peňažného ústavu. V banke sa vydržovali politické, národné aj spoločenské, ba aj rodinné porady. Bola to stála konzulárna služba. Tu sa spracúvali apeľáty a žaloby aj proti nesprávnemu popisu voličov, aby sa odčinila krivda, hoci táto námaha – podľa vtedajšieho systému – bola márna.“ Naše banky nahrádzali všetky ostatné ustanovizne, ktoré národu chýbali: nebyť našich bánk, prežili by sme ako národ?

Spisovateľ Elo Šándor, povoláním bankový úradník, vedúci oddelenia novomestskej Ľudovej banky, neskôr riaditeľ filiálky Hypotečnej banky v Bratislave, napísal v roku 1922: „Slovenské peňažné ústavy a ich úradníctvo boli veľavýznamnými národnými činiteľmi počas starého uhorského režimu. Nemali sme vtedy podobnej, inej neodvislej hospodárskej inštitúcie v našom národe. Naše banky boli vtedy jedinými závažnejšími národnými faktormi, ony zakupovali celé náklady slovenských časopisov, poučných kníh a rozdávali ich medzi neuvedomelý ľud, ich úradníci boli v každom ohľade osvedčenými propagátormi národnej myšlienky a všeslovianskej vzájomnosti. Úradníctvo toto má pritom nemalú zásluhu i o hromadenie národného kapitálu, ktorým sa čelilo v prvom rade veľkej vtedajšej úžere a pomáhalo národ náš hospodársky sa osamostatňovať.“

Štúrom „splodení“ peňažníci bankovníci boli práve preto „naši“, že peniaze nepovažovali za cieľ, ale len za najdôležitejší prostriedok pre blaho pospolitosti, ľudu, chudoby, národa. Nebyť takýchto peňažných ústavov, náš národ by sa iste udusil v chudobe hmotnej i duchovnej. Dnes až možno neuveriteľná pravda: naši bankovníci pracovali pre dobro takých mamiiek Pôstkových, akú vykreslil Jozef Gregor Tajovský, riaditeľ pobočky Tatra banky v Prešove.

Vtedajším našim peňažníkom do podvedomia zrejme prenikli slová Ľudovíta Štúra z 59. čísla Slovenských národných novín z roku 1845: „Neopúšťajme ešte naposledok vec pospolitú, všeobecnú, pre malicherné naše osoblivosti (...) Čo sa nám aj za vec našu poublízuje, čo sa nám aj krivdy od samých našich porobia, nenechávajme zato vec dobrú, vec všeobecnú, ale držíme sa jej pevne, nezlomne. Vyššia je vec národa celého,

vyššia je vec celku nad jednotlivé osoby, a čo nám aj jednotlivci poubližujú, zato nám ešte neublíži vec sama.“ Slová stále aktuálne: „Čo sa nám aj za našu správnu vec poubližuje.“

Na počiatku teda bolo slovo a to slovo bolo Ľudovítovo. Ľudovít Štúr nepatrí len našej minulosti, ale svojím ideovým svetom je bytostne súčasný, prítomný aj v našich snahách o zaradenie medzi vyspelé európske národy.

Ľudovít Štúr a osveta (Úvaha)

Doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc.

Štúr, štúrovci a štúrovstvo

razantne vstúpilo do slovenských i slovanských dejín v druhej polovici 30. rokov 19. storočia v čase vrcholnej fázy nášho národného obrodzenia, na ktorom podstatnou mierou participovalo, ba v predrevolučnom období a v rokoch povstaleckých, meruďsmom a merudeviatom, nadobudlo popri celonárodnom, uhorskom aj stredoeurópske až európske rozmery. Hlavnou úlohou štúrovcov bolo sformovať zo Slovákov životaschopný spoločenský celok, ktorý by mal čo najviac atribútov samostatného národa a mohol sa brániť aj rozvíjať. Z týchto pozícií štúrovské pokolenie pokračovalo a tvorivo nadviazalo na progresívne slovenské snaženia, najmä na bernolákovské hnutie, aby na prelome starého a nového veku v ére európskeho revolučného protifeudálneho vlnobitia nepremeškalo historickú príležitosť včleniť Slovákov ako moderné a nezávislé spoločenstvo do rodiny národov rodiacej sa novej Európy. Na prvý pohľad, zvlášť pre súčasníkov, môže sa zdať poslanie Štúra a štúrovcov v našom dejinnom kontexte prostým a jednoduchým. V skutočnosti však išlo o mimoriadne zložitý národnoemancipačný, demokratizačný, sociálny, vzdelávací, osvetový a zjednocovací proces, v istom zmysle slova možno konštatovať, že to bol doslova zápas o život národa, samotnú podstatu jeho existencie, a to bez dramatizujúceho pátosu, v ktorom slovenskú zástavu zodvihla a najvyššie držala osobnosť Ľudovíta Štúra a jeho stúpcov, celej plejády vynikajúcich štúrovských a postupne sa pridávajúcich aj mladobernolákovských dejateľov, pričom počet štúrovcov odhadujeme na dve stovky. I keď

profesijný a mysliteľský fenomén Štúr

na dejinnej scéne neúčinkoval zvlášť dlho, veď čo je to z hľadiska človeka fyzicky sa dožiť iba štyridsiatic rokov, zaiste sotva len priemerného stredného veku, vytvoril dielo rozsiahle a rozmanité, rozprestierajúce sa ponad všetko, čo sa dovtedy, ale aj po ňom v slovenských historických reláciách zjavilo. Nemáme na mysli len Štúrove literárne práce, vedecké spisy, publicistické a novinárske aktivity i politické proklamácie, ale aj jeho výchovno-vzdelávacie pôsobenie, konkrétnu politickú prax, kultúrnu a lu-

dovýchovnú činnosť. Táto mnohodomá angažovanosť Štúra po kvalitatívnej i kvantitatívnej stránke pasovala za vedúceho predstaviteľa záverečnej fázy slovenského národného obrodzenia a zjednotenia, jeho hlavného reprezentanta a organizátora, ideológa i tribúna, ktorý pomáhal vyviesť Slovákov z feudálnych kráľov a temnôt, ukázať im veľmi jasne cestu rečových i politických až štátoprávnou, presahujúcu k dnešku, k samostatnej slovenskej demokratickej štátnosti. Mnohodomý fenomenálny Štúr totiž ako politik, politológ, publicista, redaktor, novinár, vydavateľ, básnik, spisovateľ, filozof, folklorista, estetik, literárny vedec, historik, kultúrny a osvetový pracovník, národohospodár, pedagóg, jazykovedec a kodifikátor spisovnej slovenčiny je hlavným mostom, ktorý spája slovenskú minulosť s prítomnosťou a prítomnosť s budúcnosťou.

Skôr ako sa pokúsime detailnejšie charakterizovať a opísať Štúrovo dielo v oblasti osvety, je potrebné venovať aspoň niekoľko zmienok na margo všeobecnej typológie jeho osobnostného i myšlienkového profilu v rámci „vnútornej biografie“. Osobnosť totiž popri charaktere a temperamente reprezentujú aj črty, ktoré rozdeľujeme na všeobecné a individuálne, nazývané tiež osobnostné dispozície. Tie sú jedinečné pre daného jednotlivca, pričom väčšinu ľudí môžeme opísať piatimi až desiatimi vysoko a presne charakteristickými dispozíciami (základné, resp. centrálné postoje určujúce typ ľudskej individuality). Z tohto aspektu bol Štúr typ človeka šestorakého, teda konkrétne: koncepcného, programového, systémového, komunikatívneho, integračného a koncentračného. Lakonicky možno poznamenať, že Štúrova koncepcia postupne spočívala na jedinej možnej historicky oprávnenej a správnej téze o svojbytnosti slovenského národa, ktorú dokázal pragmaticky aplikovať do súvekých reálnych politických programov a pomerov. Jednou z najvýraznejších Štúrových charakteristických čŕt zdá sa systémovosť, aj keď ju prevzal z učenia francúzskych osvietenecov a najmä nemeckých klasických filozofov, no ich myšlienky o filozofickom zmysle dejín všehomíra, ľudstva i jednotlivých národov a znalosti nimi vytýčených vývojových spoločenských zákonitostí majstrovsky etabloval v praktickom organizovaní všetkých stránok slovenského národno-kultúrneho života, vedy a osvety. V tomto smere systematická jazyková práca prekrývala všetky Štúrove úsilia ako základný determinant, majúci paralelne aj integračnú funkciu, avšak išlo mu tiež o konfesiónálne rešpektovanie evanjelikov s katolíckym táborom a vzájomnú spoluprácu či akýsi model národnej jednoty vôbec. Koncentrácia pre Štúra znamenala predovšetkým sústrediť všetko pozitívne v interakcii k slovenskému národu a využívať tieto pozitíva v procese progresívneho napredovania s cieľom skvalitniť život a povedomie vidieckych roľníckych ľudových vrstiev ako základne národného kolektívu, a to najmä cez prizmu jeho prirodzených žriediel, teda ľudového duchovného potenciálu, i keď v niektorých činnostiach štúrovské aktivity determinovali i limitovali dobové romantické obme-

dzenia. Tieto načrtnuté Štúrove postoje a prístupy je však nutné nechápať izolovane, pretože ony sa vzájomne interaktívne podmieňovali, dialekticky ovplyvňovali, prelínali a napokon tvorili syntézu, teda regulovane stretávali a neraz kvôli vyššej intenzite i spoločne pôsobili. Analogicky sa to vzťahuje i na Štúrovo dielo, veď napríklad tým, že sa stal kodifikátorom spisovnej slovenčiny, umožnil kultúrne, literárne aj politické perspektívy rozvoja slovenského národa.

Štúr a štúrovci vstúpili výraznejšie do reálnej politiky po roku 1840, aby sa vzápätí stali hegemonom a vedúcou silou v presadzovaní pozitívnych slovenských úsílí. Hneď na úvod je nutné zdôrazniť, že politická činnosť štúrovcov nespočívala len báze samotnej čistej politiky, ale zahrnovala široký komplex cirkevných, kultúrnych, školských, osvetových a jazykových otázok, ako aj obrany ich slovenskosti pred stále silnejúcou maďarizačnou mašinériou a jej produktom vo forme neľútostnej národnostnej perzekúcie, orientovanej najmä na vedúce slovenské osobnosti, vrátane ich kriminalizovania a neskôr neraz vo vypätých situáciách aj absolútnych trestov, vykonaných na štúrovcoch.

Jednou zo základných čŕt Štúrovho programu, na ktorom od počiatku najužšie spolupracoval s bernolákovcami, bola snaha transformovať ľudové masy na angažovaného spolutvorcu a obrancu slovenských národných hodnôt. S týmto cieľom Štúr cieľavedome vytvoril

projekt národnej ľudovýchovnej činnosti,

aby sa prostredníctvom tzv. drobnej práce bojovalo všetkými prostriedkami proti analfabetizmu, nevzdelanosti a hlavne „pálenkovému moru“, pričom predovšetkým všadeprítomný alkoholizmus pospolitého ľudu chápal ako problém sociálny a etický. Už v študentských štúrovských spoločnostiach, ústavoch a jednotách pri evanjelických lýceách a školách boli ich imanentnou súčasťou aj knižnice a neodmysliteľné spolky striezlivosti, širšie koncipovaný osvetový plán s cieľom skvalitniť vzdelanostnú úroveň ľudu realizovali potom štúrovci s úspechom na celom Slovensku. V rámci neho zriaďovali v mestách svojich štúdií a neskôr zvlášť vo svojich vidieckych, ale aj mestských pôsobiskách, zvlášť evanjelickí kňazi (samozrejme, paralelne aj katolícki duchovní) vo svojich farnostiach nedeľné školy, knižnice, čítarne a čitateľsko-debatné krúžky, s humánnym poslaním zakladali spolky miernosti, ba dokonca aj spolky na ochranu zvierat, vydávali ľudovýchovnú literatúru, v čom mala napomáhať aj edičná činnosť pripravovaného spolku Tatráin. V súvislosti s bojom proti alkoholizmu jedným z priekopníckych počínov boli aktivity katolíckeho farára Jána Andraščíka a ich ohlasu na vrcholných predstaviteľov štúrovcov, predovšetkým Hodžu a Hurbana. V ekonomickej či národohospodárskej sfére sa mal iniciovať vznik hospodárskych družstiev, osobitne potravných spolkov a obecných sýpok,

v oblasti peňažníctva domové pokladnice, svojpomocné poisťovne, sporiťeľne a úverové združenia. Štúr, štúrovci a ich spolupracovníci z katolíckeho tábora zamerali osvetovú činnosť na národné a občianske prebudenie, spoločenskú aktivizáciu, duchovné a hmotné povznesenie roľníctva, ktoré v štruktúre slovenskej spoločnosti dominovalo, ale tie isté metódy a formy uplatňovali aj pri získavaní remeselníkov, mešťanstva i inteligencie, predovšetkým ju sa pokúšali národne orientovať a sformovať z nej svojho spojenca, pretože s odnárodnenou vysokou šľachtou a prevažnou väčšinou pomad'arčeného zemianstva slovenského pôvodu už nemohli nadobro počítať, až na niekoľko málo výnimiek v Turci, Liptove a v Malohonte.

K najdôležitejším kultúrno-politickým počinom Ľudovíta Štúra a štúrovcov patrilo

založenie jednoty milovníkov národa a života slovenského, celonárodnej kultúrnej ustanovizne – spolku Tatrárn, ktorý v rokoch 1844 – 1848 vyvíjal vedecké, najmä filologické, ďalej folkloristicko-zberateľské, osvetové, školské a vydavateľské aktivity.

Už v lete 1843 Štúr na porade s Hodžom a Hurbanom na jeho fare v Hlbokom predstrel návrh na zriadenie spoločnosti nazvanej Jednota milovníkov národa a života slovenského, pričom ako iniciátor myšlienky tohto projektu načrtol jeho budúce hlavné ciele a úlohy. Tieto potom zverejnil ako hlavný rečník na prvej ustanovujúcej sednici Tatrárn 26. – 28. augusta 1848 v Liptovskom Mikuláši, kde ho len z taktických dôvodov nezvolili za jeho predsedu, ale stal sa členom výboru, tatrárnym správcom a zberateľom v Bratislave, ale aj stálym členom (stálcom) s ročným príspevkom päť zlatých. Vypracoval prvé stanov Tatrárn, ktoré zameral na jazykovú (očakávalo sa, že na tatrárnkej pôde predostrie, prediskutuje sa a na tomto základe následne spracuje novú slovenskú gramatiku), vydavateľskú a osvetovú činnosť. V tejto súvislosti sa úradným jazykom spolku stala nová štúrovska slovenčina a tatrárnke hnutie malo napomôcť proces jej ustálenia i rozšírenia, najmä prostredníctvom vedeckých a edičných aktivít; v ľudovýchovej oblasti sa Tatrárn zameriaval na organizovanie a podporu spolkov mierností, venoval sa aj pedagogickým otázkam a zkladaniu nedeľných škôl. Štúr sa tiež podieľal na vypracovaní agitačného dokumentu Pozvania k Tatrárn, ale treba poznamenať aj to, že súčasne z praktických dôvodov presadzoval, aby sa z neho stala súkromná a neveřejná spoločnosť, čo však bolo odmietnuté, preto sa potom usiloval o jeho úradné povolenie.

V tomto štúrovskom projekte sa naplno prejavila najmä Štúrova systémová a integračná národná práca, pretože tatrárnke hnutie so širšou organizovanou členskou základňou, najmä prostredníctvom tzv. stálcov,

a svojím ekumenickým charakterom postupne napomáhalo proces konfesionálneho zblíženia evanjelického a katolíckeho tábora. Štúrovský Tatrin naša historiografia právom považuje za staršieho brata a predchodcu Matice slovenskej, založenej v memorandovom období v roku 1863 v rámci cyrilo-metodských miléniových osláv najbližšími Štúrovými spolupracovníkmi, žiakmi a nasledovníkmi (Hurban, Samo Chalupka, Ján Francisci, Štefan Marko Daxner, Andrej Sládkovič, Ján Kalinčiak, Peter Kellner Záboj Hostinský, Viliam Pauliny-Tóth a mnohí iní).

V období prvej polovice 40. rokov 19. storočia kulminoval Štúrov neľahký zápas – v ťažkých podmienkach meternichovského absolutistického feudálneho režimu a jeho spiatočnickej, zaostalej, komplikovanej, byrokratickej administratívy panovníckeho dvora, štátnych konferencií, dvorských kancelárií, miestodržiteľských rád, študijných komisií a cenzorských zborov – o koncesiu na privilégium vydávať politické periodikum, ktorý napokon víťazne vybojoval a

od 1. augusta 1845 v pozícii hlavného redaktora vydával a redigoval Slovenskje národňje novini

ako tlačový orgán a tribúnu národného hnutia. S tým súvisela aj jeho ďalšia redaktorská, novinárska a publicistická činnosť, v ktorej popri náročnej redakčnej práci (spoločne s Petrom Kellnerom Zábojom Hostinským, Bohušom Nosákom-Nezabudovom, Móricom Samuelom Jureckým a inými štúrovskými pomocníkmi pri redakcii) vyzýval k zásadnej premene feudálnej spoločnosti a demokratizácii verejného života. Propagoval i hospodárske, sociálne a kultúrne reformy, týkajúce sa predovšetkým zlepšenia postavenia širokých roľníckych vrstiev vidieckeho ľudu, ale aj industrializáciu, rozvoj obchodu, školstva a kultúry.

Programové zameranie novín

spočívalo na téze, že Štúr si prostredníctvom svojho periodika stanovil za cieľ zjednotiť slovenskú mestskú a predovšetkým pilierovú dedinskú inteligenciu, diferencovanú generačne, ideologicky, konfesionálne, teritoriálne a v neposlednom rade jazykovo. Národnozjednocovací proces sa pozitívne odrazil i v tom, že s novinami začali hneď od prvých čísel roka 1845 aktívne spolupracovať najmladší príslušníci bernolákovského hnutia, ako boli Eugen Gerometta, Ján Miloslav Gerometta, Martin Hattala, Michal Chrástek, Július Plošic, Jozef Ščasný, Ján Tombor, Jozef Karol Viktorin a iní, pričom vo viacerých prípadoch išlo o mimoriadne vzdelaných absolventov a klerikov prestížneho viedenského Pázmanea. Ďalšou úlohou bolo nastoliť v novinách diskusiu o kardinálnej otázke – ako zlepšiť postavenie ubiedeného slovenského ľudu, a to rovnako po stránke materiálnej i duchovnej. V tomto duchu dominoval i jazyk novín, to jest štúrovská spi-

sovná slovenčina, súčasne noviny mali napomáhať proces jej rozširovania a etablovania v slovenskej verejnosti. Ľudovosť periodika popri politických a hospodárskych veciach diktovala i jeho osvetové zameranie, zvlášť vyhlásilo boj proti odvekej metle ľudstva alkoholizmu, pričom v oblasti ľudovýchovy panovala najväčšia programová zhoda medzi evanjelickými štúrovcami a katolíckymi bernolákovcami.

Štúr ako redaktor a novinár

sa od mladosti so zanietením venoval novinárskej a publicistickej tvorbe v slovenských, nemeckých, českých a ďalších slovanských, najmä chorvátskych periodikách. Od augusta 1845 sa v súvislosti s vydávaním vlastných novín táto Štúrova činnosť ešte zintenzívnila. Paralelne s redakčnou prácou sa zamerával najmä na písanie úvodníkov, historických a národohospodárskych úvah, zvlášť však závažných politických statí, v ktorých požadoval reformovanie súvekej feudálnej spoločnosti, hospodárske, sociálne a kultúrne povznesenie ľudových vrstiev, predovšetkým chudobných slovenských roľníckych mäs. Propagoval proces industrializácie, rozvoj priemyslu a obchodu, súčasne vystupoval proti rozličným feudálnym zákonným obmedzeniam, ktorý tento proces spriemyselnovania limitovali. Presadzoval školské a osvetové reformy, zdôrazňoval význam drobnej ľudovýchovnej práce, zakladanie nedeľných škôl, knižníc a spolkov striedmosti. Z osvetového zreteľa Štúr v novinách doslova rozpútal kampaň proti pijanstvu, pričom spoločne s redaktormi poukazoval na negatívne dôsledky pitia prostredníctvom spravodajského servisu, keď zverejňoval konkrétne, neraz až naturalisticky otrasné obrázky a tragické následky zapríčinené korheľstvom, no publikoval aj mobilizujúce príklady o mnohorakom význame boja proti alkoholizmu.

Princíp ľudovosti a demokratizmu novín,

spočíval v tom, že ich Štúr adresoval nielen slovenskej inteligencii, no prial si, aby toto periodikum oslovilo i širšie ľudové vrstvy vrátane ťažiskového roľníctva. S týmto cieľom v novinách zaviedol novú štúrovskú spisovnú slovenčinu založenú na územne najrozšírenejších stredoslovenských nárečiach, a nie jazyk vzdelancov češtinu ani západoslovenskú bernolákovčinu. Ľudovýchovný program novín spočíval na propagovaní a informovaní o vzdelaní cez inštitúty nedeľných škôl, obecných knižníc, čitateľských spolkov a spolkov miernosti. V rámci nedeľných škôl kňazi a učitelia predčítali negramotným sedliakom Štúrove noviny a upozorňovali ich na najzávažnejšie články. Tak chceli bojovať proti zaostalosti, nevedomosti a analfabetizmu, s čím sa spájal aj zápas za národné slovenské školstvo a vzdelávanie v slovenčine. Štúrove noviny vychovávali rozhladeného čitateľa, preto ho s osvetovým zameraním primerane za-

sväcovali a sprostredkovali mu základné poznatky o vnútro politickej i zahraničnopolitickej situácii, názorne vysvetľovali príklady z histórie, oblasti národného hospodárstva, ekonomiky a práva. Ďalšie kladné body noviny získavali vďaka svojmu protifeudálnemu zameraniu, pričom sa orientovali na riešenie kardinálnej otázky zrušenia poddanstva, čo úzko súviselo s dominantným roľníckym elementom, ale tiež s kopaničiarskym, lazničným a želiarskym, resp. domkárskeým obyvateľstvom, čiastočne s remeselníckym stavom na Slovensku. Pre chudobný slovenský národ boli okrem sociálnych reforiem lákavé aj demokratické princípy o slobode, rovnosti a bratstve, v intenciách ktorých Štúr a štúrovci ako dôslední vyznávači hesiel Veľkej francúzskej revolúcie viedli ducha svojej publikačnej tribúny. Sloboda sa mala stať súčasťou každodenného života, od práva na zhromažďovanie až po zrušenie cenzúry tlače, od bratstva a rovnoprávnosti uplatňovanej v rámci spoločenských tried až po rovnoprávne postavenie všetkých národov.

Dňa 9. augusta 1847 sa v Čachticiach konalo zasadnutie výboru Tatrána, na ktorom sa okrem prednostu Hodžu a členov výboru Hurbana, Štúra, Štefana Závodníka, katolíckeho kňaza, a Ctiboha Zocha zúčastnili tiež prizvaní hostia, aj hostiteľ Jozef Urbanovský, ďalší katolícky kňaz, a Ján Francisci, poverený vedením výborovej zápisnice. Na výbore bol predložený veľkolepý projekt vybudovania siete tatránskych kníhkupectiev na Slovensku, ďalej výborníci rozhodovali o pláne vydávania kníh nákladom Tatrána, o podpore detského časopisu Zornička, Hodža referoval o prácach na svojej metodike v rámci prípravy a vydania detskej encyklopédie. V tejto súvislosti tatránski výborníci vymenovali nitriansky a liptovský výbor na posudzovanie tatránskych spisov. Ďalej sa preberala otázka, ako by spolok Tatrána mohol zastrešiť vydávanie osvetového časopisu Priateľ ľudu. Výbor poveril Francisciho, aby pokračoval v zbieraní, zapisovaní a vydávaní slovenských literárnych starožitností, teda prstonárodných povestí, resp. rozprávok.

Historická štvrtá tatránska sednica 9. a 10. augusta 1847 v Čachticiach

znamenal prelom, vyvrcholenie a záver slovenského národného obrodovania, zjednotenia a načrtnutia ľudovýchovných aktivít v predvečer Slovenského povstania (piata tatránska sednica, naplánovaná na rok 1848 v Žiline, sa už neuskutočnila). Ľudovít Štúr na rokovaní predstavil dlhšie pripravovaný projekt organizácie slovenskej kníhkupeckej siete, s Hurbanom spoločne referovali o ceste do Viedne a v tejto súvislosti podal správu o ďalšom prepracovaní stanov. S nimi mal ísť v sprievode Jána Galbavého, katolíckeho kňaza, po tretíkrát do Viedne, aby ich predložili panovníckemu dvoru a vláde, na čo im vyčlenili 53 zlatých, ale táto cesta sa nesta-

čila realizovať. Účasť katolíckych bernolákovcov, Závodníka a Galbavého, už nebola symbolická, lebo v roku 1847

sa v Tatríne angažovalo okolo 20 významných katolíckych intelektuálov,

čo predstavovalo asi štvrtinu z celkového počtu spolkového členstva. Z konfesionálneho hľadiska sa napríklad na historickej tatrínskej sednici čachtickej v auguste 1847 zúčastnilo 32 evanjelikov a 18 katolíkov. Z uvedeného počtu vyplýva, že v Čachticiach mali prevahu zástupcovia slovenských evanjelikov. Z nich bolo 15 duchovných a 17 príslušníkov svetскеj inteligencie, teda právnikov, úradníkov, učiteľov a študentov. V súčte evanjelických duchovných sa do Čachtíc dostavilo deväť farárov (medzi nimi Hodža, Hurban, Ladislav Pauliny, Karol Štúr, Zoch), traja kapláni a traja bohoslovci. V tábore bernolákovcov popri 15 duchovných osobách do Čachtíc prišli iba traja príslušníci katolíckej inteligencie aj s trnavským mešťanom Martinom Branislavom Tamaškovičom, prezývaným Svätopluk. Z 15 katolíckych duchovných farársky úrad zastávali šiesti (Andrej Caban, Galbavý, Juraj Holček, Štefan Michálek, Jozef Urbanovský a Závodník), ďalší šiesti pôsobili ako kapláni (vrátane čachtického kaplána Štefana Mráza), ostatní traja mali štatút klerikov, z toho dvaja boli viedenský pázmaništi Martin Hattala a Michal Chrástek. Čo sa týkalo katolíkov, išlo prevažne o príslušníkov najmladšej, tretej bernolákovskej generácie.

Tých treba osobitne spomenúť, lebo napríklad katolícky farár z Komjatíc Andrej Caban sa už v roku 1844 prihlásil za stáleho člena spolku Tatrín s ročným príspevkom päť zlatých. V roku 1847 sa zúčastnil na jeho štvrtej sednici v Čachticiach, kde aktívne pracoval v jazykovom výbore a pravoписnej komisii, ktorá posudzovala Štúrove a Hodžove jazykovedné diela, ako aj v školskom výbore pre otázky okolo vydávania slovenských učebníc. Cabana spoločne s Jurajom Holčekom vymenovali za člena tatrínskeho vyslanectva do Budína, aby tu lobovali za úradné povolenie spolku v Uhorskej miestodržiteľskej rade. Spomínaný Juraj Holček, katolícky farár vo Veselom pri Piešťanoch, inak rodisku Štefana Moyzesa, sa 9. a 10. augusta 1847 zúčastnil na štvrtej sednici Tatrína v Čachticiach, kde pracoval v školskom výbore a tzv. nitrianskej komisii na posúdenie Hodžovej metódičky na tvorbu žiackej encyklopédie. Eugen Gerometta, katolícky kaplán v Bytči, sa už v roku 1844 zúčastnil na ustanovujúcej schôdzke Tatrína v Liptovskom Mikuláši a stal sa jeho stálym členom s ročným príspevkom päť zlatých, súčasne ho vymenovali za tatrínskeho zberateľa v hornom okolí Trenčianskej stolicy. V roku 1845 bol Gerometta prítomný aj na druhej sednici Tatrína v Liptovskom Mikuláši, kde pracoval v jazykovom výbore, ktorý posudzoval návrh Štúrovej gramatiky. V roku 1847 počas tatrínskej sednice v Čachticiach sa Gerometta opätovne angažoval v ja-

zykovom výbore, lebo ako jeden z mála katolíckych mladobernolákovcov namiesto bernolákovčiny od začiatku uprednostňoval štúrovskú spisovnú slovenčinu a v tomto duchu pôsobil na predstaviteľov národne orientovanej katolíckej inteligencie. Jeden z jej radov Jozef Urbanovský, katolícky farár v Čachticiach, sa už v roku 1844 stal stálym členom Tatrína s ročným príspevkom päť zlatých. V roku 1845 Urbanovský spoločne s inými katolíckymi duchovnými z Považia zasa zaslal ústrednému tatrínskemu výboru petíciu, v ktorej žiadali, aby sa bernolákovčina stala úradným jazykom spolku i celonárodným spisovným jazykom, o čom sa intenzívne rokovalo na druhej sednici Tatrína v auguste 1845 v Liptovskom Mikuláši. Keď bolo v roku 1847 ohrozené rokovanie štvrtej tatrínskej sednice, ktorá sa mala uskutočniť v Novom Meste nad Váhom, stal sa Urbanovský 9. a 10. augusta jej skvelým náhradným organizátorom a hosťiteľom na svojej rozľahlej fare v Čachticiach, na ktorej sa aj vďaka jeho pozvaniu zúčastnilo až 15 katolíckych duchovných a bohoslovcov. Za pohostinné prijatie a vytvorenie priaznivej pracovnej atmosféry pre asi 60 účastníkov Urbanovskému prednosta Tatrína Hodža v záverečnej reči verejne vyslovil poďakovanie, čo sa vo forme uznesenia uviedlo i v oficiálnej zápisnici. Dôležitým faktom bolo, že popri zjednocovaní na báze štúrovskej slovenčiny sa absolútna zhoda premietla do osvetového programu zameraného predovšetkým na boj proti alkoholizmu.

Z tohto ušľachtilého dôvodu sa ďalšia väčšia skupinka účastníkov tatrínskej sednice v Čachticiach, mladobernolákovcov i štúrovcov, 15. augusta 1847 odobrala do neďalekého Veselého na katolícku faru Juraja Holčeka, kde založili

prvý ústredný spolok zakladateľov spolkov miernosti v Uhorsku,

vedený tatrínskymi činovníkmi (Závodník – predseda; Holček – podpredseda; Caban, Július Plošič, Ctiboh Zoch, jediný evanjelik – členovia výboru).

Na záver možno konštatovať, že Ľudovít Štúr venoval mimoriadnu pozornosť národnej osvete, a to predovšetkým prostredníctvom inštitucionálneho systémového prístupu, ktorý sa najvýraznejšie prejavil v činnosti slovenských študentských spoločností, spolku Tatrín a v Slovenských národných novinách.

Sloboda vo filozoficko-estetickú koncepciu Ľudovíta Štúra a v poézii štúrovských básnikov

PhDr. Ľubor Hallon, CSc.

Sloboda vo filozoficko-estetickú koncepciu Ľudovíta Štúra

Literárny romantizmus – a vôbec celá veľkolepá koncepcia romantizmu ako filozoficko-estetického projektu v dejinách umenia, kultúry a spoločenského rozvoja krajín Európy – sa na území Slovenska v rámci vtedajšej habsburskej ríše prejavil špecifickým a veľmi výrazným spôsobom. Treba si uvedomiť veľký vplyv, ale aj prirodzenú, voľnú až súčinnú nadväznosť na tradície národnej literatúry klasicizmu.

Romantizmus sa ako umelecký smer začal v našej literatúre výraznejšie prejavovať po nástupe Ľudovíta Štúra do funkcie zástupcu vedúceho predstaviteľa Ústavu reči a literatúry česko-slovanskej profesora Juraja Palkoviča (premenovaný na Ústav slovanský v roku 1837) na bratislavskom evanjelickom lýceu. Svoje prvé prednášky formuloval Štúr pod vplyvom národne orientovanej vízie slovenského klasicizmu, prezentovanej predovšetkým Jánom Kollárom a Jánom Hollým, pod závažným vplyvom myšlienok romantizmu, presadzovaných predovšetkým v dielach najvýznamnejších romantických spisovateľov najvyspelejších krajín Európy ako Lorda Byrona, Victora Huga, Giacoma Leopardiho, ale predovšetkým pod vplyvom slovanských predstaviteľov romantizmu, teda hlavne Sergeja Puškina, Adama Mickiewicza či českého Karla Hynka Máchu.

Kľúčové zásady a princípy slovenského romantizmu formuloval najmä vo dvoch svojich zásadných dielach, a to v ***Prednáškach slovanskej poézie*** a v ucelenom diele ***O národných piesňach a povestiach plemien slovanských***.

V týchto textoch vychádza z presvedčenia, že pre slovanský a špecificky slovenský romantizmus je prioritne príznačným žánrom poézia. Za najúčinnjší typ poézie považuje taký lyrický žáner, ktorý vychádza z ľudovej slovesnosti, teda hlavne z ľudovej piesne, ale aj z povesti či rozprávky. Predovšetkým v ľudovej piesni, ktorú vytvorili neznámi autori pochádzajúci z bežného ľudu, vidí aj najúčinnnejšiu zbraň v boji za presadenie národnej osobitosti, ale aj sociálnej spravodlivosti. V ľudovej piesni na jednej strane obdivoval čistotu ľúbostného citu, oslavu domoviny – slovenskej krajiny,

ale na druhej strane aj vnútorný potenciál vzdoru, boja proti nepravostiam, ktorý prinášali najmä zbojnícke piesne, piesne o Jánošíkovi, symbole odporu proti nevoľníckej porobe, ktorý v sebe spájal túžbu po sociálnej, teda osobnej i národnej slobode.

Ideály klasicizmu, ktoré hlásala Francúzska revolúcia v heslách bratstvo, rovnosť, sloboda, sa v nových romantických prúdoch nivelizovali podobne ako ideál koexistencie *pravdy, krásy a dobra*. Romantizmus rozbil túto harmóniu a do popredia sa dostal subjekt, a to v plnej miere presadzovania svojich vnútorných pocitov v obrazoch fantázie. Pritom však tento senzitívny lyrický hrdina sa v protirečeniach doby menil na svoj pravý opak, a to na vzbúrenca, hrdinu – titana, ktorý je síce odhodlaný bojovať za spravodlivosť, česť a slobodu, ale jeho boj je márný a romantický hrdina tak väčšinou položí život za svoje osobné i národné ideály. Je všeobecne známe, že práve ideály klasicizmu, vyostrené pátosom romantizmu, vyburcovali vnútornú silu odhodlania nadľudskej obety hrdinu, ktorý vzal na seba úlohu vodcu prebudených národov prekrytých ríšami európskych mocností, čo sa napokon prejavilo najmä v revolučnom roku 1848.

Táto skutočnosť spôsobila, že romantizmus sa výraznou mierou podieľal na národnooslobodzovacích výbojoch utláčaných národov, teda predovšetkým Talianov, Maďarov, Poliakov, Srbov, Chorvátov, Čechov a v značnej miere i Slovákov v neúspešnej revolúcii pamätného meruôsmeho roku. V tomto období bol do istej miery potlačený boj o osobnú slobodu v záujme boja za národnú slobodu. Konkrétne v umení a predovšetkým v poézii sa tak básnický subjekt, čiže lyrický hrdina, stáva tlmočníkom, nositeľom národných ideálov – vodcom boja za národnú slobodu.

Štúrovskí básnici pod vplyvom svojho učiteľa sa teda v poézii neusilovali uprednostňovať osobné ambície hrdinu, európsky symbol titana, ale stavali ho do svetla národného osloboditeľa, s čím najprirodzenejšie korešpondoval symbol Jánošíka, výraznej postavy ľudovej piesne – bojovníka za práva ľudu, jeho sociálnu i národnú slobodu. Túto myšlienku Štúr zdôrazňoval i vo svojich Prednáškach o slovanskej poézii a predstavovala v podstate jadro jeho svojráznej filozoficko-estetickkej koncepcie.

Klasicizmus vytvoril dostatočný priestor pre „národnú poéziu“ a veľmi priaznivé bolo aj začleňovanie ľudovej poézie do koncepcie národnej literatúry a kultúry. Práve Hollého opisovanie prírody, chápané ako subjektívno-objektívny senzualizmus, a Kollárova intímna citovosť či zobrazovanie istých mýtických úkazov otvárali nové obzory fantazijným víziám nastupujúcej literatúry slovenského romantizmu.

Pri formovaní novej generácie sa na bratislavskom evanjelickom lýceu v období druhej polovice 30. rokov začala paralelne popri klasicistickom charaktere literatúry v nadväznosti na ľudovú slovesnosť objavovať aj nová, intímna romantická poézia, využívajúca širokospektrálnu obraznosť a symboliku.

Štúr sa na pôde bratislavskej Spoločnosti inšpiroval kollárovskou ideou vlastenectva, ktorú však rozpracoval v zmysle nastupujúcej romantickej epochy. Túto ideu konkretizoval v novom vlasteneckom a demokratickom programe. Do jeho výkladu vlastenectva prenikali podnety európskeho romantizmu, pričom vlastenectvo užšie spájal s ľudovou slovesnosťou.

Štúr vyzdvihoval význam vlastenectva ako vysokej mravnej hodnoty človeka, ako nevyhnutnej súčasti ľudskej osobnosti. Pre básnika sa má stať životným programom a vôbec celkovým zmyslom jeho života a tvorby. A základom pre naplnenie tohto tvorivého životného programu je čerpanie z ľudovej kultúry, zo všetkých zložiek ľudových umeleckých tradícií. Cyril Kraus vo svojej knihe štúdií ***Impulzy a inšpirácia slovenského romantizmu konštatuje***: „Význam Štúrových podnetov sa v literatúre výraznejšie začína prejavovať vtedy, keď sa vlastenectvo stáva súčasťou spisovateľovej individuality, keď spisovateľ je s ľudovou slovesnosťou naozaj bytostne spriaznený a keď intelektuálne stojí na úrovni svojej doby“ (s. 87).

Už pred odchodom na štúdiá do Halle (1838) sa Štúr zaoberal otázkou konkretizácie vlasteneckého charakteru literatúry, ktorú chápal ako výraznú spoločenskú zaangažovanosť, pritom však, hoci kládol dôraz na kultúrno-spoločenské ciele básnickej tvorby, sa usiloval, aby nepotláčali estetickú zložku umeleckého diela. Vo svojej predstave ideálu „slovanskej poézie“ upriamoval pozornosť na vlastenecko-buditeľskú misiu poézie, ktorú však chápal z hľadiska syntetizujúceho estetického ideálu, teda podľa jeho interpretácie ako „jednotu ducha a predmetnosti“, čo bol jeho výklad Hegelovej dialektiky, známej jednoty hmoty a idey. Táto *jednota ducha a predmetnosti* či „objatie ducha a hmoty v slovách“, alebo ako štúrovci hovorili: „objatie ducha s predmetnosťou“, bola v podstate dominantným estetickým princípom v umeleckej tvorbe, teda predovšetkým v poézii, na ktorý Štúr ustavične upozorňoval vo svojich prednáškach po príchode z Halle (1841). Tento princíp predstavoval ideál syntézy, ktorú sa usiloval nájsť a napokon i presadiť v básnickej tvorbe. Cyril Kraus sa k tejto otázke vyjadril takto: „A keďže ani v poézii ‚symbolickej‘, ani v ‚klasickej‘ a ani v ‚romantickej‘ nenachádza syntézu, predpokladal, že túto syntézu uskutoční ‚slovanská poézia‘, ktorá bude ‚harmóniou sveta‘ a ‚dovršením dovtedajšieho vývinu‘“ (87).

Hoci Štúr vychádzal hlavne z Hegelovej estetiky, teda z jeho názorov na umenie, spoločnosť, literatúru a poéziu zvlášť, je paradoxné, že mal na jeho závery svoj vlastný názor, ba dokonca ich aj prehodnocoval, najmä čo sa týka poézie. Hegel bol totiž skeptický k vývinu romantickej poézie. Poukazoval na to, že básnik síce vo svojej tvorbe reagoval na problémy doby, manifestoval právo na slobodu osobnosti a jej sebavyjadrenie, ale toto jeho básnické vyznanie bolo priveľmi subjektívne. S týmto jeho názorom sa v podstate Štúr stotožňoval, no pokiaľ Hegel momentálne nevidel východisko, lebo takéto preexponovanie subjektu nemohlo byť, podľa neho,

zárukou vzniku syntetického umeleckého diela, náš, slovenský estetik hľadal novú kvalitu v novej syntéze, ktorú videl v slovanskej poézii.

Stanislav Šmatlák vo svojich Dejínach slovenskej literatúry pri charakteristike štúrovského programu umeleckej tvorby zdôrazňuje, že „*etnografický záujem o ľudovú slovesnosť sa prehlbuje hľadaním etnicko-estetického princípu tejto tvorby, pričom sa zvyšuje účasť zmyslových a citových mohúcností tvorivého subjektu na literatúre...*“ (s. 314). V tejto súvislosti hovorí o „*aktivite štúrovskej generácie ako kolektívneho subjektu*“.

„*Premena umeleckého kánonu literatúry, ktorá sa dovŕšila v prvej polovici štyridsiatych rokov voľbou nového jazykového nástroja literárnej aktivity, teda nesúvisela len so zmenou estetického vkusu mladej generácie, ale bola podstatne určená hlbokými zmenami kultúrno-filozofického myslenia, dotýkajúceho sa aj takej základnej kategórie, akou bola **kategória národa***“ (s. 315).

Podľa Štúra malo byť teda ideálom slovanskej poézie „*objatie ducha uvedomelého s celou prírodou*“. Básnický subjekt mal vyjadrovať názory a ideály širšieho spoločenstva, ktorým bol národ. V chápaní a umeleckej interpretácii generácie štúrovcov predstavoval **národ** absolútnu hodnotu, teda predovšetkým hodnotu morálnu, stal sa meradlom, kritériom, katalyzátorom ich umeleckej tvorby, celkového úsilia a konania v rámci svojho kultúrno-spoločenského pôsobenia i politických aktivít. V rozličných vyhláseniach, tvorbe sa žiaci stotožňovali s názormi svojho učiteľa, ktorý často zdôrazňoval úzku väzbu osobnej a národnej slobody. Až skutočná národná sloboda je dôležitým predpokladom plného rozvinutia osobnosti človeka v rodinnom, spoločenskom živote i v procese tvorby.

Predpokladom tvorby skutočných hodnôt národného autora malo byť jeho úsilie *peniknúť do psychiky národného spoločenstva*, čo umožňovalo osvojovanie si, inšpirácia, čerpanie i pretváranie zdrojov národného kultúrneho dedičstva. V jeho predstavách to znamenalo, že umelec sa má sústrediť vo svojej tvorbe na účinnú prezentáciu „*národného bytu*“, ako on hovoril, teda na aktualizáciu hodnôt ľudovej slovesnosti a na jednej strane i experimentovať, ale v záujme „*expanzie ducha*“, čiže myšlienky, vznešenej idey, a to v špecifickom estetickom stvárnení. Uvedené kritérium, princíp či požiadavku vysvetľuje Cyril Kraus slovami: „*Básnik nevyslovuje iba vlastné pocity, chce pôsobiť v širších reláciách, hovoriť za seba, no i v mene národa, v mene ľudskosti, všeludských ideálov. Hľadá zmysel vlastnej existencie, chce postrehnúť vývinové smerovanie ľudského ‚ducha‘ a nájsť pevnejšiu bázu, na ktorej by sa mohol plnšie prejaviť. Básnický subjekt sa realizuje v polohách ‚svet vo mne‘ i ‚ja vo svete‘, chce pochopiť objektívne zákonitosti, prekonávať obmedzenosti súvekej romantickej poézie*“ (s. 17).

Významnou témou v štúrovskom programe bola aj Kollárom nastolená otázka slovanskej vzájomnosti, ktorá však v predstavách novej generácie nadobúdala inú podobu, pretože nešlo už iba o nejaký vytýčený cieľ, ale

o „základný východiskový bod“, ktorý si vyžadoval konkrétne činy. Šmatlák túto skutočnosť komentuje slovami: „... na prelome tridsiatych a štyridsiatych rokov cesta k Slovanstvu viedla ruka v ruke s vymedzovaním a silným citovým prežívaním vzťahu k užšej vlasti, k Slovensku. Čin však musí mať aj konkrétneho nositeľa, vyžaduje si aj činného človeka, preto otázka začlenenia individuálneho života a osudu do života národného a osudu kolektívneho stala sa ďalším ideovo kryštalizačným prvkom v poézii mladého pokolenia“ (s. 323).

Filozoficko-estetická koncepcia Ľudovíta Štúra nepredstavuje, ako už bolo naznačené, nejaký uzavretý a ucelený systém. Možno ju zostaviť z názorov formulovaných predovšetkým v jeho „prednáškach o slovanskej poézii“, ale aj v „historických prednáškach“. Pritom však predstavovali dôležité myšlienky, ktoré mali charakter akejsi „národnej poetiky“, teda zjednodušene povedané, boli akýmsi návodom, ktorý mladí štúrovskí básnici rešpektovali či usilovali sa rešpektovať pri svojej tvorbe. Na základe ich ohlasov, publikovaných v niektorých vtedajších zborníkoch, almanachoch či periodikách, možno konštatovať, že jeho žiaci boli nadšení myšlienkami, názormi či celkovou koncepciou, teda predovšetkým požadovaným princípom jednoty „ducha a predmetnosti“.

Po nútenom odchode z bratislavského evanjelického lýcea (koncom roka 1843) sa Štúr už menej venoval literárnoteoretickej činnosti a viac sa sústredil na činnosť redakčnú, vydateľskú a veľmi významné kodifikačné aktivity. Nadviazal na prvú bernolákovskú kodifikáciu spisovnej slovenčiny a podarilo sa mu predovšetkým spolu s Hurbanom a Hodžom uzákoniť novú podobu spisovného slovenského jazyka, ktorá vychádzala z nárečového úzu stredného Slovenska. Dôležitosť spisovného jazyka zdôvodňoval tým, že každý národ sa stáva všeobecne uznávaným národom až vtedy, keď sa dohodne na forme vlastného, jedinečného spisovného jazyka, ktorým sa píše literárne diela a ktorý jediný je oprávnený, aby sa mohla tvoriť v rámci umeleckých diel veľká národná poézia. A práve tento spisovný jazyk bol pre neho zárukou realizácie jednoty ducha s predmetnosťou, pričom umelecké diela napísané v tomto jazyku, čerpajúce zo zdrojov ľudovej slovesnosti, sa stali súčasťou vlasteneckého programu národnobuditeľského charakteru.

V období po roku 1843 začal Štúr zvyšovať národnopolitickú aktivitu a názory či myšlienky publikoval vo svojich Slovenských národných novinách. Na stránkach Orla tatranského uprednostňoval v tejto súvislosti viac poéziu vlastenecko-buditeľskú.

K prehĺbovaniu svojej teoretickej a filozoficko-estetickej koncepcie literatúry sa intenzívnejšie vrátil až po nenaplnených cieľoch revolučných rokov, čoho výsledkom bol spomínaný spis **O národných povestiach a piesňach pliemien slovanských**, ktorý vyšiel v roku 1853, kde sa pokúša načrtnúť ucelený systém ľudovej slovesnosti.

Štúrovskí básnici slobody

Z uvedených poznámok k formovaniu filozoficko-estetickej koncepcie Ľudovíta Štúra je zrejmé, že práve jeho presadzovanie požiadavky čerpania zo zdrojov ľudovej slovesnosti pri tvorbe romantickej poézie, a to predovšetkým myšlienky boja za spravodlivosť a slobodu, späté prevažne s jánošíkovskou tradíciou, sa veľmi zreteľne prejavovalo predovšetkým v tvorbe Sama Chalupku, Janka Kráľa, Jána Botta a čiastočne i Andreja Sládkoviča. Naznačili sme, že išlo hlavne o myšlienku národnooslobodzovacieho boja, ktorá však bola organicky spojená i s myšlienkou boja za sociálnu spravodlivosť, a teda aj osobnú slobodu, prezentovanú v politickom boji štyridsiatych rokov úsilím o zrušenie nevoľníctva, čo je známe napríklad zo Štúrových vystúpení na uhorskom sneme. Kým však Janko Kráľ prezentoval spomínanú ideu najmä v revolučných rokoch, teda v druhej polovici štyridsiatych rokov, Samo Chalupka a Ján Botto sa usilovali túto myšlienku vzkriesiť a argumentovať ňou aj po neúspešných revolučných rokoch, v období dezilúzií pod tlakom Bachovho absolutizmu.

V nasledujúcom texte sa pokúsime, vzhľadom na limitovaný rozsah príspevku, načrtnúť aspoň krátke charakteristiky básnického odkazu spomínaných štyroch štúrovských veľikánov.

Samo Chalupka
(27. 2. 1812 – 19. 5. 1883)

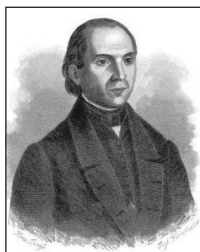
Chalupka ako najstarší z najvýznamnejších štúrovcov symbolicky uzatvára celé veľké obdobie tejto generácie. V porovnaní s jeho rovesníkmi, a teda s ostatnými najvýznamnejšími predstaviteľmi štúrovskej generácie, je jeho život a predovšetkým tvorba charakteristická tým, že on bol práve tou osobnosťou, ktorá spájala slovenský klasicizmus s novou literatúrou romantizmu. Jeho mladší druhovia v podstate všetci začínali písať svoju poéziu v češtine, ale boli to iba prvé pokusy a ich dominantná tvorba bola vydaná už v uzákonenej štúrovskej slovenčine.

Svojimi českými antikizujúcimi, ľúbostnými, religionistickými či vlastneckými básňami z tridsiatych rokov vstúpil do vtedajšej literatúry ako zrelý básnik a vychádzali mu niektoré básne v českých periodikách. V tvorbe Sama Chalupku nájdeme všetky témy, ktoré využívali vo svojej poézii mladí štúrovci. V porovnaní s ostatnými je tu silne zastúpená i ľúbostná poézia, vychádzajúca z obdivu ku Kollárovi, a kým on oslavuje svoju Mínu, Chalupka ešte ďaleko pred Sládkovičovou Marínou má svoju Eufrozinu,

ktorá sa síce stala jeho manželkou, ale ich vzájomné spolunažívanie nebolo veľmi šťastné.

Chalupka, podobne ako jeho rovesníci, sa veľmi rád nechal inšpirovať ľudovou slovesnosťou, teda piesňou, povestou, rozprávkou a, samozrejme, zbojníckou a vojenskou tematikou. Veľmi výstižne ho charakterizoval najväčší znalec jeho poézie Dr. Rudo Brtáň: *„Bol básnikom vlasti a rodného kraja, otčiny a pátrie, junákov a kozákov, vojakov a zbojníckych odbojníkov, jánošíkovských bojovníkov za sociálnu aj nacionálnu spravodlivosť a pravdu, za rovnoprávnosť a právo, za voľnosť a slobodu, za Sláviu a slávu, za rod i reč, za bratstvo slovanské a medzinárodné. Bol básnikom ľúbostným a revolučným, slovanským a slovenským, protitureckým a protitatárskym ako odporca každej krivdy a nepravosti...”* (374).

Viktor Kochol zasa vyzdvihoval básnikovu „priestorovú monumentalitu“ a zdôrazňoval, že *„zakotvuje sa pevne v slovenskej skutočnosti, v slovenskej prírode, v užšej vlasti Slovákov, vymedzenej Tatrou a Dunajom“*. Podľa Kochola práve „Chalupkova monumentálnosť“ mu umožňovala rozvíjať domácu slovenskú tematiku a jeho *priestorovosť* predstavovala „hlbšiu a košatejšiu diferenciáciu štúrovskej poézie“.

Andrej Sládkovič
(30. 3. 1820 – 20. 4. 1872)

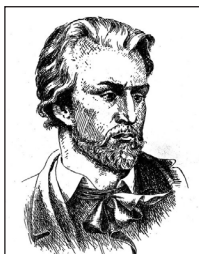
Osobitné postavenie medzi štúrovskými básnikmi zaujíma Andrej Sládkovič, ktorý mal najbližšie k Štúrovej filozoficko-estetickkej koncepcii, pretože nasledoval svojho učiteľa v štúdiách v Halle. Bol však zo všetkých najviac senzitívny, najmä pod vplyvom veľkej nenaplnenej lásky k Márii Pišlovej, ale napokon aj k svojej manželke Júlii Sekovičovej, čo sa prejavilo tým, že ľúbostné motívy sa výrazne presadzovali v jeho tvorbe, dominantne v básnickej skladbe Marína. Pritom si veľmi osvojil národnobuditeľskú myšlienku ako hlavný princíp štúrovskeho vlasteneckého programu, čo jednoznačne potvrdzuje jeho Detvan i ďalšie básnické skladby. Už počas bratislavských štúdií sa usiloval o svoje vlastné pochopenie významu národa v dejinách i umeleckej tvorbe. Stotožňoval sa s predstavami štúrovcov, že národ charakterizuje predovšetkým jazyk, kultúra a jeho svojrázna psychika, špecifické chápanie filozofie života. Pod vplyvom Hegelovho učenia hľadal vysvetlenia na existenciálne otázky zmyslu života, ľudského konania a poslania na tomto svete.

Zdôrazňoval a v konkrétnej tvorbe prezentoval, že otázky národného charakteru treba riešiť v umení princípom jednoty protikladov, podmienenej úsilím o harmóniu. Potvrdzuje to svojou básnickou skladbou Marína,

ktorá je príkladom syntézy ľúbostného citu a oslavy národa. Myšlienka sociálnej či osobnej slobody a slobody národnej sa v Sládkovičovej poézii neprejavuje v takej miere ako u Chalupku, Janka Kráľa či Botta, je však v niektorých básňach takisto naznačená (Krajanom, Žit' – lebo mrieť!), objavuje sa i v niektorých reflexívno-meditatívnych skladbách oslavujúcich významné postavy našej minulosti a udalosti súčasnosti (Cyrilometodiáda, Svätomartiniáda a pod.), ale osobitité postavenie má v básnickej skladbe Detvan. Hoci sa v nej nezobrazuje nejaký konkrétny hrdinský boj za slobodu, v postave Detvana Sládkovič konkretizuje svoje predstavy o ľude, ľudovej kultúre, o mravnom charaktere národa a význame lásky k vlasti. Možno konštatovať, že v tejto básnickej skladbe sa podarilo Sládkovičovi vytvoriť dokonalú tvorivú syntézu, lebo sa tu organicky spája básnikov subjekt s jeho obrazom prírody, rodnej vlasti, s hrdinami z ľudu, spravodlivým panovníkom, a to v ucelenom lyricko-epickom príbehu, ktorý má charakter „hymnickej piesne na oslavu slovenského ľudu“.

V predslove k súbornému dielu charakterizuje Cyril Kraus jeho tvorbu takto: *„Sládkovičovo dielo predstavuje časť slovenského života, je úzko späté s jeho potrebami a problémami, je výrazom básnického intelektu, ktorý sa usiluje – povedané jeho vlastnými slovami – o plastiku, okrúhlosť, blesk myšlienky, moc číhajúcu k srdcu driemajúcemu, logickú zriadenosť, samorastlosť“* (s. 22).

Janko Kráľ
(24. 4. 1822 – 23. 5. 1876)

Popri jeho významnej básnickej tvorbe je o ňom známe najmä to, že v porovnaní s ostatnými súčasníkmi najaktívnejšie zdôrazňoval nevyhnutnosť slobody národnej rovnako ako sociálnej. Takisto je o ňom známe, že sa osobne aktivizoval v Honte spolu s učiteľom Jánom Rotaridesom a vyzýval ľud, aby si aj so zbraňou

v ruke vymáhal svoje práva.

Na bratislavskom lýceu študoval krátko, lebo predtým sa vzdelával v Levoči a Kežmarku. Nastúpil tesne pred odvolaním Ľudovíta Štúra, ale veľmi rýchlo si osvojil jeho estetickú i politickú orientáciu. Napísal iba niekoľko básní v češtine a zažiaril hneď publikovaním ôsmich básní v druhom pamätnom ročníku almanachu Nitra (1844), ktoré už boli napísané v štúrovskej slovenčine. Veľmi mu vyhovoval aj požadovaný zdroj čerpania látky a formy z ľudovej slovesnosti a najbližšia mu bola forma balady. V príhovore k vydaniu jeho súborného diela o ňom Milan Pišút píše: *„Okolo Janka Kráľa už za jeho života tvorila sa legenda. Keď Ľudovít Štúr vychválil jeho básne, Zverbovaného, Zakliatu pannu vo Váhu a divného Janka, keď sa*

mu zdôveroval so svojimi myšlienkami, poskytnúc mu nejaký čas i bývanie u seba, Kráľ – vtedy dvaadvadsaťročný – mal vôľu byť tým básnikom, veštom, ktorého privolával Štúr. Už sa nemohol uspokojiť písaním balád a ponášok na ľudovú pieseň, chcel hlásať nové náboženstvo ľudskosti a priam ho aj uskutočňovať ... u neho je rozhodujúcim zážitkom rozhorčenie proti mocným a bohatým a hlboký súcit s biednym a utláčaným“ (s. 12).

Prekvapoval aj svojím veľkým talentom obraznosti a fantázie, čo sa prejavovalo v zobrazovaní protichodných rozporov na jednej strane fantazijných nadprirodzených živlov, ale aj reálne existujúcich protirečení. V jeho baladickej, ale napokon vôbec v celej jeho poézii sa stretávame s rozporom medzi ideálom a životnou realitou. Zobrazuje tienisté stránky života, rozpory medzi láskou a nenávisťou, túžbou po slobode a sociálnym či národným útlakom. Pritom však ustavične túži po veľkom obrodzujúcom čine, chce prekonať temné sily a prekážky, ktoré stoja v ceste v boji človeka za lepší život. Prejavuje sa to v Kráľovej poézii najmä druhej polovici 40. rokov, teda aj v rokoch, keď sa aktívne zapojil do boja proti neslobode. Významný je i cyklus balád a básní s názvom *Dráma sveta*, v ktorých sa priliehavo objavujú obrazy doby, poznačené väčšinou dezilúziou po neúspešných revolučných aktivitách. Tu sa ešte viac prehľbujú rozpory medzi vidinou a skutočnosťou, odohrávajúce sa v básnikovom vnútri. Cyril Kraus v štúdií *Dimenzie Kráľovej poézie* charakterizuje tento cyklus obrazne ako „*strašnú drámu sveta, ktorej je básnik bezprostredným svedkom, pričom nevyspytateľná hra osudu znemožňuje človeku uskutočniť veľký obrodzujúci čin*“ (s. 111).

Práve túžba po slobode dávala zmysel jeho životu i poézii a hoci bol veľmi rozporuplný, znázorňoval životné protirečenia, na druhej strane zdôrazňoval potrebu aktivity ľudského ducha a vo svojich básňach vždy kriesil hoc len nepatrnú iskierku nádeje vo víťazstvo spravodlivého riešenia národných a sociálnych problémov.

Ján Botto
(27. 1. 1829 – 28. 4. 1881)

Bol najmladší z básnickej štúrovskej generácie. Hoci neštudoval na lýceu v Bratislave, zachytil práve štúrovcov prichádzajúcich z bratislavského lýcea pod vedením Jána Francisciho, ktorý sa stal jeho vzorom a vykladačom štúrovskeho estetického i kultúrno-politického programu. Podobne ako Janko Kráľ si s veľkým nadšením osvojoval klenoty slovenskej ľudovej slovesnosti s baladami a legendami, pričom mu takisto prirástla k srdcu predovšetkým jánošíkovská tematika. V období levočských štúdií však okrem balád a piesní

s tematikou protitureckého odboja uverejnil Botto aj v podstate svoju prvú verziu Smrti Jánošíkovej pod názvom Pieseň Jánošíkova, ktorú vpísal do levočského, ručne písaného zábavníka Holubice v roku 1846.

Hoci sa Ján Botto neaktivizoval osobne ako bojovník v revolučnom roku 1848, toto obdobie ho zastihlo na štúdiách zememeračstva na polytechnike v Pešti. Pohotovo preložil či voľne prebásnil slávnu Národnú pieseň Alexandra Petőfiho (Nemzeti dal: „Talpra magyar hí a haza!“), venovanú hrdinom košútovskej revolúcie, ktorú nazval **Pochod**. Vďaka svojej profesii bol odsúdený na potulný život zememerača, podľa toho, kde sa mu podarilo na nejaký čas zohnať prácu. Toto premiestňovanie po území terajšieho Slovenska (vtedajšieho Horného Uhorska) mu umožnilo spoznávať nielen rozličné slovenské kraje a ich rozmanitú prírodu, ale predovšetkým klenoty ľudovej slovesnosti rozličných lokalít, najmä stredného Slovenska. Predlohou k prvej verzii Smrti Jánošíkovej bola s veľkou pravdepodobnosťou básnická skladba neznámeho autora *Jánošík, liptovský loupežník*, ktorú Bohuslav Tablic odtlačil v roku 1809 v Slovenských veršovancoch. Jej neznámy autor mal výrazné sociálne cítenie, lebo predstavil Jánošíka ako typického bojovníka za práva ľudu. V porovnaní s predlohou vložil Botto do tejto elegie viac sociálneho vzdoru i lásky k ľudu. Druhú verziu pod názvom *Smrť Jánošíkova* dokončil v roku 1858 a vyšla v druhom ročníku almanachu Lipa v roku 1862. Toto prepracovanie bolo poznačené atmosférou sklamaných nádejí, keď namiesto víťazstva prišlo trpké sklamanie s pocitom osamelosti a zrad. Posledná, tretia verzia vyšla až v prvom súbornom vydaní jeho diela v roku 1880 pod názvom *Spevy Jána Bottu* v Prahe zásluhou vydavateľa Rudolfa Pokorného v I. zväzku *Knihovny československé*. Aj v tejto verzii je Jánošík so svojou družinou vykreslený podľa ľudovej tradície. Básnik využíva dedičstvo metafory ľudovej piesne v jednej veľkolepej alegórii. Básnická skladba sa nekončí smrťou na šibenici, ale alegoricky svadbou Jánošíka s kráľovnou víl, čím sa stáva nesmrteľným v ríši bájí a rozprávok. Takým nesmrteľným sa však stáva predovšetkým jeho odkaz ako výzva v boji za spravodlivosť, sociálnu a národnú slobodu.

Myšlienka slobody sa objavuje i v ďalších Bottových dielach, kde je spojená s bojom za slobodu aj ďalších slovanských národov, napríklad Poliakov, Juhoslovanov a pod. Popri smrti Jánošíkovej je známy aj suggestívnym spracovaním baladickéj tematiky (Žltá ľalia, Margita a Besná, Luciín stolček, Ctibor).

Veciam národným venoval a obetoval doslova všetky svoje sily, pretože sa neoženil a dokonca ani v jeho tvorbe nenachádzame nejaké svedectvo vyjadrenia osobného ľúbostného citu. Do smrti ostal verný výzve Ľudovíta Štúra, že službu a lásku národu nemožno obmedzovať manželským zväzkom.

K jeho veľkolepej básnickej skladbe sa v doslove k vydaniu Bottovho súborného diela vyjadruje Ján Marták slovami: „A tak v *Smrti Jánošíkovej*

odrazili sa dve obdobia slovenského života, obdobie porevolučné a obdobie pomatičné – dvoje veľkých sklamaní, ale i veľkej potreby vyspievať sa naplno a čiahnuť plným priehrštím do čias, keď nesmierne trpiaci ľud vedel si na svoj vytúžený obraz utvoriť veľkého hrdinu a vyjadriť tak povedomie svojej sily, ktorú raz použije a – zvíťazí“ (s. 24).

Záver

(Sloboda v citáciách z poézie štúrovských básnikov)

V nasledujúcich záveroch je naším zámerom na konkrétnych citovaniach ukázať zo Štúrových vystúpení a článkov, ako aj na vybraných veršoch z poézie S. Chalupku, A. Sládkoviča, J. Kráľa a J. Botta názorne poukázať na konkretizáciu motívov slobody či otvorených výziev do boja za slobodu v tvorbe uvedených básnikov.

Otázka osobnej a národnej slobody sa v Štúrových predstavách (konkrétne v jeho publikovaných článkoch, úvahách či vystúpeniach, predovšetkým na uhorskom sneme) prejavuje ako vzájomne podmienená väzba. To znamená, že národ ako spoločenstvo s jednotným jazykom a vlastnou špecifickou kultúrou nemôže byť slobodný, ak nie je zabezpečená osobná sloboda jednotlivca, ak nie je zbavený sociálneho útlaku. Vo svojich vystúpeniach upozorňuje predovšetkým na nevyhnutnosť oslobodenia z poddanského vazalského vzťahu, vykúpenia spod urbárskych zákonov. Ak by sa aj stal slobodným občanom, no pritom by sa však ako národne zmyšľajúci musel podriaďovať diktátu iného väčšinového národa a nedobrovoľne si musel osvojiť jeho jazyk, kultúru a vzdať sa vlastných národných atribútov, tak opäť by bol neslobodný.

V tomto zmysle vystupoval Ľudovít Štúr so svojimi prejavmi na uhorskom sneme ako ablegát za mesto Zvolen: „*My chceme slobodu; to je náš cieľ a svätá naša túžba... Ale sa hovorí, že u nás slobody dosť, na to ale odpovedám, že áno, bolo jej dosť, a až mnoho zemianskej, ale opravdivej ľudskej veľmi málo...*“ (17. 11. 1847)

„*Žiadame v krajine našej slobodu rozširovať a dobre máme, lebo bez tejto postati v zlom stave sa krajina nachádza a nemá opravdivej bezpečnosti. Ale požadovaním slobody celkom na prieky sú roboty urbárske... Naostatok aj svätá vec človečenstva nás k tomu vyzýva, aby sme zásadu oslobodenia ľudu už raz vyslovili...*“ (21. 12. 1847)

„*Za slobodou ide vek náš, za slobodou ide vlast' naša, ale k uskutočneniu opravdivej slobody prísne sa vyhladáva vzdelanosť, bez ktorej sa tamtá vonkoncom uskutočniť nedá... Preto prosím stavy a rady v záujme ľudu toho, aby riadne vyučovanie v materinskej reči dostával a odbavovanie služieb božích v tej samej reči sa mu neporušené zanechalo...*“ (15. 1. 1848)

Ľudovít Štúr však vo svojom článku **Postavenie vo vlasti...** práve zdôrazňuje, že vzájomné rovnoprávne spolužitie viacerých národov v spoločnej vlasti sa nevyučuje:

„*V najnovších časoch nás časopisy maďarské k jednote vlasteneckej vyvolávali; tu teda naše z ohľadu toho osvedčenie, tu sú naše žiadosti a podmienky. Jednota nemôže sa dosiahnuť žiadnou násilnosťou, žiad-*

nym odobraním inému jeho vlastnej majetnosti, v takejto jednote je jeden pán a druhý otrok, my ale žiadame jednotu slobodnú, v ktorej sa všetci vo vyššom pevne spojíme, jeden druhého ani v najmenšom nič neukrivíme, to, čo nám je všetkým milé a drahé, t. j. vlasť, na všetky budúce časy ubezpečíme a život milý a pokojný viesť budeme. Táto jednota bude istotne paládium našej vlasti, stane sa neprelomnou, a k tejto všetci ochotne ruky podávame.“

Spomínanú otázku ambivalentného vzťahu národnej a sociálnej slobody rovnako chápali a interpretovali vo svojej básnickej tvorbe aj jeho žiaci, teda predovšetkým najvýznamnejší básnici: Samo Chalupa, Andrej Sládkovič, Janko Kráľ a Ján Botto.

V poézii uvedených básnikov sa sloboda interpretuje, vyznáva, bojuje sa za ňu buď v zmysle národnooslobodzovacieho boja (proti rímskemu cisárovi, proti Turkom), teda proti vonkajšiemu nepriateľovi, alebo v zmysle sociálneho boja proti domácejmu utlačovateľovi – proti pánom, proti pandúrom, proti miestnej šľachte („zo troch stolíc páni“).

Najvýznamnejším symbolom **slobody a voľnosti, ale aj nádeje do budúcnosti je vták orol alebo sokol, často aj spolu: orly a sokoly**, ako je to napríklad v básni Jána Botta **Orol**:

(Dole, orle, z výšin, dole! / Sadá slnko za topole - / slnko sadá, deň sa tratí: / kdeže budeš nocovať?!... // ... Blysnú vatry po okolí / a pri vatre zbor sokolí / zahudie tú pieseň ľudu: /

„Boli časy, ešte budú!“ / Bo čo v svete všetko minie: pravda naša nezahynie!)

U Sama Chalupku sa motív orla či sokola takisto objavuje často, napríklad aj v básni **Junák**: *(Vysočizné bralia, hlboké priepaste: / lietelo ponad ne sokolov dvanáste. / Sokoly si hniezdo uvlili na bralí: / pod bralím junáci vatrou si zastali...)*

Symboliku sokolov ako „*hôrnych chlapcov*“ prebral z ľudovej slovesnosti aj Ján Botto a stvárnil ju v krásnych obrazoch jánošíkovskej družiny predovšetkým v prvom speve svojej **Smrti Jánošíkovej**: „*Horí ohník, horí na Kráľovej holi. / Ktože ho nakládol? – dvanásti sokoly.*“

Motívy orla či sokola, ktoré sú vo veršoch zvyčajne spojené aj s ich voľným letom ako symbolom slobody a voľnosti, často aj poeticky ohraničujú krajinu vlasti, čo je napríklad všeobecne známe z úvodu Chalupkovej básne **Mor ho!** („*Zleteli orly z Tatry, tiahnu na podolia / ponad vysoké hory, ponad rovné polia / Preleteli cez Dunaj, cez tú šírú vodu / a sadli tam za pomedzím slovenského rodu.*“)

Podobný motív ohraničenia vlasti sa objavuje aj v ďalšej Chalupkovej básni **Branko**: („*A od Matry až po Tatry / zasvietili moje vatry // kto ich videl, vedel čo je / a poberal sa do zbroje...*“)

Spomínanými motívmi slobodného, voľného letu sokolov či orlov i hraničnými čiarami vlasti so symbolom tatranských štítov a toku Dunaja sú

presýtené najmä básne Sama Chalupku, Jána Botta i Janka Kráľa, najmä v jeho legendárnej básni **Orol vták** („*Keby ja bol orol vták, / vyletel bych nad oblak, / zaplieskal bych krídlami / nad našimi Tatrami... / A tvoj vták v krutom boji / o to všetko nestojí. / Radšej zhynie na poli, / akoby žil v nevoli.*“)

V citovaných veršoch zaznieva ďalší charakteristický a typický romantický motív boja za slobodu i na úkor sebaobetovania (*radšej zhynie na poli, akoby žil v nevoli*). Samozrejme, najznámejší je obraz sebaobetovania v nerovnom boji za slobodu v sugestívnych veršoch Chalupkovho Mor ho! („*Hoj, mor ho! detvo môjho rodu, / kto kradmou rukou siahne na tvoju slobodu: / a čo i tam dušu dáš v tom boji divokom: / Mor ty len, a voľ' nebyť, ako byť otrokom!*“)

Takýto motív s výzvou do boja za slobodu nájdeme vo viacerých básňach štúrovskej poézie, hádam najčastejšie u Chalupku. Takmer identické výzvy zaznievajú v jeho básni **Likavský väzeň**: (*Pomôž Bože, pomôž, na tú našu Tatru / na Tatre vysoko roznieť si vatru // v tej kosodrevine vatru si roznieť / slovenskej rodine slobodou zasvietim // a čo dobrý junák, keď tú vatru zočí / z údolí i z holí ku mne si priskočí. // Kolo mňa junáci, kolo naokolo / hoj, bude nám bude / ako nám nebolo...*), ako aj v básni **Branko**: (*A od Matry až po Tatry / zasvietili moje vatry, kto ich videl, vedel, čo je a poberal sa do zbroje. // A z hôr a brál junač smelá / šabl'u v pästi v dol udrela / deti slovenského rodu / leteli v boj za slobodu.*)

V obidvoch sa zvyrazňuje motív túžby po slobode a verbovania junákov.

Doslova stelesnením výzvy do boja je Bottovo prebásnenie známej Petőfiho poetickej revolučnej výzvy pod názvom **Pochod**: („*Hor' sa, Slovák, čuj otčinu! / Tu čas pravý – maj sa k činu! / Miera kliatby dosiahnutá: / či chceš voľnosť, a či putá? / Pánu Bohu prisahám, / že sa priať viac nedám.*“)

Záverečné dvojveršie básne sa opäť nesie v zmysle romantickej „žertvy sebaobetovania“ – „*za vlasť, národ život dám!*“.

Známou revolučnou výzvou do boja je aj „čitanková“ báseň Janka Kráľa **Jarná pieseň**, napísaná už tesne po neúspešnej revolúcii v roku 1849, v ktorej vyzýva do boja za slobodu všetky spriaznené slovenské národy: (*Zakukala kukulienka jarnú, čerstvú nótu, / vyvolala zas celý svet ospalý k životu. / Slobody hlas mocný budí zas všetky zeme: / A my chlapi podtatranskí či sedieť budeme?*)

Boj za slobodu sa väčšinou v štúrovskej poézii prezentuje vo veršoch na úrovni „opozít“: „spravodlivosť“ proti „krivde“; „pravda“ proti „nepravosti“. Symbol „pravdy“ tu možno interpretovať ako metaforické synonymum „slobody“, pretože často sa vo veršoch zamieňa boj za pravdu s bojom za slobodu. Pravda v mnohých prípadoch „personifikuje“ slobodu: „*Zbíjal som ja, zbíjal, boj za pravdu bíjal...*“ „... *Nebolo to moje, nebude to vaše, len toho, čo šabl'u za pravdu opáše...*“ (Ján Botto: Smrť Jánošíkova).

Motív „*víťaznej pravdy*“ sa objavuje v štúrovskej poézii často, napríklad aj v Chalupkovej básni **Bombura**, kde sa opisuje boj obyvateľov mesta Brezna s kurucmi: („*Nepravých nepravosť uvalí do skazy / lež pravda – hoj, pravda! – tá iste zvíťazí!*“)

Z hľadiska tematiky slobody, resp. boja za slobodu má v rámci štúrovských básnikov špecifické postavenie **Andrej Sládkovič**. Hoci bol názorovo veľmi blízky Štúrovi, čo ovplyvnilo jeho štúdium v Halle, v jeho poézii sa objavuje revolučná či zbojnícka tematika len okrajovo. Vlastenectvo mu skôr splýva s krásou a láskou k vlasti cez obraz Maríny a obraz Detvana a Eleny, zasadený do nádherného prírodného prostredia.

Motív slobody s oslavou Slovanstva nachádzame v básni **Krajanom**: („*Hoj, bratia! strašnú spieval bych pieseň / o zlobe vrahov národa; / ale nežiada kľatbu a tieseň / duchov slovenských sloboda.*“) ... („*Slovanských bardov posvätné tóny / budú myšlienky pochvala. / Voľnosť hľadali zapadlé doby / voľnosť tá bila národy; / ale v Slovanstve z temníc poroby / svitne deň ducha slobody.*“)

Na rozdiel od svojich súputníkov, ktorí vyzývajú do boja za slobodu, Sládkovič vlastne obhajuje holubičiu povahu národa v básni **Nehaňte ľud môj**: („*Nehaňte ľud môj, že je ľud tichý, / že rád trpí, že je slabý;... // Vy to neviete, že duch národov / práve takú povahu má: / keď má vystúpiť s činnou slobodou, / najprv ticho myslí, dumá.* –)

Za svojím národom si však verne stojí, čo potvrdzujú záverečné verše tejto básne: („*Ale nechaj mi národ bez hany; / národ patrí k veciam svätým*“)

Pritom sa však pokúsil aj o akúsi „drobnú revolučnú ponášku“: **Zbiť – lebo mrieť!** asi pod vplyvom Petőfiho či Botta, ktorá však básnický nedosahuje úroveň svojich vzorov, čo potvrdzuje uvedený argument, že takýto druh poézie jednoducho nemal v krvi:

(„*Sedlaj, rušaj, tu hodina! / Volá, volá v boj otčina! / Tavon! tavon! v krvi polia, / V blesky, hromy vlast' nás volá! / Hoj, otčina! / Otčina! / Zbiť lebo mrieť!*“)

V jeho ranej tvorbe nájdeme aj báseň s veľavravným názvom **Zaspievam pieseň o slobodnej vlasti**, venovanú však počte a jednote slovenských národov:

(*Uctiť Slavianstvo, uctiť národy! / Ruka ruku nech umýva; / preč pýcha a vládobažnosť! / Jeden cieľ a jedna snažnosť! / Voľnosť má byť spravodlivá! / Hurráh! Sem ruku! – Strom slobody / pučí a kvetom sa bujným osýpa; / keď zjaria sa druhé stromy, / zakvitne aj naša lipa...*)

Treba však zdôrazniť, že veľkosť Sládkoviča nie je v revolučnom tóne, ale obrazom vlastenectva v Maríne a Detvanovi jednoznačne naplnil očakávania štúrovského programu.

V závere našich úvah o téme slobody vo filozoficko-estetickej koncepcii Ľudovíta Štúra a v tvorbe štúrovských básnikov chceme iba pripome-

núť, že **Janko Kráľ** bol z tejto generácie najrevolučnejším, najbojovnejším básnikom a veľmi dôsledným žiakom Ľudovíta Štúra, ktorý ho zapáľil pre lásku k ľudovej poézii preberaním a pretváraním poetiky ľudovej slovesnosti a k inšpirácii zbojníckou tematikou. Z hľadiska nami sledovanej témy slobody a boja za sociálnu spravodlivosť sú najvýznamnejšie básne, ktoré napísal v 40. rokoch. Po neúspešnej revolúcii sa odmlčal, venoval sa viac advokátskej činnosti. V memorandovom období od roku 1861 oživil svoju tvorbu, prepracoval niektoré staršie básne, ale významnejšie dielo už nevytvoril. Z tohto obdobia upozorňujeme na jeho báseň **Slovo**, napísanú na počesť známych martinských osláv v roku 1861, ktorá je dôkazom jeho pretrvávajúceho revolučného oduševnenia, jeho viery a odhodlania v konečnom dôsledku vybojovať národnú i sociálnu slobodu: („*Zajasal blesk jasnej zory / ponad vrchy, ponad hory: zahučte, slovenské polia, / sloboda nás k činom volá. / Hore, za česť, slobodu / slovenského národu!*“)

Ján Botta bol zasa najmladším básnikom štúrovskej generácie, odchovaný síce levočským lýceom, ale rovnako verný Štúrovmu programu. Jeho najvýznamnejším aj umelecky najhodnotnejším dielom je básnická skladba *Smrť Jánošíkova*, ktorú trikrát prepracoval. Posledná verzia, ktorá vyšla v súborne vydanom diele *Spevy Jána Bottu* v roku 1881, obsahuje veľké množstvo nádherných metafor o slobode, boji za spravodlivosť, o láske k vlasti, prírode a ľudu. Predovšetkým V. spev tejto skladby je doslova básnickým pomníkom venovaným slobode, s odhodlaním položiť život za pravdu a spravodlivosť.

Na záver nášho príspevku uvádzame úryvok z tohto spevu, takmer dojímavú „mikropoému o slobode“, ktorú považujeme za jeden z najkrajších, najsuggestívnejších poetických obrazov slobody v slovenskej poézii, ktorý by mohol byť vytesaný aj v skalnatom masíve vrcholu nášho tatranského Kriváňa:

„*Sloboda, sloboda, slobodienka moja,
pre teba mi páni šibenice stroja!
Preto, že som ťa schytil, keď ťa psi trhali
i vyniesol omdletú medzi Tatier skaly,
vlastným dychom ťa choval, na prsiach zohrieval
a ťažké tvoje rany slzami polieval:
preto mrieť? – oj, rád zomriem, bo sas' ty mne milá,
za to jedným pozrením dávno odmenila...*“

Literatúra

Brtáň, Rudo: Básnik Samo Chalupka; doslov k Samo Chalupka Básnické dielo. Bratislava: Tatran 1973.

Kraus, Cyril: Básnik a jeho dielo; doslov k Andrej Sládkovič Poézia. Bratislava: Tatran 1972.

Kraus, Cyril: Impulzy a inšpirácia slovenského romantizmu. Bratislava: Veda 1979.

Marták, Ján: Ján Botto; doslov k Ján Botto Poézia. Bratislava: Tatran 1975.

Pišút, Milan: Osudy Janka Kráľa a jeho básnického diela; doslov k Janko Kráľ Súborné dielo. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959.

Šmatlák, Stanislav: Dejiny slovenskej literatúry. Bratislava: Tatran 1988.

http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1691/Stur_Politicke-state-a-prejavy

Ľudovít Štúr a jeho odkaz dnešku

Dr. h. c. prof. JUDr. Jaroslav Chovanec, CSc.

Štátoprávne a politické myslenie Ľudovíta Štúra, v základných otázkach totožné s politikou slovenského národného hnutia štyridsiatych rokov minulého storočia, zohralo v dejinách slovenského národa, ale aj v dejinách protifeudálnych bojov v Uhorsku a v strednej Európe významnú progresívnu úlohu.

Vo sfére národných záujmov slovenského národa Štúr rozpracoval a vytýčil národnooslobodzovací program, ktorý plne zodpovedal objektívne prenikajúcej tendencii emancipačného procesu, vytvárania novodobých národov ako sprievodného javu zániku feudalizmu a nástupu kapitalistického spoločenského poriadku.

Program obnovenia samobytnosti slovenského národa, jeho práva na samostatný národný život bol – bez ohľadu na pochybnosti o niektorých Štúrových argumentoch – programom pokrokovým a nijako ho nemožno izolovať alebo dokonca stavať proti záujmom všeobecného spoločenského progresu.

Štúrov emancipačný národný program bol umocnený tesnou spätosťou s programom sociálno-politickým. Svoje sociálne a politické požiadavky, postulované v mene slovenského ľudu, chápal ako nevyhnutné podmienky emancipácie občianskej, ľudskej.

Ľudovít Štúr jasne videl, chápal, teoreticky i prakticky presadzoval dialektickú zviazanosť národného a sociálno-politického programu oslobodenia slovenského ľudu, v ktorom, v súlade s existujúcimi tradíciami a prenikajúcimi všeobecne demokratickými myšlienkovými a politickými prúdmi a humanizmom, správne videl ťažiskové centrum i silu národného aj sociálneho pohybu.

Tento demokratizmus a úctu k národu Štúr premietol aj do vzťahov medzi národmi všeobecne a národmi Uhorska osobitne, bol mu cudzí akýkoľvek šovinizmus či nevraživosť, alebo neúcta k iným národom, ani samobytnosť a národnú rovnoprávnosť Slovákov nechápal úzko nacionalisticky, ale v rovnakej miere pre všetky národy Uhorska.

Preto sú v rozpore s historickou pravdou a so skutočným Štúrovým cítením tendenčné snahy zneužiť jeho autoritu na akékoľvek nacionalistické, šovinistické a hegemonistické výpady, o ktoré sa ešte aj dnes pokúšajú rôzne účelové interpretácie z viacerých strán sledujúcich vlastné záujmy.

Svoj demokratický a humanistický postoj preukázal Štúr prakticky vo všetkých oblastiach spoločensko-politického myslenia i diania, nevynímajúc oblasť štátu a práva.

Myšlienky Ľudovíta Štúra, preniknuté ideami rodolubstva, vlastenectva, humanity, demokracie, bratstva národov, neustáleho materiálneho i duchovného povznášania celku i jednotlivca, spojené s láskou k ľudu, národu, vierou v jeho sily – to všetko je v našej spoločnosti stále živé a aktuálne.

Slovenská spoločnosť už dokázala mnohé z ideí Štúra na vyššej úrovni realizovať a ďalšie realizuje. Tým dokázala aj svoj vzťah a úctu k Štúrovi a jeho odkazu, úctu nerozlučne spätú s každou osobnosťou, ktorá svojím životom prispela k pokroku a rozvoju národa a spoločnosti. A Štúrov prínos k progresívnemu vývoju slovenského národa a slovenskej spoločnosti sotva možno porovnať s prínosom kohokoľvek iného v minulosti a prítomnosti.

Položil základy moderného politického a štátoprávného myslenia ako určujúcej súčasti kultúrneho a civilizačného vývinu Slovenska. Okrem toho sa Štúr spolu s Hurbanom a celou generáciou štúrovcov zaslúžil a podieľal i na jeho praktickej realizácii v daných historických a geopolitických podmienkach.

V Štúrovom prípade chceme poukázať na nevyhnutný nový počiatok hľadania uhla pohľadu tejto osobnosti z hľadiska toho, v akom čase sa nachádzame my a v akom čase, priestore a siločiara politických pohybov sa nachádzal Ľudovít Štúr. Skôr ako hodnotenie, či už vyzdvihujúce Ľudovíta Štúra na pozadí revolučných premien v Rakúsko-Uhorsku a Európe, či vypichujúce jeho zrejmé omyly a kardinálne porážky, ktoré vidíme dnes jasne práve ako prekonané preto, že čas nám umožnil utriediť všetok ten dobový kvas, chaos a vývoj z veľkého odstupu, pokúsime sa skôr naznačiť – očami Štúrovými, teda jeho osobnostnou metódou, ktorú vo všeobecnosti označujú rozdielni autori pomerne zhodne ako dialektické hegelovstvo konzervatívneho razenia – naše postavenie v terajšom reálnom dianí na začiatku 21. storočia tými postupmi, aké používal Ľudovít Štúr v polovici 19. storočia.

S istotou môžeme povedať, že jeho humanistické a demokratické chápanie štátu a práva pomohlo slovenskej spoločnosti a jej intelektuálnym predstaviteľom správne sa orientovať prinajmenej vo dvoch kľúčových historických rozhodnutiach 20. storočia, ktoré, našťastie, mali pozitívny osudový dosah na ďalší vývin našej spoločnosti. Máme na mysli predovšetkým rozhodnutie progresívnej časti národa vystúpiť so zbraňou v ruke proti fašizmu a riešiť otázku prináležitosti slovenského národa k hlavnému prúdu svetového vývoja, o takmer sto rokov po tom, ako vystúpil Ľudovít Štúr ako ideový vodca národa v rokoch meruôsmych 19. storočia. (Takýmto typickým príkladom hodnotenia slovenského intelektuála je citovo veľmi

zaangažovaný výrok Ladislava Novomeského /1904 – 1976/ o význame protifašistického Povstania z roku 1944: „Panebože, ako ťažko by sa nám v nej /epoche/ kráčalo bez tradície, ktorú Slovenské národné povstanie vytvorilo, iba s tým historickým vedomím, ktoré sme mali z vlastných dejín do Povstania!“)

Druhá veľká myšlienka bola naplnená o ďalšie polstoročie neskôr, v januári 1993, a bola vyjadrená pokojným prechodom k samostatnej, demokratickej štátnosti – teda plne v duchu demokratickom, humanistickom, napojenom na najlepšie tradície kultúrneho, náboženského i politického dedičstva slovenského národa v rozchode so štátnosťou, ktorá sa nazývala Česko-Slovensko, v dovŕšení snáh ďalších piatich generácií po Štúrovi.

Jedno desaťročie je v živote národov časový úsek, ktorý nepresne, nefilozoficky a nevedecky, ale s veľkým citovým a estetickým nábojom účinne a priliehavo nazývame okamihom, teda mihnutím oka najskôr jeho zastretím pred svetlom a následne očistením k novému videniu vecí podstatných. Keď sme v roku 2003 slávili-neslávili desiate výročie jestvovania Slovenskej republiky, mohli sme hlasnejšie konštatovať: kuvičie hlasy o neschopnosti vládnuť si sami síce zneli (a dosť husto), ale bola to len kakofónia kriľúňov, ktorá nedáva zmysel – okrem jediného: veruže, keď Štúr musel zúfalo zvolať „chráňže nás Boh, odtŕhať sa teraz od bratov našich“ (Čechov). Takýmto okamihom bolo jedno desaťročie, ktoré uplynulo od toho, čo českí intelektuáli nazývajú druhým delením Česko-Slovenska a slovenskí prvým podstatným krokom k rovnému a rovnoprávnemu posilneniu vlastných (oboch!) pozícií češstva a slovenstva v Európskej únii.

Štátoprávne a politické myslenie Ľudovíta Štúra bolo v základných otázkach totožné s politikou slovenského národného pohybu štyridsiatych rokov 19. storočia, ba v podstatných jednotlivostiach i v celkovom zábere určovalo túto politiku (stihli sme si vôbec niekedy uvedomiť, že dať do pohybu v zbrani dvadsaťtisíc mužov je na tie časy počin v pravde hodný antických báji, ktoré sa spájali s menom Herkulovým?). Práve jeho myslenie, dozrievajúce vo vývinovej špirále Georga Wilhelma Friedricha Hegela (1770 – 1831) od myšlienky k činu, zohralo v dejinách slovenského národa, v dejinách protifeudálnych bojov v Uhorsku a strednej Európe významnú a progresívnu úlohu. A toto pozitívne hodnotenie natrvalo platí napriek dobovému názoru ľavicového, liberalisticko-materialistického hegelovca Karola Marxa (1818 – 1883) o reakčnosti vojenského vystúpenia konštituujuceho sa slovenského národa. Toto hodnotenie jedného z najvplyvnejších filozofov minulých čias určovalo celé polstoročie nadvlády marxistickej historiografie, konšternovalo slovenských historikov ako žabu pred hypnotizujúcim pohľadom hada. Odpoveď Ľudovíta Štúra by na takéto hodnotenie a insinuáciu najpravdepodobnejšie znela: ale my ináč nemôžeme, bo tak byť musí – pretože sme! A pretože dejiny mu dali za pravdu v tom podstatnom: jeho boj bol bojom za slobodu sociálnu, národ-

nú, občiansku a individuálnu pre všetkých bez rozdielu, a nielen pre tých, čo sú vyvolení tým, že si sami seba vyvolili.

Skúsme, čo len na okamih, ktorý netrvá viac ako rozjímanie o márnosti ľudských snažení, sprevádzaných aj tými najlepšimi úmyslami, ktoré vraj vedú do pekla, zamyslieť sa a najmä vymyslieť a vcítiť sa do postojov Štúrových po tom, ako pochopil, že – aj súc na strane víťazov – slovenskému víťazovi nebude prisúdené nič, ani z minima želaťelného a vysnívaného, keď už nie možného: všetko bolo v troskách! Slovenský národ nedosiahol nič, jeho predstavitelia si vyslúžili od mocných porazených nekontrolovateľnú a iracionálnu nenávisť, a budúcnosť bola hrozivá, temná a beznádejná.

A práve z tohto marazmu neuskutočnených prisľubov a nádejí vyrastá kľúčové dielo moderného slovenského politického, právneho, politologickeho a štátoprávneho diela, napísaného nie v slovenčine, ale v jazyku nemeckom: *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*. Už týmto autor naznačuje, že mu nejde o bezprostrednú stratégiu slovenskej politiky, ale o posolstvo všetkým Slovanom. Dnes by sme povedali aj Európanom. Toto dielo sa v slovenskom preklade (sic!) dostalo k slovenským kultúrnym a politickým špičkám až o jeden a pol storočia neskôr pod názvom *Slovanstvo a svet budúcnosti* a jeho prvá veta znie ako výstrel z pušky: „Je načase, aby sme sa dohodovorili, bratia!“¹

Ľudovít Štúr! Aj tu ste sa zmýlili (v predpoklade, že sme všetci pripravení na dohovor – ale „my“ a „bratia“?), pretože už pri tomto prvom vydaní v slovenčine sa v nepatričnom, účelovo ideologicky zaťaženom úvode odmieta akýkoľvek náznak dohovoru: „Štúrova koncepcia kultúrno-duchovného i politického splynutia s byzantínskym Ruskom eliminovala (eliminuje?) tisícročné väzby slovenského priestoru so západnou kultúrou a civilizáciou.“²

Alebo je to nakoniec inak? Odráža sa táto nevraživá reflexia aj na oveľa bližšiu osobnosť našich dejín, na Gustáva Husáka (1913 – 1990) a na jeho vyslovený sen „od Ašu až po Vladivostok“? Aj táto generácia slovenských vodcov Slovenského národného povstania (1944) čerpala inšpiráciu i oporu u Ľudovíta Štúra a dostala sa v záverečnom akorde prehratých dejín až k obrane „stratenej varty“?

Nuž veru, je to oveľa zložitejšie ako priamočiary, jednorozmerný postoj počiatočnickej formálnej logiky. Takmer súčasne oveľa dôvtipnejšia autorita, akou bol a je Karol Wojtyła (1920 – 2005), zdôraznila, že tento

1 Napriek viacerým pokusom o slovenské vydanie toto Štúrovo dielo vyšlo predtým najskôr v preklade do ruštiny až dvakrát.

2 Rozsiahly úvod Svetoslava Bombíka k prvému kompletnému vydaniu tohto diela v slovenčine *Das Slawenthum...* ako Štúrovo odmietnutie Západu, c. d., s. 7-22, sleduje účelové strategicko-propagandistické ciele orientácie Slovenska po roku 1989.

„byzantínsky“ stĺp je aj jeden z nosných stĺpov európskej civilizácie (a jej kresťanstva), v jeho vyjadrení prirovnaný k pľúcami, ktoré dýchajú obidvo- ma polovicami. Aj tu, a to len s povzdychom, môžeme konštatovať pravdi- vosť známeho postoja: ľahko je byť generálom po boji!

V 21. storočí stojí slovenský národ a jeho intelektuálna elita pred ne- vídanou a neslýchanou výzvou, ktorá znie: Zjednotíme sa v mnohosti! Je to motto a heslo zjednocujúcej sa Európy. Pred našimi očami a v našich myšliach sa rozvíja dej, ktorý ďaleko presahuje sily jednotlivca na jeho pochopenie, z pochopeného vyslovenie a vysloveného činenie: starý kon- tinent sa zjednocuje v Európskej únii.

„Čerpajúc inšpiráciu z kultúrneho, náboženského a humanistického dedičstva Európy, z ktorého sa vyvinuli univerzálne hodnoty nezrušiteľ- ných a nescudziteľných práv ľudskej bytosti, slobody, demokracie, rovnosti a právneho štátu, veriac, že úmyslom Európy, znova zjednotenej po trp- kých skúsenostiach, je pokračovať cestou civilizácie, pokroku a prosperity, pre dobro všetkých jej obyvateľov, vrátane tých najslabších a najviac od- kázaných, že si želá zostať kontinentom otvoreným kultúre, vzdelávaniu a sociálnemu pokroku a že si želá prehlbovať demokratický a transparent- ný charakter svojho verejného života a snažiť sa o mier, spravodlivosť a solidaritu vo svete, presvedčení, že národy Európy, zostávajú naďalej hrdé na svoju národnú identitu a dejiny, sú odhodlané preniesť sa cez his- torické deliace čiary a stále užšie zjednotené vytvárať svoj spoločný osud, presvedčení, že Európa takto ‚zjednotená v rozmanitosti‘ im ponúka naj- lepšiu možnosť dosiahnuť veľké predsavzatie, pri zohľadnení práv každé- ho jednotlivca, a vedomí si svojej zodpovednosti voči budúcim generáciám a Zemi, ktoré z nej vytvára osobitný priestor ľudskej nádeje...“³

Vo sfére národných záujmov – a odtiaľ už budme v strehu, pretože na „dnešok“ použijeme ako metódu „včerajšok“ – L. Štúr rozpracoval a vytý- čil národnooslobodzovací program, ktorý korešpondoval s objektívne pre- vládajúcou tendenciou emancipačných procesov vytvárania novodobých národov ako všade do očí bijúceho javu pri rozklade podstaty, t. j. zániku feudalizmu, a súčasne pri vytváraní kapitalistického spoločenského po- riadku. A je úplne irelevantné, že tieto „javové“ stránky (t. j. formovanie novodobých národov, niekde skôr, inde neskôr) boli často v protiklade: for- movanie novodobého slovenského národa bolo v zásadnom protirečení s formovaním novodobého maďarského národa, ktorý to isté právo upieral Slovákom. Ale to platí úplne bez zvyšku pre všetky novodobé, moderné národy Európy.

Na toto kardinálne protirečenie nachádzal L. Štúr také odpovede, ktoré mu ponúkal nepredvídateľný vývoj udalostí. A na tom nič nezmenia ani konštatovania: 1. Štúr sa v mnohom mylil, 2. Štúr nachádzal správne vý-

3 Citované zo Zmluvy o Ústave pre Európu a jej Preambuly, s. 9.

chodiská. Dôležité je rozhodnutie, na ktorú z týchto téz budeme klásť dôraz, ktorú z nich uprednostníme v tom zmysle, že aj keď obe sú pravdivé, je možná aj ich syntéza. Pravdaže platí: je načase, aby sme sa dohovorili, bratia! Aj keď Štúr, súc rozorvaný faktickou porážkou vo vtedajších podmienkach na strane (západného) víťaza, dodáva ani nie tak pesimisticky, ale predsa len neúfno – rezignovane: „Smutná doba nás vážnym, dôstojným hlasom vyzýva k činu, a tu je najviac potrebné dohodnúť sa.“⁴

Teda, aká je tu paralela? Nože skúsme, bez irónie, ale predsa len s povznesenou nonšalantnosťou, zacifrovať tak po štúrovsky: „Veselá, bujará doba zjednocujúcej sa Európy nás dôrazným hlasom racionality vyzýva na premýšľanie, a práve tu je najviac potrebné dohodnúť sa.“

Dohodnúť sa, že vytváranie Európskej únie vyvoláva rovnako veľa otázok otváraním nevídaných nádejí, ale aj potenciálnych hrozieb. Akože to povedal jeden euroskeptik, ktorý ako druhý český prezident samostatného Česka skonštatoval: Ešte sme sa ani nestihli nabažiť vlastnej štátnosti.

Ako by rozmýšľal Ľ. Štúr, ktorý už vlastne anticipoval nevyhnutnosť (vtedy ešte parciálnej) integrácie Európy, otázky „visia“ vo vzduchu i dnes. Bude zjednocovanie úspešne zavŕšené? Budú včlenené do takejto Európy Ukrajina a Bielorusko? Bude Rusko spoluformovať zjednotenú Európu „zvnútra“ alebo dezintegrovať zvonka? Kde sú hranice Európy: zemepisné na schengenskej čiare, geografické (Ch. de Gaulle, K. Wojtyła) na Urale, alebo kultúrno-politické, civilizačné až vo Vladivostoku (od Atlantického oceánu, nielen od Ašu)? A nakoniec: kde sa vytvárajú nové siločiarly priestoru stability, rozvoja a prosperity?

Emancipačný program Ľ. Štúra bol tesne spätý so sociálno-politickým programom. Oba programy, t. j. emancipačný i sociálny, sa však spájali s emancipáciou občianskou. Možno podčiarknuť, že v spätosti národného a sociálneho programu oslobodenia slovenského ľudu (v jeho terminológii pospolitosti) videl jednotu a ťažisko národného a sociálneho pohybu, napredovania a konečného oslobodenia.

V oblasti štátu a práva preukázal Štúr nespochybniteľný demokratický a humanistický postoj. Napriek tomu, aj keď Štúrove postoje a postrehy v tejto oblasti sú často nevykryštalizované, vo väčšine dobových prác z obdobia marxistickej historiografie vyznela sumarizujúca charakteristika čiastočne negatívne, s dôrazom na jeho celkové konzervatívne myšlienkové konštrukcie a Štúrov postoj k maďarskej národnej revolúcii. Chápanie ozbrojeného boja proti maďarskej revolúcii ako súčasťi národnooslobodzovacieho boja Slovákov vyznelo od počiatku už ako východisková téza negatívne, s nálepkou reakčnosti, spiatočnícťva, lenže osvietení cisár a jeho viedenský dvor mal priniesť slobodu, presadiť rovnosť národov celej monarchie.

⁴ Štúr, Ľudovít: Slovanstvo a svet budúcnosti, s. 43.

Ľudovít Štúr bol nepochybne nielen prívržencom, ale aj kritikom, aj reformistom monarchistickej štátnej formy a svoj vyprofilovaný postoj k štátu ako najvyššiemu stupňu vývoja objektívneho ducha v Hegelovom chápaní pregnantne často sformuloval. Pravdou tiež je, že hľadal „vhodnú“ monarchiu a nakoniec si ju vykonštruoval v cárizme, ktorý tak isto žiadal demokratizovať. Avšak: napriek tejto „konzervatívnosti“ v názoroch na štát, ktorý sa menil podľa neúprosneho vývinu v neprospech jeho ideových konštrukcií, treba súčasne konštatovať, že to jeho národnooslobodzovací, sociálno-politický a v podstate obranný postoj negatívne neovplyvnilo. Aj keď Ľ. Štúr patril k tým, ktorý rousseauovskú teóriu suverenity ľudu neprijal (v celkovej sociálno-kultúrnej situácii slovenského ľudu nemohla znamenať progres).

V oblasti teórie práva, či lepšie hľadania formulácií filozofie práva, Štúr neprekročil svoje vlastné svetonázorové postoje k štátu, ba od týchto postojov sa odvíjal jeho vzťah a chápanie práva. Ľ. Štúr bez pochyby absolutizoval štát a tento postoj mal aj k právu, k štátnym zákonom ako výrazu sebachápania rozumu a slobody. Napriek tomu mu to však nebránilo prekročiť vlastný teoretický tieň, a v praxi vyslovoval a formuloval radikálne pripomienky k uhorským zákonom, a tam, kde to bolo možné, vsúval do týchto zákonov demokratické, sociálne progresívne a občiansko-politické požiadavky.⁵

Geopolitická vízia Ľudovíta Štúra, vyjadrená v jeho politickom testamente Slovanstvo a svet budúcnosti, vychádza z analýzy kritickej situácie slovanských národov a vylučuje, že by vôbec mohli vzniknúť národné slovanské štáty. Po zvážení všetkých možností riešenie ich politickej budúcnosti videl v existujúcom „superštáte“ Ruska a pod jeho vedením v únii slovanských štátov – ktorá by obraňovala aj ich vlastné národné a štátne záujmy. Takto sa na prvý pohľad zdá (najmä keď na okamih pozabudneme na dobu), že Ľ. Štúr v práci Slovanstvo a svet budúcnosti dospel k záveru, ktorý je od základu chybný. Ale to podstatné je tu napísané a povedané: ako zaistiť prežitie slovenského národa. A aj keď s odpoveďami sa nedá

5 Ľ. Štúr sa stal poslancom v uhorskom sneme za mesto Zvolen zásluhou M. Ostrolúckeho, Dr. Kozáčka a iných vlastencov koncom októbra 1847 vo veku 32 rokov. Ako poslanec prvýkrát vystúpil na sneme v Bratislave v novembri toho istého roka, keď žiadal pre mestá politické práva. Najrevolučnejšou požiadavkou bolo jeho vystúpenie o bezpodmienečnom vykúpení ľudu z urbárskych povinností. V polovici januára 1848 vystúpil proti maďarizácii slovenských ľudových škôl a žiadal, aby „v školách slovenského ľudu rečou vynaučovacou reč slovenská ostala“, v polovici februára už žiadal, aby vojenskú daň platili aj zemianske kúrie, v marci ďalej súrili, aby bol ľud vyslobodený spod urbárskych povinností, a v poslednom vystúpení na sneme v polovici marca opäť bránil politické práva miest. Jeho „pozitívne“ vystupovanie v rámci uhorského štátneho práva sa skončilo pokusom dosiahnuť celoeurópsku jednotu Slovanov na Slovanskom zjazde v Prahe v polovici júna 1848 a definitívny rozchod so štátoprávnou ideou Uhorska založením Slovenskej národnej rady ako vrcholného orgánu Slovákov 16. septembra 1848 vo Viedni spolu s J. M. Hurbanom, M. Hodžom, D. J. Bórikom, B. Nosákom-Nezabudovom a ďalšími. O tri dni nato sa Slovenská národná rada vyhlásila za jediného reprezentanta moci na Slovensku a vypovedala poslušnosť uhorskej vláde so súčasnou výzvou na ozbrojené povstanie.

súhlasíť, panebože, ako je už dobre, že sme odtiaľ vyšli a už sa na to ani nepamätáme, predsa len Štúr realisticky a emotívne poukázal na zúfalé postavenie Slovákov, ale aj ostatných Slovanov. Štúrov zúfalý krok, hľadanie reálneho východiska vyplývalo z toho, že štát a právo predovšetkým v Uhorsku, ale ani v habsburskej monarchii nebolo možné reformovať a dosiahnuť spravodlivé vyrovnanie Slovákov.

Približne rovnako kontroverzne bol Ľ. Štúr prijímaný v slovenskej spoločnosti počas všetkých prelomových dejinných udalostí: na jednej strane bezvýhradná, nadšená podpora a nekritické prijímanie jeho názorov na úlohu štátu a práva v štátnom usporiadaní, na druhej strane až nepochopiteľné odmietanie „globálneho“ ako „reakčného“ Štúra, ktoré sa opakovalo s pravidelnými prílivmi a odlivmi pri zmenách politických siločiar.

Ľ. Štúr to zažil na vlastnej koži, keď spomenieme len nenávistný postoj ďalšieho slovenského veľikána Jána Kollára (1793 – 1852) v otázke jazykovej „odluky“, ale aj v náhľadoch a postojoch k Slovanstvu. Tieto spory a historické protirečenia už dávno vyriešil čas a – pre nás – bez následkov v hodnotení oboch géniov a všetkých tých, ktorí stáli na opačných stranách barikád. Predsa len nám nedá dodatočne nekonštatovať: nie vo všetkom mal Štúr pravdu, ale historická pravda je taká, že nám už ani nenapadne rozmýšľať o správnosti zavedenia spisovnej slovenčiny na základe, ktorý vystihol Štúr ako životaschopný a perspektívny. Sú, žiaľ, aj výnimky ako Ladislav Kováč, ktorý i dnes brojí proti „jazykovému nacionalizmu štúrovcov“, biológ Kováč Štúra klasifikuje uhorským titulom „pseudolingvista“.⁶

Naprázdnou vyznelo aj trpké víťazstvo J. Kollára s opätovným zavedením slovakizovanej češtiny do novín a škôl na Slovensku, ktoré bolo vyjadrením vďaky a myslené ako odmena svojmu, aby sme nepoužili výstižnejšie, ale pejoratívne slovo, dôverníkovi, ako Kollára brala cisárska habsburská Viedeň.

Takéto protikladné postoje sa objavovali aj po Štúrovej smrti v priebehu prvej svetovej vojny a pri vzniku Česko-Slovenska, v priebehu druhej svetovej vojny, v období nástupu nádejí na zásadnú zmenu usporiadania spoločnosti, štátu a práva na socialistických základoch v roku 1968 a nakoniec, ako sme toho svedkami v nedávnej „súčasnosti“ po historickej porážke socializmu so „sovietskou“ tvárou, ktorý nedokázal ani oneskorený pokus záchranných akcií „eurokomunizmu“ a „socializmu s ľudskou tvárou“. V časti česko-slovenskej (už bez pejoratívneho obsahu pojmu) a čechoslovakistickej (s jednoznačným politickým obsahom) intelektuálnej obce je pevne zakotvený mýtus o „reakčnosti“ Štúrových východiskových pozícií, ktoré prevládali – aj keď akoby potichu a hanblivo – od Štúrovho zásadného odmietnutia „západného“ komunizmu.

⁶ Kováč, Ľ.: In: Forum scientiae et sapientiae, 2000, č. 2-3, s. 28-29.

Na druhej strane je aj taká pravda, že v krízových situáciách Štúra používali (vyhýbame sa slovám využívali a zneužívali, aj keď aj to sa stávalo) ako nástroj pomáhajúci odstraňovať prekážky, ktoré síce už nestoja a nestáli pred Štúrom, ale stoja či stáli pred politickými osobnosťami, ktoré sa potrebovali zaštitíť pred kritikou a prípadnými útokmi neprajníkov.

Odkaz Ľudovíta Štúra, ktorého sa dovoľávali už celé generácie slovenských politických a kultúrnych predstaviteľov aj so zameraním na štát a právo, je neobyčajne bohatý, plodný a neustále aktuálny práve pre progresivitu celkových Štúrových postojov. Avšak nielen tieto myšlienky o štáte a práve, ale aj z ďalších oblastí, akými sú vzdelávanie, občianska a právna výchova. Hovorí nám o spätosti mravného zdokonalenia človeka s materiálnymi podmienkami jeho života, o vzťahu politiky a etiky, práva a mravnosti, o chápaní práva a demokracie nielen ako práva, ale aj povinností, o rozvoji kultúry a vzdelanosti ako predpokladu rozvoja modernej spoločnosti, o občianskom princípe a kolektivizme ako o princípe prekonávania protirečení medzi jednotlivcom a spoločnosťou a o mnohých iných podnetných myšlienkach, ktoré sú trvalou hodnotou nášho národného kultúrneho odkazu i dedičstva.

Presvedčenie Ľudovíta Štúra o tom, že rastie len tá spoločnosť, ktorá je slobodná pre každého jednotlivca a pre každý národ v podmienkach slobodného spájania do väčších celkov, je myšlienka hodná nového, 21. storočia, a spájanie v podmienkach, ktoré sa črtajú ako realizovaná možnosť v Európskej únii, je ako skok z ríše nevyhnutnosti do ríše slobody.

Ľudovít Štúr bol, ako sme už konštatovali – a pred nami mnoho ďalších – konšternovaný prístupom Habsburgovcov k slovenskej otázke preto, že sa štúrovci pridali na stranu cisárskej Viedne od počiatku bez váhania práve preto, že najlepšie poznali zámery budapeštianskej vlády: absolútne nepriznať Slovákom národnú a kultúrnu autonómnosť, ba ani ich len neuznať za hodných rokovania. Štúr spočiatku veril v osvietenský absolutizmus Viedne, že je na mieste dynastická legitimita „z Božej milosti“ ako devíza všetkého konzervatizmu. Tento predpoklad sa mu ako chiméra rozplynul nielen preto, že ho Viedeň „zradila“, ale aj preto, že v rustikálnej slovenskej spoločnosti chýbala predovšetkým nespochybniteľná úcta k trónu, aj keď slovenskí revolucionári mali na zástave myšlienku o „slovenskom kráľovi“. Keď padla myšlienka o jedinej dynastii (habsburgovskej), nastúpila na jej miesto druhá dynastia (Romanovcov) akosi úplne samozrejme, akoby analogicky. Ale na jej prekonanie sotva potrebovala slovenská spoločnosť ďalšie storočie, pretože ju nikdy neakceptovala.

V čase, keď v rámci európskeho nacionalizmu prevládala tzv. filozofická fáza herderovského typu, ktorá sa sústreďovala predovšetkým na štúdium a sformovanie materinského jazyka na spisovný jazyk ako nástroj „národnej“ integrácie, sa v stredoeurópskom priestore práve jazyk a jeho spisovná podoba stali základným rozlišovacím znakom: keď však nacio-

nalizmus prešiel z jazykovej a kultúrnej roviny na základňu politickú a do jej politicky vybičovanej, netolerantnej a neznášanlivej fázy, vystúpili Slováci v polovici 19. storočia s vlastným politickým programom, unifikačný „všeslovanský“ čechoslovakizmus stratil na Slovensku svoje zázemie aj u tých, ktorí s úctou udržiavali český spisovný jazyk ako svoj náboženský komunikačný nástroj.

Na konci 19. storočia začali prenikať aj na Slovensko ideové zárodky politického čechoslovakizmu, ktoré v rokoch prvej svetovej vojny vyústili do konkrétneho politického programu vytvorenia československého štátu (spočiatku mysleného so spojovníkom, ale potom už len bez rozdeľovníka) jednotného politického československého národa, ktorý presadzoval Masaryk s Benešom.

Koncepcia vzniku Česko-Slovenska či Československa mala práve tieto dve možnosti ako vývinové línie: prvú, so spojovníkom, by sme mohli identifikovať ako štúrovsko-štefánikovskú, druhú ako kollárovska-masarykovskú. Isteže, je to zjednodušenie, ale myšlienková konštrukcia vytvorenia československého politického národa je zakotvená v Kollárovej konštrukcii československého kmeňa ako jedného zo štyroch základných slovanských kmeňov. Napriek tomu, že masarykovská demokratická a humanistická republika bola ostrovom slobody v okolitom priestore diktátorských a autoritárskych režimov, už v prvom desaťročí jej existencie sa ukázali jej slabiny práve v nerealistickej konštrukcii jediného politického národa: Slováci, ktorí sa ako národ už raz ocitli pred národnou záhubou v dôsledku maďarského programu s myšlienkovou konštrukciou – uvádzanou do života agresívne a všetkými štátoprávnymi nástrojmi i nástrojmi nezákonnými – politického uhorského národa, veľmi rýchlo vystihli nielen príbuznosť, ale priamo totožnosť českej myšlienky politického národa, uvádzaného pod dvoma pojmami. So stúpajúcou vzdelanosťou a tým aj stúpajúcim sebavedomím novej slovenskej inteligencie, ktorá sa v priaznivých podmienkach Československa rozrástla aj početne, sa to ani inak nemohlo skončiť ako snahami o autonómiu až po úplné odtrhnutie.

Spory okolo termínu čechoslovakizmus (a v podstate o jeho obsah, ktorý vyjadroval českú supremáciu už v rámci českého Palackého programu austroslavizmu) sa nezrodili len ako výsledok konkrétnych stretov politicko-ideologických postojov Čechov a Slovákov v ich novom spoločnom štáte. Práve svojimi koreňmi siahajú hlbšie, do obdobia samého národného obrodzenia. Zrodili sa v podobe Štúrovej knihy Slovenské nárečie alebo potreba písania v tomto nárečí. Ján Kollár akiste musel chápať základnú ideovú niť, ktorá sa vinula celým týmto Štúrovým dielom: „To, čo je české, nie je naše, a kto na čom nerobil, ten si to veruže ani nezaslúži, ale ani užiť nevie... všetko, čo chceme, bratia naši najbližší, je povýšiť svoj duchovný život vlastným jazykom, ktorý je náš...“

Od toho okamihu, teda aj vyjdenia spomenutého diela, ktoré úplne zničilo základnú myšlienku J. Kollára, už potom všetci, ktorí v jeho línii dospeli k myšlienke čechoslovakizmu, boli odsúdení na neúspech. A opäť a zas: ako len dobre, že sme sa v dobrom rozišli, pretože od tohto okamihu si môžeme navzájom pomáhať a podporovať sa ako dva medzinárodnoprávne subjekty. Ak bude taká politická vôľa. Tu platí: dvaja sú viac ako jeden, súčet poslancov Slovenskej republiky a Českej republiky v Európskom parlamente je vyšší – práve o počet poslancov Slovenskej republiky.

V sporoch o charakter a obsah prvej Československej republiky, ale aj po všetkých chabých pokusoch po roku 1945, keď českí komunisti po „Víťaznom februári“ vytiahli veľmi rýchlo kartu buržoázneho nacionalizmu, až po pokusy o pseudofederálne riešenia, sa to ani inak nemohlo skončiť. Ľudovít Štúr – po toľkých sporoch – zachoval humanistické Kollárovo hľadisko tak slovanské, ako aj československé (česko-slovenské, slovensko-české) a reálne sa zaslúžil o záchranu národa.

Štúrov emancipačný zápas, respektíve emancipačný zápas národa o svojbytnosť, na ktorého čele stál, o vysokú kultúrnu a civilizačnú úroveň, vzdelanosť, o širšie chápanie úlohy slovanských národov v Európe, áno, o európskosť rozmerov jeho koncepcie, nenašiel pochopenie v idei Masarykovej štátnosti ako jej nosná tradícia. Preto sa budeme musieť – oba národy – pretrpieť k myšlienke štátneho európanstva, k myšlienke európskeho politického národa.

Pravdou však je, že česko-slovenský štát mohol vzniknúť buď ako štát politického národa, alebo by v tých časoch nevznikol nikdy. Aj to viedlo, ale práve v duchu štúrovského chápania spolupatričnosti, k vytvoreniu spoločného štátu, a treba konštatovať, že Česko-Slovensko, transformované na unitárne Československo, zohralo v dejinách oboch národov pozitívnu úlohu, a túto pozitívnu stránku treba bez závisti vyzdvihnúť práve na Slovensku. Slovensko sa objavilo ako administratívna jednotka s medzinárodne uznanými hranicami a v priebehu dvoch desaťročí Slováci dostali šancu ukončiť proces formovania do podoby moderného európskeho národa. Treba povedať, že Slováci túto šancu plne využili. Ale aj to, že na začiatku tohto procesu bol Ľ. Štúr.

Ľudovít Štúr chápal pôsobenie ľudí, jednotlivcov a osobností, niečím vynikajúcich jednotlivcov v dejinách ako tých čo realizujú potreby, túžby, úmysly, zámery a pohyby svojich národov. Takí sú v centre spoločenského a politického diania, všetok pohyb sa krúti okolo nich a zväčša aj skrze nich. Ide o akýsi proces chápania, ktoré P. Ricoeur (1913 – 2005) a H.-G. Gadamer (1900 – 2002) vo svojej hermeneutike pokladajú ani nie za metódu, ale spôsob bytia samého ľudského pohybu, ktorý spočíva a je kotvený v samotnom ľudskom pobyte. Chápanie tradícií (a tomu sa musíme ešte dlho učiť) predstavuje rozhovor, dialóg, pretože uchopovanie

vlastnej tradície a vydávanie takéhoto svedectva vznášajú pravdivostný nárok, ktorý musí interpret novoaktualizovať ako odpoveď na svoju otázku. „Je čas, aby sme sa dohovorili, bratia!“ Vzájomným stretaním, dohovorom, dialógom sa bude meniť náš horizont, a práve tak aj jeho dielo (Štúrovo) v priebehu dejín vlastným pôsobením a vďaka tomuto vlastnému pôsobeniu naberie vďaka časovému odstupu nový, dosiaľ nepoznaný zmysel.

Je nemysliteľné, aby legalista Ľ. Štúr nepoznal kategorický imperatív práva, ktorý znie: „Navonok konaj tak, aby slobodné uplatňovanie tvojej ľubovôle mohlo existovať súčasne so slobodou každého podľa všeobecného zákona.“ A aj keď sa priamo na tento kategorický imperatív I. Kanta (1724 – 1804) nikde neodvoláva, môžeme nájsť desiatky modifikácií a parafrázovaní tohto výroku. Hybným prvkom dejín je okrem iného rozpornosť ľudskej prirodzenosti a jej „nedružná družnosť“. Ustanovenie úplne spravodlivej občianskej spoločnosti je najvyššou úlohou, ktorú príroda zadáva ľudskému rodu, pretože len tak môže takáto oduševnená príroda uskutočniť svoje ďalšie zámery, ktoré má s naším rodom. Z prirodzeného stavu vecí, ktorý sám osebe je ešte bez práva, vedie podľa Kantovej filozofie práva pôvodná zmluva. Len tak a takto vzniknutý štát môže zaručiť právo jednotlivých občanov na neporušenú slobodu a rovnosť. V oblasti súkromného práva – zhodne s I. Kantom – Štúr anticipuje zmluvnú slobodu, manželstvo a vlastníctvo každého druhu. Verejné právo má stavať občanov pod spoločné zákonodarstvo. Medzinárodné právo má zaistiť slobodu národov – predovšetkým však malých – a medzinárodný mier.

Začiatkom roku 1847 Ľudovít Štúr už formoval v praxi svoju filozofiu práva, keď sa stal poslancom uhorského snemu za mesto Zvolen. Radikalizácia jeho názorov na spravodlivé usporiadanie spoločnosti sa odzrkadlila v Slovenských národných novinách. Zápas proti feudalizmu sa po parížskej februárovej revolúcii roku 1848 rozohrel do historických rozmerov. A keď sa situácia na scéne vyvinula do viedenského povstania (13. marca), na uhorskom sneme v Bratislave vyhlásil L. Kossuth 15. marca revolučné zákony, ktorými sa zrušili šľachtické výsady – no aj to len polovičato. Vodca revolúcie však bol v jednom úplne dôsledný, keď vyhlásil: „Slovenský národ neexistuje. Ani vo sne. A teda nech rozhodne meč – prišiel čas zúčtovania!“ Na túto nacionalistickú pýchu, ktorú postrehol I. Széchényi, zomrel politický uhorský národ – a už sa nikdy nespamätal z tejto klinickej smrti, napriek neustálým pokusom oživovať túto mŕtvolu.

Ľ. Štúr nereagoval priamo na takúto podstatnú prekážku spolupráce pri búraní feudálnych okov, avšak v oblasti práva a zákonných požiadaviek formuloval svoje radikálne predstavy, keď žiadal vykúpenie roľníkov z poddanstva a jeho zrušenie, zákonné zabezpečenie spolčovacího práva, obzadkovanie štátnych a župných funkcií aj nezemanmi, zrušenie urbára, zdanenie šľachty, legislatívne podporiť rozvoj priemyslu, cestnej siete, budovať školstvo, vzdelanie atď., práve v tejto sfére pregnantne formuloval

požiadavky vzdelávania (v materinskej reči), zakladanie kultúrno-vzdelávacích spolkov pre dospelých, sociálnych spolkov a združení, založenie stredných škôl, šírenie ľudovej a národnej osvety. Postuloval ich vo svojich vystúpeniach na sneme alebo v koncepčných článkoch Nezemanian v úradoch krajinských, Kde leží naša bieda. V článku Panslavizmus a naša krajina Štúr pomenúva účelovo vyťahovaného strašiaka panslavizmu, dodnes sa tak deje (T. Žilka).

Bolo už vtedy nemysliteľné – a také sa to javí aj dnes, po odstupe jeden a pol storočia – že dohoda s predstaviteľmi maďarskej revolúcie bola práve z ich strany znemožnená už ich prístupom k otázke slobody, práva, zákona i spravodlivosti.

Porevolučné udalosti v Rakúsku (ale aj v Uhorsku) otáčali koleso dejín dozadu, k Svätej aliancii. Spisovná slovenčina (najpestovanejšie dieťa Ľ. Štúra) bola fakticky odstavená v prospech kollárovskej slovakizovanej češtiny a Viedeň v nijakom prípade nehodlala riešiť rovnoprávnosť svojich národov v monarchii. Niet sa čo čudovať: ten, čo stál na strane víťazov, bol odstrčený do zadného radu, a netrvalo dlho, keď bol vydaný napospas (po rakúsko-maďarskom vyrovnaní) svojmu úhlavnému nepriateľovi, ktorý nanovo rozdúchal princípy uhorského politického národa. Aj keď Ľ. Štúr úplne nerezignoval, v každom prípade podľahol ľahšie slavianofilským víziám, ktoré napokon rozviedol a sformuloval v diele Slovanstvo a svet budúcnosti. V konečnom dôsledku potlačil svoje slovenstvo v prospech rusofilského slovanstva. Inú možnosť v danej situácii nevidel. Analyzuje ju a uvádza argumenty.

Aj tu sa priamo ponúka nová paralela: Ako by postupoval Ľ. Štúr po vypovedaní nevypovedateľnej zmluvy o stavbe diela Gabčíkovo – Nagymaros, po rozvádzaní myšlienky o ukradnutej rieke, po ničení sond, ktoré mali monitorovať čistotu podzemných vôd, neznámymi živlami? A vyhrali sme ten spor v Haagu naozaj?

V nových podmienkach Európskej únie je slovenská otázka aj otázkou českou – a naopak: nikdy nebola česká otázka takou súčasťou najvnútornejšieho slovenského postoja ako vlastná otázka zmyslu národného bytia. Súčasne česká otázka a slovenská, ako aj maďarská otázka sú otázkami pre Európu.

Meniaci sa globalizovaný svet, ktorému často nerozumieme, a nevieme definovať, ale ani len pomenovať hlavné problémy – Je to formovanie „nového“ politického európskeho národa alebo rozvoj (na dlhší časový úsek) národných suverénnych štátov pod spoločnou prikrývkou? Je to nastupujúca éra nového tragického a nevyhnutného stretu civilizácií bez možnosti mierového riešenia? – aj historické skúsenosti aktualizuje, budúcnosti dáva nový rozmer.

Slovenská republika a Česká republika majú rozdielne postavenie, čo je pochopiteľné. Avšak z pohľadu medzinárodných právnych noriem

a ústavných zvyklostí sú si navzájom veľmi blízke (ba chce sa nám povedať: zo slovenskej strany pociťujeme túto blízkosť priamo bytostne ako tu – spolu – bytie). Slovenský a český národný záujem (už v množnom čísle) sú navzájom popreplietané, a teda český národný záujem a slovenský národný záujem sú „opäť“ a predovšetkým otázkou európskou. Celá problematika vzájomne súperiacich a doplňujúcich sa záujmov sa hodnotí v podmienkach globalizácie, integrácie i regionalizácie. Nie je podstatný rozdiel v pohľade na naše národné záujmy, s jedinou výnimkou: slovenský národný záujem bude ovplyvňovaný a vychyľovaný do „opatrnejších“ krokov s ohľadom na aktívnu maďarskú národnostnú menšinu, ktorá v doterajších prejavoch gravitovala skôr k „materskému“ národu ako k „materskému“ štátu, maďarský štát ju aktivuje a inštrumentalizuje.

Medzinárodná politická scéna na počiatku 21. storočia nie je v súlade s ničím, čo sa nazýva common interest. Národný záujem má preto v podstate dvojaký charakter: mocnejšie subjekty sprevádza hegemonizmus spojený s egoizmom, pozícia malých štátov je obranná. To vedel Štúr už v 19. storočí po strete rôznych mocenských záujmov a to podmienilo jeho koncept panslavizmu. Na mechanizme riešenia týchto záujmov sa veľa nezmenilo, ak sa vôbec niečo zmenilo. Tomu sme sa – daj Boh! – za dve storočia svojho vývinu dobre vycvičili, a nie je hanbou si to priznať. V neprestajne novom kontexte musíme tento aspekt vnímať ako neoddeliteľný atribút svojej štátnosti, kultúrnej a dejinnej spolupatričnosti narastajúceho sebedomia, ktoré neprekročí medze politických siločiar, ktoré si prisvojili silní, cítia sa ako motor Európy a našej možnej existenčnej perspektívy. Tu treba rátať s obidvoma niekdajšími hegemonmi – s Maďarmi i Nemcami.

Medzinárodné právo obraňuje suverenitu, ktorá je formálne vyjadrená vo zvrchovanej rovnosti medzi štátmi. Univerzálnosť tohto ustanovenia je daná. Vývoj jednotlivých právnych noriem našiel výraz v dokumente Charty Organizácie Spojených národov, kde sú zahrnuté právne mechanizmy vzťahov medzi jednotlivými štátmi, a tento právny rámec, potvrdený politickými dohodami, určuje aj záväzné ustanovenia pri riešení otázok vojny a mieru, nasmerovania na prosperitu alebo chudobu, šťastie alebo bezradnosť. Suverenita a od nej odvodené medzinárodné právne normy boli a zostali základom medzinárodného politického usporiadania. Jedným dychom však treba dodať, čo nebolo mysliteľné v časoch Ľ. Štúra, že univerzalita ľudských práv, ako sa ustálila v súčasnosti, by sa nemala spochybňovať aktmi, ktoré odporujú medzinárodnému právu. Ľudské práva nemajú už len morálny základ, ale sa opierajú o mechanizmy Organizácie Spojených národov, Ústavy Slovenskej republiky a Ústavnej zmluvy pre Európu. Práve začlenením Slovenskej republiky a Českej republiky do európskych integračných štruktúr by intenzita a najmä kvalita vzájomných česko-slovenských vzťahov mala vzrastať, a to tak, aby sme si, v duchu odkazu

L. Štúra, „čo dobrého dokážeme Česi a Slováci vymyslieť a urobiť, mohli si navzájom vykonať“.

Ľudovít Štúr je osobnosť, ku ktorej sa môže hlásiť takmer každý: konzervatívny politik pre jeho postoje k rodine a životu, liberálny politik pre jeho tolerantnosť k náboženstvám a iným vierovyznaniám, k osobnému vlastníctvu a úcte k majetku, sociálny demokrat prijme jeho solidaritu s utláčanými a odpor k mocným a spupným, vôbec každý vzdelanec a Európan, veriaci kresťan.

Inšpirovali sa ním také osobnosti našich politických dejín ako Andrej Hlinka (1864 – 1938), Milan Rastislav Štefánik (1880 – 1919), Milan Hodža (1878 – 1944) a Alexander Dubček (1921 – 1992). Pre nich všetkých, ako aj pre tých, ktorí majú v úcte osobnostnú veľkosť a veľkosť i rozľahlosť jeho diela, je Ľudovít Štúr zakladateľskou osobnosťou našich novodobých dejín. A vôbec nie je náhodná skutočnosť, že každý z -izmov (hungarizmus, čechoslovakizmus, panslavizmus, nacionalizmus, marxizmus, liberalizmus, postmodernizmus a najnovšie aj paneuropeizmus) si chce Štúra uchopiť celého a v celosti si ho aj prisvojiť, aj ho odsúdiť.

Každá zakladateľská osobnosť v danom čase a v určitom životnom priestore žije dvojaký život: neopakovateľný, skutočný život, druhý život žije vo svojich nasledovníkoch, ďalších generáciách, pravda, vždy v istých čiastkach hodnôt a významov, v tých, ktoré sú zakódované v jeho diele, alebo v tých, ktoré sa už stali všeobecne prijatou skutočnosťou. Teda naplnili svoj zmysel v reálnej podobe, ba stali sa už súčasťou širšej národnej kultúry, lenže tým sa život a dielo L. Štúra nezavŕšili. Každá generácia znovu a znovu číta a spoznáva jeho diela, každá v ňom nachádza aktuálne hodnoty. Aj preto L. Štúr nepatrí do mŕtvej histórie. Je stále dejinne prítomný a pôsobivý – je naozaj nehasnúcou stálou. „Nemusíme si hľadať predkov,“ ako vraví A. Matuška⁷, „máme ich predovšetkým v štúrovcoch. Rozvírili hladinu stojatých vôd národného života, hľadiac dopredu a konaúc v záujme budúcnosti.“

O Ľudovítovi Štúrovi možno opäť bez zveličovania konštatovať, že vytvoril prvý, vnútorne skĺbený a premyslený slovenský systém filozofie štátu a práva, samozrejme, tu pregnantnejšie, inokedy len v náznakoch. Ako slovenský ho môžeme chápať v tom, že celá stavba jeho filozofie práva a jeho náhľady na štát a jeho formy kotvila v slovenských potrebách, alebo v tom, za aké ich Štúr považoval, premietnuté do perspektív a ohraničení svetového pohybu dejín a národov. Ľudovít Štúr pracoval a pôsobil v období romantizmu a takýchže revolúcií. Pravdupovediac, ani sme sa tak nepokúšali nanovo čítať Ľudovíta Štúra. Vytýčili sme si cieľ: ako vnímal tento veľkán našej kultúry to, čo I. Kant spolu s ďalšími nemeckými klasickými filozofmi nazýval filozofiou práva, čo môžeme z oblasti štátu a práva vysto-

7 Matuška, Alexander: Štúrovci. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1970, s. 44.

povať ako hlavnú vývinovú myšlienkovú niť. A to sme sa v nedokonalom prvom zamýšľaní o tomto probléme pokúsili rekonštruovať a zhodnotiť ho v živých kontextoch minulosti a dneška.

Aktuálnosť politického a štátoprávneho odkazu Ľudovíta Štúra v súčasnosti potvrdzuje skutočnosť, že sa k nemu hlási aj politická a štátna reprezentácia samostatnej Slovenskej republiky.

Osvetový program štúrovcov

Doc. PhDr. Rozália Čornaničová, CSc.

Korene osvety ako všestranne zameranej edukácie dospelých, týkajúcej sa širokého spektra populácie, vychádzajú zo vznešených ideí osvietenstva. V storočí osvietenstva, ako nazývame 18. storočie, nadšení, osvietenským myšlienkam oddaní jednotlivci hlásali ideály doby jednak sami, jednak spájali svoje sily do veľkých edukačných projektov (pripomeňme veľkú francúzsku Encyklopédiu). Takúto realizačnú skupinu často predstavovali príslušníci jednej generácie, ktorej jadro bolo spojené so štúdiom na tej istej škole v rovnakom historickom čase a s pôsobnosťou nadšeného učiteľa ako vlajkonosiča idey a ideálov doby. Edukačné projekty boli zamerané jednak teoreticky na prípravu „študijných materiálov“, ktoré by obsahovali všetko učivo potrebné na vzdelávanie vo všetkých oblastiach života (pôvodná idea encyklopédie), ale aj prakticky, zakladaním nových typov edukačných inštitúcií, obsahovo zameraných viac na potreby denného života ľudu (napríklad nedeľné školy, verejné knižnice, vzdelávacie spolky), ako aj úsilím o zmenu vzdelávacieho obsahu tradičných škôl smerom k potrebám praxe, výučbou v jazyku ľudu atď.

V podmienkach Slovenska sa takáto veľká generačná skupina, vystupujúca so širokým osvetovým programom, formovala koncom 18. storočia v prostredí bratislavského generálneho seminára. Do slovenskej histórie vďaka svojmu kultúrno-spoločenskému pôsobeniu v nasledujúcich desaťročiach vstúpili ako prvá národnoobrodenská generácia. Typ školy zameranej na prípravu katolíckych kňazov určil aj konfesiónalnu orientáciu tejto skupiny národných dejateľov. V oblasti osvetového pôsobenia (ľudovýchovy) plne vychádzali z európskeho osvietenského programu a aj v jednotlivých formách a prostriedkoch naň nadviazali (pripomeňme dielo J. Fándlyho, ktoré v súhrne predstavuje základy „encyklopedických“ vedomostí, všetkého, čo by bolo potrebné pre slovenského roľníka). V oblasti národného programu sa im nepodarilo realizovať zjednotenie dvoch prúdov slovenských vzdelancov, katolíckeho a evanjelického. Novokodifikovanú slovenčinu vychádzajúcu z kultivovaného prostredia vzdelancov Trnavy (sídlo vysokej školy, arcibiskupstva, tlačiarne a pod.) evanjelická vetva národa neprijala. Napriek tomu Bernolákov Slowar Slowenský, Česko-Laťinský-Ľemcko-Uherský (1825 – 1827) sa stal základom slovnej zásoby pre literárnu tvorbu a preklady nasledujúcich obrodenských generácií, čo býva akoby zabudnuté.

Druhá obrodenská generácia stála pred novými výzvami doby: osvietenenské myšlienky boli stále inšpirujúce pre praktickú ľudovú výchovu. Avšak – aj vzhľadom na širší historicko-politický kontext – čoraz naliehavejšie vystupovala potreba národného zjednotenia Slovákov a potreba ukázať slovenčinu ako plnohodnotný jazyk, schopný absorbovať preklady klenotov svetového literárneho dedičstva, jazyka, v ktorom môžu vzniknúť vlastné literárne diela. Súčasne s pôsobnosťou tejto obrodenskej generácie sa v plodnom prostredí bratislavského evanjelického lýcea začalo formovať jadro budúcej generačnej skupiny, ktorej plná pôsobnosť spadala do 40. rokov 19. storočia, a slovenská história ju označuje za tretiu obrodenskú generáciu alebo kratšie – podľa mena jej vedúcej osobnosti – štúrovci.

Misiou, vodiacom ideou a poslaním osvetového programu štúrovskej generácie bolo zjednotenie dvoch základných vzdelaneckých prúdov na Slovensku – katolíckeho a evanjelického – s cieľom upevniť a obrodiť Slovákov ako národ (bez ohľadu na konfesiónálne, jazykové, sociálne a iné odlišnosti jednotlivcov) a usilovať sa povzniesť Slovákov na úroveň svojbytných národov, čomu podriadili všetko svoje úsilie. Pri realizácii tohto cieľa mala nenahraditeľné poslanie osvetová práca, v dobovej terminológii ľudovýchova, široko zameraná edukačná práca.

O potrebe zjednotenia národa boli už v tomto období (40. roky 19. storočia) presvedčení mnohí z oboch slovenských vzdelaneckých prúdov, ale každý prúd mal inú predstavu realizácie tejto idey, iné argumenty, tradíciu, vieru alebo pochybnosti o schopnosti slovenskej národnej svojbytnosti. Najzreteľnejším formálnym rozdielom medzi oboma prúdmi vzdelancov na Slovensku (katolíci a evanjelici) bola práve reč ako kodifikovaný slovný prejav, ktorým sa hlásali nielen náboženské myšlienky, ale šírila sa aj ľudová i vyššia vzdelanosť. Slovenskí evanjelici vtedy používali, ako hovorí Rapant (1950), „jazyk česko-slovenský v bohoslužbe... na spôsob staroslovanského cirkevného jazyka,“ ktorý charakterizuje síce ako „jazyk posvätný, ale mŕtvy...“. Slovenskí katolíci prijali Bernolákom kodifikovanú slovenčinu ako reč aj pre ľudovú výchovu (J. Fándly) a tvorbu krásnej literatúry a prekladov (J. Hollý), ale evanjelické krídlo ju rázne odmietlo.

Veľkosť prínosu Ľ. Štúra a jeho spolupracovníkov sa prejavila nielen v tom, že predložili pre oba tábory „tretiu cestu“ – novokodifikovanú slovenčinu, ktorá mala potenciál byť bázou a vonkajším prejavom zjednotenia oboch prúdov. Boli schopní nielen tento jazyk kodifikovať a rozpracovať jeho teóriu, ale tiež boli schopní mnohých praktických a diplomatických činov na realizáciu tejto idey. Možno len obdivovať kroky, systém prostriedkov, ktoré rozvinuli na dosiahnutie idey národného obrodenia.

Nenahraditeľnou súčasťou národného obrodenia bolo aj u štúrovcov obrodenie človeka edukáciou. Široko chápaná edukácia, osvetová práca, v dobovej terminológii ľudovýchova, zahŕňala rôzne vekové skupiny (vzdelávanie detí, mládeže a dospelých), ďalej široké edukačné zameranie

(vzdelávacie, mravné, pre praktický život hospodársky, pre národné uvedomenie, vlastný a národný dobrobyt), ale aj široké edukačné prostriedky.

Pristavme sa pri **najdôležitejších prostriedkoch** dosahovania cieľov osvetového programu štúrovcov:

Nová kodifikácia slovenčiny nielen ako prostriedok zjednotenia oboch prúdov vzdelancov na báze reči, ale aj prostriedok edukácie

V roku 1843 sa na fare v Hlbokom stretli najvýznamnejší predstavitelia tretej obrodenskej generácie Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban a Michal Miloslav Hodža a po dohode s najvýznamnejším predstaviteľom literárnej tvorby v bernolákovčine Jánom Hollým vykonali „skutok veľadôležitý“, ustálili reč ľudu za reč spisovnú (J. Botto, 1911). Hodža o tom napísal: „Nebola to žiadna novotárska chuťka, nie žiadna mládenská nerozvažitosť: stálo to i nás, ktorí sme sa za jazyk slovenský rozhodli, nejedon ťažký boj, nejednu prenespanú noc, nejednu veru, vyznám úprimne, vyliatu slzu.“ Myšlienka, vyslovená v krúžku priateľskom, ujímala sa. O niekoľko mesiacov všetka mládež slovenská chytila sa slovenčiny (J. Botto 1911).

Z osvetového hľadiska je dôležité, že v štúrovskej slovenčine sa začala vydávať aj nová literatúra. Bola nová nielen svojou jazykovou formou, ale aj obsahom, ktorý zodpovedal potrebám národného hnutia, ako aj ľudovýchovy.

Tatrín – zjednocovanie „nadchnutých“

Zakladanie bratstiev, tovarišstiev, učeních spoločností, jednôt bolo aj na Slovensku známym spôsobom zjednocovania prostriedkov a síl jednotlivcov najmä pre potreby sebvzdelávania už od vrcholného stredoveku. Širšie sa rozvinulo vplyvom osvietenstva v 18. storočí. Preto je len prirodzené, že štúrovci nadviazali na tieto tradície. Založenie Tatrína, „jednoty milovníkov národa a života slovenského“, v roku 1844 v Liptovskom sv. Mikuláši je najvýznamnejším prejavom slovenských združovacích snáh tejto generácie. Pripomeňme zakladajúce osobnosti ako Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban, Michal Miloslav Hodža, Gašpar Fejérpataky Belopotocký, Ctiboh Cochius, Matej Tučko, Janko Kráľ, Samo Chalupka, Samo Bohdan Hroboň, Peter Kellner, Janko Francisci Rimavský a mnoho ďalších.

Tatrín bol v stanovách definovaný ako „literárny slovenský spolok k napomôženiu literárnej a priemyselnej verejnosti národa slovenského v Uhrách na každej zákonnej ceste; jeho účinkovania záleží hlavne vo vydávaní dobrých vzdelávateľných kníh a v podporovaní chudobných mravných a spôsobilých mládenčov“. Ako úradnú a vydavateľskú reč používal už novú slovenčinu. Tatrín svojím nákladom vydal Hodžove spisy *Dobruo*

slovo Slovákom súcim na slovo (1844) a *Věťín o slovenčine* (1847), *Epigenes Slovenicus* (1847, 1848), spis Ľ. Štúra *Náuka reči slovenskej* (1846), Plechov preklad Zschokkeho diela Goldmacherdorf pod názvom *Domová pokladnica* (1847) a ako posledný počin vydal *Žiadosti slovenského národa* (1848).

Z hľadiska zjednotenia oboch vzdelaneckých prúdov na Slovensku prvé tri roky boli členovia Tatrána z jedného vzdelaneckého prúdu Slovákov – evanjelici. Publikačnou¹ a aj osobnou² angažovanosťou Ľ. Štúra a jeho spolupracovníkov sa dosiahol, že na zasadnutí Tatrána v roku 1847 sa už zúčastnilo aj 18 katolíckych farárov, ktorí, ako hovorí D. Rapant (1950), „dotiaľ“ od spolku z evanjelikov pozostávajúšieho obďaleč stáli. Na fare v Čachticiach u katolíckeho farára Jozefa Urbanovského, národovca slovenskej veci úprimne oddaného, podali si rímskokatolícki a evanjelickí farári bratské ruky, zaviazuc sa mravne podporovať, napomáhať osvetu a vzdelanosť slovenského, katolíckeho i evanjelického ľudu spoločnou, súzvučnou prácou, literárnou činnosťou“.

Slovenské národné noviny (1845 – 1848)

V roku 1845 začali vychádzať *Slovenské národné noviny*, ktorých redaktorom a vydavateľom bol Ľ. Štúr. Vychádzali v novokodifikovanej slovenčine a ako prvé slovenské politické noviny sa stali neoficiálnym orgánom slovenského národného hnutia, uverejňovali hospodársky, sociálny a politický program národného hnutia. Štúr v nich od ľudovýchovných článkov (o nedeľných školách, spolkoch miernosti) postupne prechádzal k článkom, v ktorých požadoval uplatnenie slovenského jazyka v školách a úradoch na slovenskom etnickom území. Noviny mali širokú sieť dopisovateľov a takto mohli zdokumentovať aj osvetové aktivity štúrovcov.

SNN mali poučno-zábavnú beletristickú prílohu pod názvom *Orol Tatránski* (1845 – 1848).

Slovenské pohľady na vedy, umenie a literatúru založil v roku 1846 J. M. Hurban (v štúrovskom období vychádzali v rokoch 1846 – 1847, 1851 – 1852). Predstavovali platformu na uverejňovanie dlhších prozaických, esejistických a odborných diel štúrovcov. (Obnovené ako Slovenské pohľady v roku 1881 v Martine dodnes predstavujú slovenský literárny časopis s najdlhšou tradíciou.) Štúrovci na zhromaždení Tatrána v Čachticiach (1847) robili tiež prípravy na vydávanie ľudovýchovného časopisu *Priateľ ľudu*, ktoré už nedostali historickú šancu na realizáciu.

Krásna literatúra

V štúrovskej slovenčine sa začala vydávať aj nová krásna literatúra. Boli to predovšetkým básnické diela, ktoré ukázali životnosť nového spi-

sovného jazyka, prebúdzali národné sebavedomie Slovákov. Básnické diela Sama Chalupku, Andreja Sládkoviča, Janka Kráľa, Jána Bottu a ďalších hlboko načreli do prameňov ľudových piesní, boli zrozumiteľnejšie, atraktívnejšie a aj účinnejšie.

Dlhšie prozaické diela našli svoj priestor v dobových almanachoch a v Hurbanových Slovenských pohľadoch. Hurbanov almanach Nitra (1844) bol tiež už vydaný v novom slovenskom spisovnom jazyku. Na širšie románové diela nebol dostatok historického času, príslušníci štúrovej generácie ich písali až v nasledujúcich desaťročiach.

Nedeľné školy

Boli určené pre všetkých, ktorí v detstve z rôznych príčin nechodili do školy alebo v priebehu rokov osvojené vedomosti zabudli a „všetkých tých, ktorí sa učiť chuť majú“ (Ľ. Štúr 1845). Nedeľné školy pomáhali odstraňovať negramotnosť a duchovnú zaostalosť chudobnejších vrstiev, nahrádzali nedostatok škôl a učiteľov.

Nedeľné školy sa delili na nižšie a vyššie. Nižší typ odstraňoval negramotnosť dospelých, učilo sa čítanie, písanie, počítanie, náboženstvo. Vyšší typ poskytoval základné poznatky z prírodovedy, techniky, zdravotníctva, dejín a vyšších počtov. Učilo sa v nedeľu, po skončení bohoslužby. Prvú nedeľnú školu založil už M. Rešetka na fare v Hornej Súči v roku 1834, ale práve štúrovci rozšírili ideu zakladania, metodiku práce (Ľ. Štúr 1845, J. M. Hurban 1846) a reálnu činnosť nedeľných škôl na Slovensku.

Knižnice a čitateľské spolky

Podľa návrhu Štúra v SNN by sa s nedeľnými školami mali spájať aj iné užitočné inštitúcie. Menovite uvádzal knižnice a čitateľské spolky. V knižniciach videli štúrovci kultúrno-edukačné strediská s poslaním podporovať vzdelanie a rozvíjať slovenský národný život. Knižnice by mali mať na starosti predstavitelia nedeľnej školy. Tiež by mali rozhodovať, aké knihy sa majú pre knižnicu zaobstaráť. Organickú súčasť knižníc tvorili čitateľské spolky, kde sa ľudia združovali na čítanie kníh.

K problematike rozširovania kníh Ľ. Štúr (1845) uvádza, že národný život na svoj rozvoj, národ na svoje vzdelanie a osvietenie potrebuje literatúru. Kniha môže najlepšie utvoriť národnú pamäť, otvoriť pohľady do minulosti, aby sa národ znovu našiel vo svojich dejinách, aby našiel ich zmysel a podvedome ich pokračovanie. Spájanie nedeľných škôl (vyučovania) s knižnicou a čítaním kníh (sebavzdelávaním) bolo progresívnou stránkou edukácie štúrovej generácie.

Spolky miernosti

Poslaním spolkov miernosti, dobovo nazvaných spolky striezlivosti, bolo združovať členov, ktorí sa zriekli požívania alkoholu (pálenky), a utvrdzovať ich rozhodnutie nepiť alkohol a bojovať proti požívaniu alkoholu edukačnými prostriedkami, najmä literatúrou. Prvý spolok miernosti bol založený v roku 1840 v Bobrovci. Do spolkov sa hlásila najmä mládež. Štúrovci videli v spolkoch miernosti možnosť realizovať aj širšie edukačné ciele, spojené s národným uvedomovaním.

Hospodárske spolky roľnícke rôzneho zamerania:

gazdovské finančno-svojpomocné, ovocinárske, včelárske a pod.

Súčasťou osvetovej činnosti štúrovcov bolo zakladanie hospodárskych spolkov viacerých typov. *Gazdovské spolky* (prvý založil v roku 1845 v Sobotišti Samuel Jurkovič) pracovali na princípe prijímania peňažných vkladov a poskytovania pôžičiek svojim členom. Ich cieľom bolo nielen vyhnúť sa úžere pri požičiavaní peňazí, ale aj učiť členov spolku rozumnému hospodáreniu, pravidelnému sporeniu, usporiadanému rodinnému a obecnému životu, čítať užitočné knihy a pod.

Obsah činnosti jednotlivých hospodársko-edukačných spolkov nebol rovnaký, vychádzal z miestnych potrieb. *Ovocinárske spolky* alebo dobovo *ščepnice* učili pestovaniu, štepeniu a uskladneniu ovocia tak, aby sa stalo zdrojom príjmov pre pestovateľov. Podobne pôsobili aj *včelárske spolky*.

Ochotnícke divadlo

Ochotnícke divadlo patrilo k novým formám národnobuditeľskej, ale aj mravno-edukačnej práce štúrovcov. Priekopníkom ochotníckeho divadla bol G. Fejérpatoky-Belopotocký, veľký šíriteľ ľudovej osvety, popredný činiteľ národnoobrodenského hnutia v troch generáciách. V roku 1830 založil v Liptovskom Sv. Mikuláši prvé obrodenské ochotnícke divadlo, ktoré uviedlo hru J. Chalupku *Kocúrko*; uvedením 33 hier vytvorilo pevnú tradíciu slovenského ochotníctva.

Štúrovci pochopili význam ochotníckeho divadla v národnom hnutí, snažili sa ho všestranne podporovať: osobným účinkovaním na predstaveniach, autorstvom hier, propagáciou v tlači a pod. V roku 1841 založili Slovenské národné divadlo nitrianske v Sobotišti, zakladanie ochotníckych divadelných súborov sa rýchlo rozšírilo do ďalších miest.

Záver

Bez nároku na úplnosť prehľadu sme sa pokúsili načrtnúť najvýraznejšie cesty a prostriedky osvetovej (ľudovýchovej) pôsobnosti štúrovcov v oblasti edukácie dospelých. Súhrnne z hľadiska osvetovej pôsobnosti štúrovcov možno konštatovať, že v období pôsobnosti štúrovcov v postupnom historickom rozvoji foriem a obsahu edukácie dospelých:

- prišlo k zjednoteniu oboch základných línii slovenského obrodenského hnutia a ľudovýchovného programu;
- štúrovcami kodifikovaná slovenčina sa stala trvalým rečovým prostriedkom edukácie Slovákov;
- zväčšila sa diferencovanosť osvetovo pôsobiacich kultúrnych a vzdelávacích inštitúcií na Slovensku;
- bol širší a hlbší dosah ich pôsobenia v národe;
- obsahová šírka edukačného pôsobenia reagovala nielen na priame potreby slovenského roľníka, budovanie mravnej osobnosti jednotlivcov, ale usilovala sa o upevňovanie národného a sociálneho uvedomenia až po štátoprávne prvky;
- kultúrne inštitúcie tohto obdobia predznamenovali štruktúru kultúrnych inštitúcií v druhej polovici 19. storočia;
- štúrovci mali krátky historický čas na realizovanie svojich edukačno-kultúrnych cieľov a mnohé sa rozvinuli a naplňovali až v matičnom období;
- mnohí z nich sa v neskoršom priaznivom období 60. rokov 19. storočia angažovali pri zakladaní a pôsobení Matice slovenskej, ktorej už nepomerne početnejšia vydavateľská činnosť (v značnom zastúpení aj autorov štúrovskej generácie) dovolila rozšíriť knihy písané v štúrovskej slovenčine medzi ľud;
- osvetové pôsobenie štúrovcov bolo plne v trendoch progresívnej európskej ľudovýchovy, ba niekedy aj v jej čele (gazdovské finančno-svoj-pomocné spolky);
- za svoju základnú ideu – národné obrodenie – neváhali nasadiť aj vlastné životy v bojovom strete rokov meruôsmych.

Poznámky:

- ¹ Okrem novinových článkov aj samostatné spisy Ľ. Štúra: Nárečja slovenskua alebo potreba pisaňa v tomto nárečí, Nauka reči slovenskej, 1846; M. M. Hodžu: Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo, 1847.
- ² Štúr aj osobnou angažovanosťou presviedčal vzdelancov katolíckeho prúdu, ako to ukazuje napríklad nekrológ J. Holčeka za pátrom Annianom Antonom Dobšovičom, gvardiánom provincie františkánskeho rádu, keď píše: „Keď nesmrteľný Ľudevít Štúr do zaspalých srdc slovenských iskry národnosti kresal, aby sa tieto chytali; Annian náš poskytol k tomu trúd; mňa samého spiaceho v národe on prebudil.“

Literatúra

- BOTTO, J. 1911. *Michal M. Hodža*. Životopisný nákres. Martin: Kníhtlačiarsky účastinársky spolok. Turčiansky Sv. Martin. 1911. 66 s.
- HOLČEK, J. 1861. Nekrolog Anniana Antoňa Dobšovitsa. In *Cyril a Metod*, roč. XII, 1861, č. 27, s. 213.
- HURBAN, J. M. 1846. *Slovo o spolkoch miernosti a školách nedelňých*. Banská Bystrica. 74 s.
- PASJAR, Š. 1975. *Dejiny výchovy dospelých na Slovensku*. Bratislava: Osveta. 297 s.
- RAPANT, D. 1950. *Tatrín*. Osudy a zápasy. In Sborník Matice. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská. 179 s.
- ŠTÚR, Ľ. 1845. Nedelne školi. In *Slovenskje národňje novini*, 1845, roč. 1, č. 5 a 6, s. 1-2.
- ŠTÚR, Ľ. 1845. Spolki mjernosti. In *Slovenskje národňje novini*, 1845, roč. 1, č. 7, 9 a 11, s. 1-2.
- ŠTÚR, Ľ. 1845. Vzdelanosť a osveta. In *Slovenskje národňje novini*, 1845, roč. 1, č. 74, s. 1-2.
- ŠTÚR, Ľ. 1845. Naše knihkupectvo. In *Slovenskje národňje novini*, 1845, roč. 1, č. 86, s. 1-2.

Život a dielo Ľudovíta Štúra

(28. 10. 1815 Uhrovec – 12. 1. 1856 Modra)

Ľudovít Štúr je najvýznamnejším predstaviteľom a vedúcou osobnosťou slovenského národného života v polovici 19. storočia. Bol poslancom uhorského snemu, kodifikátorom spisovnej slovenčiny, autorom súčasného slovenského spisovného jazyka, politikom, filozofom, jazykovedcom, pedagógom, spisovateľom a novinárom.

Základné vzdelanie získal v Uhrovci u svojho otca Samuela a od roku 1827 pokračoval v štúdiách na nižšom evanjelickom gymnáziu v Rábe (dnešný Győr). K počiatočnému formovaniu Štúrových názorov prispel profesor Leopold Petz, ktorý bol známy svojím obdivom k antickému umeniu a vzdelanosti. Petz orientoval svojich žiakov aj na význam Šafárikových, Kollárových a Dobrovského spisov a predvídavo poukazoval na veľkú budúcnosť Slovanstva.

Po absolvovaní dvoch ročníkov v Rábe sa Ľudovít Štúr zapísal na evanjelické lýceum do Bratislavy, kde študoval od roku 1829 do roku 1836. Pre finančné ťažkosti však štúdium prerušil (od januára do septembra 1834) a pracoval ako hospodársky úradník na zayovskom panstve v Uhrovci. Štúr bol aktívnym a svedomitým študentom. Z predmetov si zvlášť obľúbil dejepis, čítal antických autorov, zaujímal sa o estetiku a dejiny umenia. Spomedzi slovanských spisovateľov si vážil diela J. Hollého, J. Kollára, P. J. Šafárika, F. Palackého a iných. Ako stúpenec Kollárovej idey slovanskej vzájomnosti a jednoty Čechov a Slovákov aktívne pôsobil v študentskej Spoločnosti česko-slovanskej. V rokoch 1835 – 1837 bol jej podpredsedom. Od roku 1837 bol nehonorenaným námestníkom profesora J. Palkoviča.

V národnom povedomí sa generácia štúrovcov utvrdzovala v literárnych krúžkoch, spevokoloch, organizovaním rôznych podujatí a výletmi do okolitej prírody. Pamätnou sa stala vychádzka na Devín 24. apríla 1836, ktorá sa vzhľadom na spoločenskú situáciu pripravovala tajne. Po odznení Štúrovho prejavu o histórii Veľkej Moravy a odznení básní a piesní si účastníci ako prejav úcty k národnej histórii zvolili slovanské krstné mená, ktoré začali verejne používať. Ľudovít Štúr si vybral ako ďalšie krstné meno Velislav.

Sledovaním politických zápasov na uhorskom sneme v Bratislave Štúr prenikal do tajov politického života a rečníckeho umenia. Vzdelával sa aj štúdiom politickej literatúry, ktorá sa tajne dostávala do Bratislavy. Zaujímal sa o diela osvietencov a v rámci spolupráce s politicky vyspelejšími a radikálne naladenými poľskými, českými a slovenskými študentmi vo Viedni si

osvojil ideu solidarity slovanských slobodných rovnoprávných národov. To sa odrazilo už v jeho básnických prvotinách aj v jeho práci v Spoločnosti česko-slovanskej a po zakázaní jej činnosti v roku 1837 v Slovanskom ústave, z ktorého cieľavedome budoval centrum národného snaženia mladšej generácie slovenskej inteligencie.

V rokoch 1838 až 1840 študoval na univerzite v Halle. Toto štúdium znamenalo novú fázu vo vývoji Štúrovej osobnosti. Na odporúčanie P. J. Šafárika sa venoval predovšetkým modernej jazykovede a histórii. Najväčší význam pre jeho svetonázorové formovanie mala Hegelova filozofia, najmä jeho dialektická metóda a chápanie dejín. Na rozdiel od Hegela završenie ľudských dejín nevidel v Nemectve, ale v Slovanstve. Táto spoločenská a kultúrna vývinová slovanská koncepcia bola základom celej nasledujúcej Štúrovej vedeckej práce a verejnej činnosti.

Po návrate z Halle sa Štúr snažil upevniť svoje účinkovanie na bratislavskej katedre, ktoré nebolo len jeho osobným cieľom, ale aj nevyhnutným východiskom širšieho politického a kultúrneho pôsobenia v národe. Jeho historicko-filozofické prednášky a prednášky o slovanskej poézii zintenzívnili vlastenecké nadšenie celej generácie, ktorá dostala po ňom pomenovanie **štúrovci**. Štúrovo pôsobenie na katedre sa popri vedeckom a výchovnom vplyve vyznačovalo aj intenzívnou politickou činnosťou. Stal sa ideológom nastupujúcej generácie. V roku 1841 napísal obranný spis **Starý i nový vek Slovákov**, v ktorom idealizoval slávnú minulosť a poukazyval na vtedajšiu neutešenú situáciu Slovákov. Podobný obranný charakter mal aj jeho ďalší spis **Ponosy a žaloby Slovákov v Uhorsku na protiprávne zásahy Maďarov** (Die Beschwerden und Klagen der Slaven in Ungarn über die gesetzwidrigen Uebergriffe der Magyaren), ktorý vyšiel v Lipsku v roku 1843 v nemčine. Mal veľký podiel aj na organizovaní a štylizovaní slovenského **prestolného prosbopisu** z roku 1842, ktorým sa Slováci obrátili na panovníka so žiadosťou o zastavenie stupňujúceho sa maďarizačného útlaku.

Neúspech obranného a petičného hnutia ho presvedčil o tom, že na naplnenie národných cieľov musí hľadať oporu v slovanskom ľude, v ktorom videl základ formujúceho sa novodobého národa. Z toho pramenilo historické rozhodnutie Štúra, M. M. Hodžu a J. M. Hurbana z leta 1843 zjednotiť Slovákov na základe slovenského spisovného jazyka. V priamom súvisi s dobudovaním ideologických základov samostatného slovenského národnooslobodzovacieho hnutia v diele **Nárečja slovenskueo alebo potreba pisaňa v tomto nárečí** (1846) vypracoval ideovopolitické a jazykovedné zdôvodnenie kodifikácie nového celonárodného spisovného jazyka na báze strednej slovenčiny a dielom **Nauka reči slovenskej** (1846) mu dal pevnú gramatickú stavbu. Keď ho koncom roka 1843 násilne pozbavili námestníctva na katedre, nekapituloval, ale s veľkým zápalom sa vrhol do praktickej politickej činnosti. V lete 1844 založil spolu s M. M. Hodžom

a J. M. Hurbanom vrcholnú celonárodnú kultúrno-politickú ustanovizeň, spolok Tatráin. V auguste 1845 začal vydávať prvé slovenské politické **Slovenskje národňje novini** s literárnou prílohou **Orol tatránski**, ktoré sa stali centrom národného oslobodzovacieho hnutia.

Štúr svoj protifeudálny boj ďalej rozvinul v roku 1847 na uhorskom sneme v Bratislave, kde sa ako poslanec za mesto Zvolen zaradil svojimi prejavmi medzi najdôslednejších zástancov zrušenia poddanstva. V máji 1848 sa zúčastnil na formulovaní **Žiadostí slovenského národa**. Maďarská revolučná vláda nielenže neakceptovala tieto oprávnené požiadavky slovenského národného hnutia, ale na jeho vodcov Štúra, Hurbana a Hodžu vydala zatykač, pred ktorým museli utiecť do Čiech. Ťažisko Štúrovej činnosti sa v revolučnom roku 1848 presunulo zo sociálnych otázok na otázku národnostnú, na ktorej riešenie hľadal spojencov medzi rakúskymi Slovanmi. Na Slovanskom zjazde v Prahe vystúpil s ostrou kritikou habsburskej monarchie a predstaviteľov austroslavizmu. Po porážke pražského júnového povstania, počas ktorého sa zúčastnil bojov na bariádach, odišiel do Záhrebu, orientoval sa na juhoslovanský protimaďarský odboj a pokúšal sa primäť chorvátskeho bána J. Jelačića, aby na rokovaní s Maďarmi uplatňoval aj slovenské národné požiadavky.

S postupujúcou revolúciou sa stal jedným z hlavných predstaviteľov a vodcov slovenského národnooslobodzovacieho povstania 1848 – 1849 a vedúcim činiteľom Slovenskej národnej rady.

V roku 1851 sa Štúr usadil v Modre, aby vychovával sirotu po bratovi Karolovi. V dusnej atmosfére bachovského absolutizmu sa venoval takmer výlučne literatúre a vede. Z tohto obdobia pochádza napríklad básnická zbierka **Spevy a piesne, Dumky večerné**, dielo **O národných písniach a pověstech plemen slovanských**, politický spis **Slovanstvo a svet budúcnosti** (Das Slawenthum und die Welt der Zukunft).

Štúrov plodný život pretrhla tragická udalosť, keď sa 22. decembra 1855 na poľovačke nešťastne zranil a 12. januára 1856 zraneniam podľahol. Jeho pohreb sa stal manifestáciou jednoty celého slovenského národa, o ktorú sa celý život usiloval.

Pôsobenie Ľudovíta Štúra v slovenských dejinách a jeho dielo sú mimoriadne významné a plodné. Bol pri zrode moderného slovenského národa a prispel k jeho formovaniu svojou politickou, novinárskou a spisovateľskou prácou ako kodifikátor spisovnej slovenčiny, národný buditel a veľký bojovník proti národnému a sociálnemu útlaku.

Na Slovensku je po ňom pomenované mesto Štúrovo, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, základné a stredné školy, ďalšie inštitúcie, mnoho námestí a ulíc, má postavených viacero pomníkov a početné pamätné tabule. Na jeho život a dielo sa zameriava špecializované Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre.

Dielo

- 1831** – prvé básnické pokusy
- 1835** – spoluredaktor almanachu Plody
- 1836** – v prvom ročníku Hronky vyšla prvá tlačaná báseň Óda na Hronku
- okolo **1837** – píše články pre slovenské časopisy a noviny Tatranka, Hronka, české Květy a Časopis českého musea, ako aj chorvátske periodiká Danica a Tygodnik literacki
- 1838 až 1840** – v pražských Květoch uverejňoval cyklus básní Dumky večerní, až do augusta 1840
- 1839** – počas štúdií v Halle navštívil kraje lužických Srbov a z tejto cesty napísal cestopis Cesta do Lužic vykonaná z jara 1839, ktorý vyšiel v Časopise českého musea v roku 1839
- 1841** – napísal Starý a nový věk Slováků v staročestine, ktorý vyšiel prvýkrát až v roku 1935 v origináli, v slovenskom jazyku prvý raz v roku 1994
- 1841 až 1844** – spoluredaktor Tatranky
- 1843** – vydal anonymne v Lipsku národnoobránný spis Die Beschwerden und Klagen der Slaven in Ungarn über die gesetzwidrigen Uebergriffe der Magyaren (Ponosy a žaloby Slovákov v Uhorsku na protiprávne zásahy Maďarov)
- 1845** – vydal vo Viedni polemický spis Das neunzehnte Jahrhundert und der Magyarismus (Devätnáste storočie a maďarizmus)
- od **1845** – hlavný redaktor novín Slovenskije národňje novini
- 1846** – Nářečja slovenskuo alebo potreba písanĳa v tomto nářečí (napísané v roku 1844)
- 1846** – Nauka řeči slovenskej
- 1851** – dokončil filozofické dielo Das Slawenthum und die Welt der Zukunft (Slovanstvo a svet budúcnosti), ktoré však prvý raz vyšlo až v roku 1867 v ruskom preklade Slavjanstvo i mir buduščego, neskôr v roku 1931 v pôvodnom znení a až v roku 1993 vyšlo v slovenčine
- 1852** – dokončil spis O národních písních a pověstech plemen slovan-ských, vydaný v Prahe v roku 1853
- 1853** – Spevy a piesne, básnická zbierka

Zdroje

Encyklopédia Slovenska. 1981. Bratislava, Veda – vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, V. zväzok, s. 773-775.

Život a dielo Ľudovíta Štúra. 2015. Dostupné na internete: <http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/statny-jazyk/rok-ludovita-stura-2015/zivot-a-dielo-ludovita-stura-2d8.html>. [cit. 23. 1. 2015]

ROK ĽUDOVÍTA ŠTÚRA A OSVETA

Zborník z kolokvia uskutočneného pri príležitosti
200. výročia narodenia Ľudovíta Štúra

Zostavil: PaedDr. Miroslav Holečko

Autori príspevkov: PhDr. Marián Kvasnička
Doc. PhDr. Augustín Maťovčík, DrSc.
Prof. PhDr. Eva Fordinálová, CSc.
Prof. PhDr. Vincent Šabík, DrSc.
Ing. Marián Tkáč, PhD.
Doc. PhDr. Pavol Parenička, CSc.
PhDr. Ľubor Hallon, CSc.
Prof. JUDr. Jaroslav Chovanec, CSc.
Doc. PhDr. Rozália Čornaničová, CSc.

Úvod napísal: PaedDr. Miroslav Holečko

Recenzent: PhDr. Vladimír Petřík, CSc.

Grafická úprava: Slavomír Zemko

Tlač: ULTRAPRINT s.r.o.

Vydalo: Národné osvetové centrum

Vydanie: 1. vydanie

Počet strán: 130

ISBN: 978-80-7121-349-9

Na prednej strane obálky je podobizeň Ľudovíta Štúra. **Jozef Božetech Klemens: Ľudovít Štúr**, olejomaľba, 1872. Prvý maľovaný portrét Ľ. Štúra, zhotovený na základe objednávky Matice slovenskej pre výzdobu matičnej dvorany. V súčasnosti je umiestnený v expozícii Slovenského národného literárneho múzea Matice slovenskej v Martine.